

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПОЛТАВСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС

№1/2024

POLTAVA LAW REVIEW

УДК: 340 (06)

ISSN 2786-7811 Online

**«Полтавський правовий часопис» - електронний науковий журнал,
виходить один раз на рік. Мови видання: українська, англійська
Заснований у 2021 році.**

*Засновники і видавець: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого та
Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою
Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, протокол № 3 від 27.11.2024 року*

Редакційна колегія: *Ігор Криницький – д-р юрид. наук, проф. (гол. ред.); Наталія Гуторова – д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. ред.); Іван Тітко – д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. ред.); Андрій Гаркуша – канд. юрид. наук, доц. (відп. секр.); Олена Батигіна – канд. юрид. наук, доц.; Володимир Гаращук – д-р юрид. наук, проф.; Лариса Гринько – канд. юрид. наук, доц.; Микола Кучерявенко – д-р юрид. наук, проф.; Віталій Пашков – д-р юрид. наук, проф.; Анна Сидоренко – канд. юрид. наук, доц.*

Іноземний член редакційної колегії: *Інга Кудейкіна – д-р юрид. наук, доц. (Латвійська Республіка).*

Полтавський правовий часопис : зб. наук. праць / Гол. ред. І. Є. Криницький. – Полтава : Полтавський юрид. ін-т Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. – №1 . – 175 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам правознавства: теорії й історії держави і права, конституційного, цивільного, трудового, фінансового, господарського, адміністративного, митного, екологічного, кримінального, міжнародного права, кримінального й цивільного процесів, криміналістики, питанням боротьби зі злочинністю. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться правовою тематикою.

Адреса редакційної колегії: Україна, 36011, Полтава, проспект Першотравневий, 5,
e-mail: PLR@nlu.edu.ua

Використання опублікованих у збірнику матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

©Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024

UDC: 340 (06)

ISSN 2786-7811 Online

«Poltava Law Review» *is an electronic scientific journal published once a year. Languages of edition: Ukrainian, English. Founded in 2021.*

Founder and publisher: Yaroslav Mudryi National Law University and Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University.

Recommended for publishing and distribution via the Internet by the Academic Council of the Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Protocol № 3, 27.11.2024.

Editorial team: *Ihor Krynyskyi* – Dr. of Law, Prof. (Editor-in-Chief); *Nataliia Gutorova* – Dr. of Law, Prof. (Deputy Editor-in-Chief); *Ivan Titko* – Dr. of Law, Prof. (Deputy Editor-in-Chief); *Andrii Harkusha* – Ph.D. in Law, Associate Prof. (Executive Editor); *Olena Batygina* – Ph.D. in Law, Associate Prof.; *Volodymyr Garashchuk* – Dr. of Law, Prof.; *Larysa Hrynko* – Ph.D. in Law, Associate Prof.; *Mykola Kucheriavenko* – Dr. of Law, Prof.; *Vitalii Pashkov* – Dr. of Law, Prof.; *Anna Sydorenko* – Ph.D. in Law, Associate Prof.

Foreign editorial board member: *Inga Kudeikina* – Dr. of Law, Associate Prof. (Republic of Latvia).

Poltava Law Review: Collection of Scientific Papers / Editor-in-Chief I. E. Krynyskyi – Poltava: Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, 2024. – № 1. – 175 p.

The collection contains scientific papers on topical issues of Law: theory and history of state and law, constitutional, civil, labour, financial, economic, administrative, customs, environmental, crime, international law, crime and civil procedure, criminalistics, and issues of combating crime. For researchers, professors, graduate students, students, and anyone concerned with legal subject areas.

Address of the Editorial Team: 5 Pershotravnevyi Avenue, Poltava, 36011, Ukraine,
e-mail: PLR@nlu.edu.ua.

The use of materials indicated in the collection is allowed provided that the source of information is obligatorily referred to.

© Yaroslav Mudryi National Law University, 2024

ЗМІСТ

Полховська І. К., Сидоренко А. С. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	8
Батигіна О. М. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	23
Козаченко А. І. КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ.....	38
Петренко Ю. В. УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: УМОВИ, МОЖЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	52
Куцепал С. В. «МЕТА-SKILLS» В СТРУКТУРІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ-ЮРИСТА.....	70
Гринько Л. П. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	81
Чорний Г. О. ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ.....	92

ГНАТЮК А. Ю. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА СТАТТЕЮ 208 КПК УКРАЇНИ У ВИПАДКАХ ТРИВАЮЧИХ ЗЛОЧИНІВ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ.....	102
Божко В. М., Вишневецький В. К. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОНОВЛЕНОЇ ПРОЦЕДУРИ КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ ГОЛОВИ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	113
Покровська А. О. РЕАЛІЗАЦІЯ КРЕДИТОРОМ МІР ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК СПОСОБІВ САМОЗАХИСТУ В ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ.....	131
Гаркуша А. О. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ.....	142
Любченко О. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРНОЇ СКЛАДОВОЇ РІВНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНОГО ПРИНЦИПУ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ВИЩИМИ КОЛЕГІАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	159
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	170

CONTENTS

Polkhovska I. K., Sydorenko A. S. HENDER POLICY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW	8
Batyhina O. M. LEGAL FEATURES OF THE SALE AND PURCHASE OF AGRICULTURAL LAND PLOTS AGREEMENT.....	23
Kozachenko A. I. CONSTITUTIONAL REGULATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT ACTIVITIES DURING THE NATIONAL LIBERATION REVOLUTION OF 1917-1921.....	38
Petrenko Yu. V. UKRAINE ON THE WAY TO THE EUROPEAN UNION: CONDITIONS, OPPORTUNITIES, PERSPECTIVES.....	52
Kutsepal S. V. «META-SKILLS» IN COMPETENCE STRUCTURE OF A COMPETITIVE EXPERT LAWYER.....	70
Hrynko L. P. INTERNATIONAL COOPERATION IN INTERNET FRAUD INVESTIGATION: STATUS AND PROSPECTS.....	81
Chornyh H. O. EMOTIONAL STATES OF MILITARY SERVANTS UNDER TIME OF MILITARY CONFLICT.....	92
Hnatyuk A. Yu. DETENTION OF A PERSON UNDER ARTICLE 208 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE IN CASES OF ONGOING CRIMES: LEGAL ISSUES AND PRACTICAL CHALLENGES.....	102

Bozhko V. M., Vyshnevskiy V. K. COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE UPDATED PROCEDURE FOR COMPETITIVE SELECTION OF THE HEAD OF THE STATE CUSTOMS SERVICE OF UKRAINE.....	113
Pokrovska A. O. IMPLEMENTATION OF CIVIL LIABILITY MEASURES BY A CREDITOR AS MEANS OF SELF-DEFENSE IN CONTRACTUAL RELATIONS.....	131
Harkusha A. O. INTERNATIONAL LEGAL TRENDS IN THE REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: COMPREHENSIVE ANALYSIS AND PRACTICAL APPLICATION....	142
Liubchenko O. O. FEATURES OF THE PROCEDURAL COMPONENT OF EQUALITY AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF DECISION-MAKING BY THE HIGHER COLLEGIATE BODIES OF STATE POWER.....	159
AUTHOR INFORMATION	170

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319556

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Полховська Інна Костянтинівна,

доцентка кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003-0998-4686

E-mail: polkhovska.inna@ukr.net

Сидоренко Анна Сергіївна,

доцентка кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-3947-3863

E-mail: gannusya1988@ukr.net

Анотація. У статті здійснено конституційно-правовий огляд гендерної політики України в умовах воєнного стану. Наголошено, що через війну продовжує загострюватися гуманітарна криза, яка має нерівномірні гендерні наслідки. Так, за даними ООН серед 3,7 млн офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб 56% становлять жінки; вони також складають 93% серед 4,6 млн осіб, які повертаються в Україну і прагнуть реінтегруватися в суспільство [1]. Ці й багато інших чинників спонукають до модифікації гендерної політики в Україні, причому в усіх сферах життєдіяльності: політичній, економічній, соціальній, культурній.

У роботі проаналізовано міжнародно-правові акти з питань гендерної рівності, норми Конституції України, що містять антидискримінаційні застереги, чинне законодавство, законодавчі ініціативи, а також повноваження компетентних органів в цій сфері. Робиться висновок, що жіноче лідерство наразі слугує надійним тилом держави. Виклики, які долає Україна, вимагають

виваженої гендерної політики, яка сприятиме справедливій залученості жінок в усіх сферах життєдіяльності, в повоєнній відбудові держави. Цього очікують від України і наші західні партнери, адже в демократичній країні не має місця гендерним стереотипам і дискримінації за ознакою статі.

Ключові слова: принцип рівності, гендерна рівність, гендерна політика, рівноправність, воєнний стан.

HENDER POLICY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Inna K. Polkhovska,

Associated Professor at the Department of Constitutional, and Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0003-0998-4686

E-mail: polkhovska.inna@ukr.net

Anna S. Sydorenko,

Associated Professor at the Department of Constitutional, and Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0002-3947-3863

E-mail: gannusya1988@ukr.net

Summary. Under martial law, Ukraine has maintained its commitment to gender equality as outlined in the Constitution and international legal standards. The principle of equality, particularly in terms of gender, is enshrined in several key articles of Ukraine's Basic Law. Article 21 emphasizes the equality of all individuals in dignity and rights, while Article 24 explicitly prohibits any privileges or restrictions based on gender, among other grounds. These constitutional principles are supported by the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men," as well as additional legislative measures and government programs.

Since the beginning of the war, Ukraine has had to adapt its gender policies to reflect the realities of the conflict. Specific legislative measures have been enacted to

ensure the active involvement of women in various sectors, including military service, agriculture, and production. New draft laws aim to further strengthen women's roles in the public and political spheres, as well as in the post-war reconstruction of the country.

Despite the challenges brought on by martial law and war, Ukraine continues to advance its gender policies in alignment with European values and international obligations. A balanced approach to gender equality is seen as essential not only for the current wartime effort but also for Ukraine's democratic development and post-war recovery. The expectation from Ukraine's Western partners is clear: gender stereotypes and sex-based discrimination must be eliminated to ensure equal participation of women and men across all areas of society.

Key words: principle of equality, gender equality, gender policy, equality, martial law.

Постановка проблеми. Політика держави, яка спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, визначається як гендерна політика, адже втілення цінності гендерної рівності потребує регулювання [5, с.7]. Фактично одразу після здобуття незалежності Україна почала вибудовувати гендерну політику, яка базувалася на міжнародних зобов'язаннях і стандартах, зокрема Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про заборону всіх форм дискримінації щодо жінок, ін. міжнародних актах і принципах. Як результат, у 1996 році Конституція України проголосила кожному людину, зокрема незалежно від статі, найвищою соціальною цінністю (ст. 3); рівність усіх людей у своїй гідності та правах (ст. 21); забезпечення рівності прав жінки і чоловіка у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством тощо (ч. 3 ст. 24). Конституційний Суд України у Рішенні від 25 квітня 2019 року підсумував, що «рівність та недопустимість дискримінації особи є конституційними принципами національної правової

системи України, а також фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина» [7].

На реалізацію конституційних положень у 2005 році був прийнятий спеціальний Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого визначалось досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Паралельно затверджувались урядові гендерні стратегії і програми, а у 2017 році Постановою Кабінету Міністрів № 390 було затверджено Положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики – уповноваженої Кабінетом Міністрів України посадової особи, на яку покладено функцію з організації здійснення Кабінетом Міністрів України повноважень у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Питання гендерної рівності в Україні широко досліджувалось і продовжує досліджуватися науковцями – правниками, соціологами, психологами, політологами та ін. Однак ситуація з втіленням принципу рівноправності статей в різних сферах життєдіяльності все ще не найкраща. Так, за даними рейтингу The Global Gender Gap Report, який визначає індекс гендерного розриву, Україна у 2023 році посіла 66 місце серед 146 країн (у 2022 році це було 81 місце) [4]. Тобто, тема гендерної рівності не втрачає своєї актуальності й зумовлює потребу у виваженій гендерній політиці. Аналіз цих питань і є метою нашої статті.

Метою статті є здійснити конституційно-правовий аналіз гендерної політики України в умовах воєнного стану, виявити її ключові виклики та наслідки, а також запропонувати шляхи вдосконалення з урахуванням міжнародно-правових стандартів та потреб демократичного суспільства. Особливу увагу приділено ролі жінок у повоєнній відбудові держави, необхідності забезпечення гендерної рівності у всіх сферах життєдіяльності та виконанню очікувань західних партнерів України щодо подолання дискримінації та стереотипів.

Виклад основного матеріалу. З 24 лютого 2022 року Україна живе в умовах воєнного стану. Основний Закон України передбачає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17). Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» уточнює, що жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час у добровільному порядку. У мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом). При цьому жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку (ст. 1). Станом на липень 2024 року у лавах Збройних сил України служать понад 67 тисяч жінок, більшість яких є військовослужбовицями [8].

З початком війни змінилась гендерна політика і в питанні регулювання трудових відносин. Так, відповідно до Закону України «Про організацію

трудових відносин в умовах воєнного стану» у період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (ст. 9). Нагадаємо, що у 2017 році МОЗ України скасувало наказ N256 «Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок», який встановлював 450 професій, заборонених для жінок. Однак, доки Україна не завершить процедуру денонсації *Конвенції про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду № 45 (ратифіковану у 1961 році)*, залишають чинними положення зазначеного наказу, що регламентують перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці. Йдеться про гірничі роботи, будівництво метрополітенів, тунелів і підземних споруд спеціального призначення, добування руд, добування й переробка торфу тощо. Між тим, під час війни оголошується набір на ті професії, де є дефіцит чоловічої робочої сили: водії автотранспортних засобів, зокрема задіяні у сільському господарстві, слюсарі, електрогазосварники, електрики та багато інших. Для допомоги в отриманні нових професій Державна служба зайнятості окремим категоріям громадян надає ваучери на навчання, які дають змогу безоплатно пройти навчання в освітніх установах або у роботодавця за обраною професією чи спеціальністю. Пріоритет надається внутрішньоопереміщеним особам, особам з інвалідністю, учасникам/цям бойових дій.

До повномасштабного вторгнення в Україну вбачалась демографічна криза. Ситуація в разі погіршилась з початком війни, адже перед державою постав надскладний виклик – збереження людського капіталу, генофонду української нації. Як реакція на цей виклик, у 2024 році Мінсоцполітики розробило Проект Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. У зазначеному Проекті названі демографічні загрози розвитку України: швидке скорочення чисельності населення внаслідок перевищення смертністю

народжуваності та масштабної трудової міграції; низький рівень народжуваності; погіршення стану здоров'я населення; зростання чисельності осіб з інвалідністю, в тому числі серед дітей та молоді; високий рівень передчасної смертності, передусім чоловіків; масова вимушена еміграція населення, передусім жінок та дітей, пов'язана із небезпекою, нестабільністю та невизначеністю життя в Україні через війну; демографічне старіння; масштабне внутрішнє переміщення населення. Стратегією визначено стратегічні цілі та завдання, які спрямовуються на розв'язання демографічних, соціальних і гуманітарних проблем, і конкретизуються у державній демографічній політиці. Наголошено, що демографічна політика має спрямовуватись на подолання негативного впливу за кожним напрямом, на створення наскрізних передумов для покращення якості життя громадян і забезпечення можливостей для їх економічного добробуту.

Паралельно з викликами, пов'язаними з війною, Україна торує шлях до Європейського Союзу, тож мусить приводити національне законодавство до вимог європейського, зокрема в питанні регулювання гендерних відносин. Цей процес почався і активно тривав ще до початку повномасштабного вторгнення. Так, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. «Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності» Україна взяла на себе такі зобов'язання: розвиток інклюзивного та гендерно чутливого публічного простору, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення; забезпечення наскрізності принципів гендерної рівності в освіті; протидія домашньому та гендерно обумовленому насильству; зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків; удосконалення законодавства у сфері соціальних відпусток, пов'язаних із народженням дитини та доглядом за нею. Того ж року Мінсоцполітики була затверджена Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів, у якій гендерний підхід визначався як стратегія, що забезпечує врахування

інтересів і досвіду жінок та чоловіків як невід'ємної складової планування, реалізації, моніторингу та оцінювання політики і програм у політичній, економічній, культурній і соціальній сферах для отримання жінками та чоловіками рівних благ.

Важливим кроком було схвалення Урядом 20 грудня 2022 року Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації. У Стратегії правильно наголошено, що інтеграція до європейського співтовариства потребує істотної перебудови усіх соціальних інституцій та процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема за ознакою статі. Такою є політика держав - членів Європейського Союзу, які проголосили одним з основних засобів демократизації суспільства політику гендерного мейнстрімінгу (gender mainstreaming policy) як системну стратегію створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання асиметрії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Саме тому в контексті європейського спрямування розвитку українського суспільства особливої значущості набуває впровадження у сфері освіти принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. У Стратегії визнано, що в суспільстві наявна гендерна диспропорція, нерівність, сегрегація та стереотипізація, що безпосередньо відображається на кадровому та освітньому менеджменті, взаєминах в педагогічному, дитячому, учнівському, студентському колективах, стилі викладання та педагогічному спілкуванні, упередженості в оцінюванні навчальних та професійних результатів суб'єктів освітнього процесу.

Вже під час війни була нарешті ратифікована Стамбульська конвенція. Так, 21 червня 2022 року був підписаний Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», цілями якої є захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та

ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства; сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності; розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги та ін. Важливо, щоб правоохоронні і судові органи належним чином реагували на випадки домашнього і гендерно зумовленого насильства. Аналізуючи перше рішення Європейського суду з прав людини проти України щодо домашнього насильства («Левчук проти України») О. Харитоновна справедливо зауважує, що Україну очікує непростий шлях подолання гендерної сліпоти та пошуку гендерно-чутливих судових рішень. Адже гендерна чутливість передбачає подолання гендерних упереджень, урахування особливостей досвіду та потреб жінок та чоловіків, увагу до різних очікувань, що пред'являє суспільство жінкам та чоловікам, бачення широкого соціокультурного, економічного та політико-правового контексту [9].

Україна вже зараз має планувати післявоєнну відбудову, першим кроком якої буде оновлення влади – проведення загальнодержавних і місцевих виборів на демократичних засадах. Ще до війни Україна запровадила гендерні квоти у політичному процесі. Спочатку на рівні Закону України «Про політичні партії в Україні». Так, у 2015 році була доповнена стаття 8 цього закону, що статут політичної партії повинен мати відомості про розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад в багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Далі Виборчий кодекс України гарантував рівність прав і можливостей кандидатів, партій (організацій партій) - суб'єктів виборчого процесу брати участь у виборчому процесі відповідних виборів, яка забезпечується заборонаю привілеїв чи обмежень кандидатів в залежності від суб'єкта висунання, за

ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, інвалідності та стану здоров'я, за мовними або іншими ознаками (ч. 5 ст. 12). А також встановлена вимога, що при висуванні кандидатів у депутати під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок не менше двох кандидатів кожної статі (ч. 12 ст. 154). Тим самим передбачено обов'язкову виборчу квоту на рівні 40%. Можна вітати рішення законодавця щодо запровадження гендерних квот, але слід зауважити, що найбільш ефективно вони спрацьовують за умов пропорційної виборчої системи не з відкритими, а з закритими списками.

6 березня 2024 року Комітет міністрів ради Європи ухвалив нову Стратегію гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки. Ця шестирічна стратегія спрямовуватиме роботу Ради Європи та її держав-членів, включно з Україною, у напрямку досягнення більшої гендерної рівності. Стратегія зосереджена на шести ключових цілях: запобігання та боротьба з гендерними стереотипами та сексизмом; запобігання та боротьба з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством; забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя; досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у політичному, громадському, соціальному та економічному житті; забезпечення розширення прав і можливостей жінок та гендерної рівності в умовах глобальних та геополітичних викликів; реалізація стратегії досягнення гендерної рівності та включення міжсекторального підходу в усі політики та заходи. Пріоритетом у роботі Ради Європи є сприяння гендерній рівності, як це видно з Плану дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» [6].

У цьому контексті доцільно проаналізувати останні законодавчі ініціативи у сфері регулювання гендерної рівності можна назвати Проект Закону № 11300 про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо протидії сексизму у

виборчих процесах та забезпечення збалансованого представництва жінок та чоловіків у Верховній Раді України та місцевих радах, внесений 27 травня 2024 року. У проекті пропонується посилити політичну участь жінок, зокрема через визначення сексизму як будь-якого діяння, в основі якого лежить ідея про інтелектуальну, фізичну, соціальну чи іншого виду перевагу однієї статі над іншою, яке вчиняється у публічному або приватному житті, у тому числі в мережі Інтернет, і спричиняє або має на меті: дискримінацію за ознакою статі, насильство за ознакою статі, підтримку та поширення стереотипних уявлень про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків, приниження честі та гідності особи тощо, у тому числі у зв'язку з участю або неучастю такої особи у виборах в якості виборця, кандидата на відповідних виборах, члена виборчої комісії, представника, уповноваженої особи партії, місцевої організації партії, довіреної особи кандидата на відповідних виборах, офіційного спостерігача. Також у проекті міститься важливе доповнення до ч. 7 ст. 158 того ж Кодексу, що перелік та черговість кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому списку, а також перелік і черговість кандидатів у кожному регіональному виборчому списку, визначені партією, не можуть бути змінені після подання документів для їх реєстрації Центральною виборчою комісією.

У вересні 2024 року Верховна Рада України повернулася до розгляду законопроекту № 5005, який був поданий ще у 2021 році «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації та дотримання норм етики народними депутатами України», у якому з-поміж іншого пропонується доповнити ст. 79 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» вимогою, що перший заступник і заступник Голови Верховної Ради України повинні бути представниками різних статей. Також пропонується обов'язково враховувати принцип гендерної рівності при формуванні парламентських комітетів і обранні їх керівництва. Важливою новелою є закріплення вимоги

проведення не лише наукової, юридичної експертизи законопроектів, а й гендерно-правової.

Нагадаємо, у 2025 році виповниться 25 років з часу прийняття Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Необхідність прийняття цієї Резолюції була зумовлена важливістю переведення у сферу політики та практичних дій розуміння того, що жінки непропорційно страждають від військових конфліктів та їх наслідків і водночас непропорційно недопредставлені в процесах прийняття рішень і проведення мирних перемовин. Факт її прийняття органом ООН, який є, відповідно до статті 24 Статуту ООН, відповідальним за підтримку міжнародного миру та безпеки, показує урядам країн, що Рада Безпеки ООН вважає за необхідне залучати досвід жінок при вирішенні конфліктів, відновленні миру, захисті жінок від гендерно зумовленого насильства під час конфліктів[3]. Розпорядженням Уряду України 28 жовтня 2020 року був затверджений Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Метою Національного плану є створення умов для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системної протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом. Цей План спрямований на забезпечення участі жінок у прийнятті рішень; стійкості до безпекових викликів; постконфліктного відновлення і перехідного правосуддя; протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; посилення інституційної спроможності виконавців Національного плану. Особливу увагу приділено потребам різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, постраждалих від конфлікту, а також системному інформуванню щодо їх прав і стану виконання Національного плану. Основним виконавцем Національного плану є Мінсоцполітики. Відповідальними за виконання Національного плану є органи державної влади, місцевого самоврядування, наукові установи, громадські об'єднання, міжнародні організації. У цьому контексті варто

зазначити, що у квітні 2024 році у Полтавській області створено «Коаліцію 1325 Полтавщина» для впровадження в регіоні Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Також в області розроблений План заходів щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року.

Висновки та пропозиції. Як висновок, кризові періоди – це завжди звернення до історичної спадщини, її переосмислення чи радикальне заперечення та пошук нових ціннісних орієнтирів. Якщо поглянути на історію становлення гендерної рівності, цей фактор соціальної кризи стає найбільш очевидним [2, с. 245]. О. Водянніков справедливо акцентує, що історично, чоловіче домінування в суспільстві, в науці, політиці, інших сферах соціального життя, що було інституціоналізоване апаратом модерної держави, зазнало нищівного удару в часи Першої світової війни, коли загальна мобілізація чоловічого населення спричинила відкриття багатьох соціальних, виробничих, академічних сфер для жінок. І наводить влучну цитату Л. Г'юм: «Внесок жінок у військові звитяги зруйнував уявлення про фізичну і ментальну меншовартість жінок і ускладнив дотримання переконання, що жінки є, як за фізичною конституцією, так і за інтелектуальним складом, нездатними брати участь у виборах. Якщо жінки могли працювати на оборонних заводах, то виявлялося невдячним і нелогічним відмовляти їм у праві зайти до виборчої кабінки. Однак право голосу було більшим, ніж винагородою за військову працю; насправді участь жінок у війні допомогла розв'язати побоювання щодо виходу жінок у публічну сферу» [2, с. 164].

Вважаємо, що в основі гендерної політики України на сучасному етапі мають бути базові цінності й принципи – верховенство права, повага до прав людини і людської гідності, принцип рівності незалежно від статі й неприпустимість дискримінації. Серед ефективних елементів гендерної політики доцільно виділити: нормативно-правову базу з урахуванням міжнародних стандартів і вимог; окреслення стратегічних дієвих напрямків щодо подолання

гендерного дисбалансу, зокрема запровадження тимчасових позитивних дій (квотування); превентивного механізму запобігання домашньому і гендерно зумовленому насильству; інтегрування ідей гендерної рівності в освітній простір; налагодження конструктивного діалогу влади з інститутами громадянського суспільства, зокрема жіночими громадськими об'єднаннями, благодійними і волонтерськими організаціями, бізнесом. Ці та інші дії мають сприяти подоланню все ще наявних гендерних стереотипів і упереджень, які є несумісними з прогресивним розвитком сучасної демократичної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відстоювання гендерної рівності в умовах війни в Україні. Оновлені дані про роботу ООН Жінки у 2023 році. URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/digitallibrary/publications/2024/04/vidstoyuvannya-hendernoyi-rivnosti-v-umovakh-viyny-v-ukrayini-onovleni-danipro-robotu-oon-zhinky-u-2023-rotsi>
2. Водянніков О. Гендерна рівність. Теорія і практика в порівняльному конституційному праві. Видано в рамках проекту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції», що реалізується Координатором проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Уряду Федеративної Республіки Німеччина. 248 с.
3. Ковальчук Л.Г. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Київ, 2017. 172 с. URL: [ZHINKI.-MIR.-BEZPEKA.-Informaciyno-navchalniy-posibnik-dlya-fakhivciv-sektoru-bezpeki.pdf \(genderculturecentre.org\)](https://genderculturecentre.org/ZHINKI.-MIR.-BEZPEKA.-Informaciyno-navchalniy-posibnik-dlya-fakhivciv-sektoru-bezpeki.pdf)
4. Звіт про глобальний гендерний розрив 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024>
5. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). Київ, 2015. 44 с. URL.: [genderna_pol_tika_s.pdf \(icps.com.ua\)](https://icps.com.ua/genderna_pol_tika_s.pdf).

6. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки. URL.: Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки доступна українською мовою - Офіс Ради Європи в Україні (coe.int).

7. Рішення Конституційного України від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019 за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL: Рішення Другого сенату ... від 25.04.2019 № 1-р(П)/2019.

8. У Міноборони розповіли, скільки жінок наразі служать в ЗСУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3872977>.

9. Харитоновна О. Суд і гендер: ЄСПЛ виніс перше рішення проти України щодо домашнього насильства. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/sud-i-gender-yespl-vynis-pershe-rishennya-proty-ukrayiny-shhodo-domashnogo-nasylstva>.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319559

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Батигіна Олена Михайлівна,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7245-9369
E-mail: elenabatyhina@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правових особливостей договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Автором звертається увага на низку аспектів та проблем правового регулювання договірної процесу, що є недостатньо дослідженим та безумовно дискусійним. Застосовуючи різні методи наукового пізнання в роботі окреслено логічний зв'язок між відкриттям у 2021 році ринку землі та можливістю реалізувати право власника на розпорядження земельною ділянкою сільськогосподарського призначення у формі купівлі-продажу. Проаналізовано законодавчі та теоретичні підходи до розуміння поняття та особливостей договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення, визначено істотні умови договору, вимоги до сторін та предмету договору, досліджено права та обов'язки сторін і інших учасників процесу укладання договору, форму договору, черги та суб'єктів переважного права на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення тощо. Окрему увагу приділено законодавчим новелам щодо спрощення процедури укладання договорів купівлі-продажу на окремі види земель сільськогосподарського призначення певного розміру та можливості реалізації закріплених норм. Зазначається, що на сучасному етапі оновлення законодавства характерним є пошук сучасних моделей правового регулювання договірних зобов'язань, що

виникають у наслідку укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Зокрема, у статті доводиться теза, що особливості укладання та виконання договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення визначаються перш за все загальними положеннями цивільного законодавства, але з урахуванням вимог земельних та аграрних норм права, які встановлюють спеціальні вимоги до сторін, предмету, змісту, порядку укладення, оформлення і виконання договору купівлі-продажу. Договір купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення виділяється як окремий вид земельно-правового договору купівлі-продажу.

Ключові слова: договір купівлі-продажу, земельна ділянка сільськогосподарського призначення, переважне право купівлі.

LEGAL FEATURES OF THE SALE AND PURCHASE OF AGRICULTURAL LAND PLOTS AGREEMENT

Olena M. Batyhina,

Associated Professor at the Department of Constitutional, and Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0002-7245-9369

E-mail: elenabatyhina@gmail.com

Summary. The article is dedicated to exploring the legal peculiarities of the land purchase and sale agreement for agricultural purposes. The author draws attention to various aspects and problems of the legal regulation of the contractual process, which are insufficiently researched and undoubtedly debatable. Using various methods of scientific inquiry, the paper outlines the logical connection between the opening of the land market in 2021 and the possibility to exercise the owner's right to dispose of agricultural land through a purchase and sale agreement. Legislative and theoretical approaches to understanding the concept and specifics of the land purchase and sale

agreement for agricultural purposes are analyzed. Essential conditions of the agreement, requirements for the parties and the subject of the contract, as well as the rights and obligations of the parties and other participants in the agreement process, the form of the agreement, the priorities and subjects of the preemptive right to purchase agricultural land are investigated. Special attention is given to legislative novelties aimed at simplifying the procedure for concluding purchase and sale agreements for specific types of agricultural land of a certain size and the possibility of implementing the established norms. It is noted that at the current stage of legislative updates, the search for modern models of legal regulation of contractual obligations arising from the conclusion of a land purchase and sale agreement for agricultural purposes is characteristic. In particular, the article argues that the peculiarities of concluding and performing purchase and sale agreements for agricultural land are determined primarily by the general provisions of civil legislation but taking into account the requirements of land and agrarian legal norms, which establish special requirements for the parties, the subject, the content, the procedure for concluding, formalizing, and executing the purchase and sale agreement. The land purchase and sale agreement for agricultural purposes is highlighted as a separate type of land legal agreement.

Key words: sale and purchase contract, agricultural lands, pre-emption right.

Постановка проблеми. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Зеленчук і Цицюра проти України стало значним поштовхом до запровадження обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення у формі купівлі-продажу, основою якого є договір [1]. Відповідно у законодавстві з'явилися норми права присвячені врегулюванню особливостей укладення таких договорів. Зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» визначено, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть купуватися і продаватися на підставі договору купівлі-продажу, окреслено чіткі механізми, правила та умови укладання договорів, означено вимоги до предмету

та сторін таких правочинів [2]. Законом передбачено поступове відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення: до і після 1 липня 2024 року [3]. Наразі Україна ввійшла у другий етап вільного укладення договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. У правовому полі були зроблені численні спроби відтермінувати початок другого етапу, зокрема, 29 травня 2023 року подано проект закону про внесення змін до перехідних положень Земельного кодексу України щодо відкладання можливості набуття юридичними особами права на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення на два роки з дня припинення або скасування воєнного стану на території України. Також законопроект № 9341 містить пропозицію залишити максимальний розмір площі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, яка може перебувати у власності покупця на рівні 100 гектарів [4].

21.12.2023 року подано альтернативний законопроект про продовження дії попередньої редакції пункту 15 Перехідних положень Земельного кодексу України до 1 січня 2025 року [5]. Але, не зважаючи на те, що питання продовжує перебувати на стадії активного обговорення, відповідно до чинного законодавства юридичні особи вже набули право бути покупцями за договором купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення у загальному розмірі до 10 000 га.

Оскільки питання обігу земель сільськогосподарського призначення на основі договору купівлі-продажу тривалий час перебуває під пильною увагою суспільства та міжнародної спільноти, а також зважаючи на те, що вітчизняний законодавець неодноразово змінював підходи до окресленого питання, вивчення особливостей та правової природи договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення становить значний інтерес, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Дослідженням правової природи договорів купівлі-продажу, у

тому числі купівлі-продажу земельних ділянок, присвятили свої наукові доробки наступні українські вчені: В. О. Борисова, О. В. Дзера, Т. О. Коваленко, В. В. Луць, О. В. Старцев та багато інших. Вагомий науковий внесок у розробку окремих знань про сутність та зміст договору купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення зробили: А. П. Гетьман, Н. В. Ільків, О. В. Ільницький, І. І. Каракаш, О. М. Клименко, С. О. Погрібний, Р. І. Марусенко, А. І. Мірошніченко, Є. О. Харитонов та інші. Віддаючи належне науковому доробку вищеназваних науковців, маємо констатувати, що зважаючи на суттєве оновлення та удосконалення законодавства, що врегульовує обіг земель сільськогосподарського призначення у формі договору купівлі-продажу, є потреба у додаткових наукових дослідженнях.

Мета дослідження - проаналізувати правові особливості договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу. Для правової характеристики договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення звернемося до загальних положень актів цивільного законодавства - зміст договору становлять умови або пункти, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства (ч. 1 ст. 628 ЦК України) [6]. Також у ч. 5 ст. 656 ЦК України прописано, що особливості договору купівлі-продажу окремих видів майна можуть встановлюватися законом. Земельне законодавство містить норми, які окремо визначають зміст та істотні умови договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Безпосередній перелік істотних умов договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення закріплено у ст. 132 ЗК України, які набувають конкретного змісту лише внаслідок обговорення та погодження сторонами правочину.

Згідно спеціальних норм земельного законодавства договір купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення повинен містити наступні обов'язкові умови: назву сторін та угоди, предмет, кадастровий

номер земельної ділянки, документ, що підтверджує право власності на земельну ділянку, відомості про відсутність заборон на відчуження земельної ділянки, інших обтяжень, іпотек, інших речових прав на земельну ділянку, відомості про відсутність або наявність обмежень щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням, ціну, права та обов'язки сторін, момент переходу права власності на земельну ділянку, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Визначимо правові особливості договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення:

1. Предметом договору є земельна ділянка сільськогосподарського призначення. Стаття 656 ЦК України визначає, що предметом договору купівлі-продажу може бути майно, яке є у продавця на момент укладення договору або буде створене (придбане, набуто) продавцем у майбутньому. У статті 22 ЗК України визначається поняття земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, під землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. Поряд із поняттям земель сільськогосподарського призначення у земельному законодавстві використовується також поняття земельна ділянка сільськогосподарського призначення. Відповідно до ч. 1 ст. 79 ЗК України земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Варто підкреслити, що предметом договору купівлі-продажу може бути індивідуально визначена, не виключена з цивільного обігу, виділена в натурі на місцевості земельна ділянка, що має встановлені межі, площу, склад угідь, щодо якої визначено цільове призначення та права на неї. Земельна ділянка перш за все повинна бути сформована, тобто бути об'єктом цивільних прав. Земельна ділянка вважається

сформованою з моменту присвоєння їй кадастрового номера (ч. 4 ст. 791 ЗК України). Отже, обов'язковою вимогою для земельних ділянок як предмету договору купівлі-продажу є наявність унікального кадастрового номера [7], а також необхідність державної реєстрації права власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [8]. Як бачимо земельна ділянка сільськогосподарського призначення як предмет договору купівлі-продажу повинна бути досить детально описана у договорі.

Варто наголосити, що предметом договору купівлі-продажу може стати земельна ділянка сільськогосподарського призначення тільки приватної форми власності. Відповідно до ч.7 ст.130 ЗК України продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності забороняється.

2. Сторонами договору купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення є продавець та покупець. Перелік можливих покупців та продавців вичерпним чином окреслений Земельним кодексом України. Зокрема, багато уваги приділено визначенню осіб, яким прямо заборонено бути покупцями (ч. 1 ст. 130 ЗК України). Наприклад, покупцями земельної ділянки сільськогосподарського призначення не можуть бути юридичні особи, які належать до терористичних організацій або щодо яких неможливо встановити кінцевого бенефіціарного власника. Законодавчі вимоги до продавців за договором купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення визначено також Земельним кодексом України, а саме статтею 130 та п.15 Перехідних положень – наразі це тільки громадяни України та юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальна громада. Як виключення із загального правила, у разі успадкування земельної ділянки сільськогосподарського призначення, продавцями за договором купівлі-продажу

земельної ділянки сільськогосподарського призначення можуть бути і іноземці, і особи без громадянства (ч.4 ст. 81 ЗК України).

3. Форма договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення є письмова, також вимагається нотаріальне посвідчення (ст. 657 ЦК України). Етапу нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення у законодавстві приділено багато уваги, що зумовлено існуючою вимогою здійснення нотаріусом перевірки відповідності покупця та продавця земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним статтею 130 ЗК України. Окрім того, що така вимога закріплюється ЗК України, у ст. 55 Закону України «Про нотаріат» на нотаріуса також покладається обов'язок при посвідченні договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення перевірити дотримання встановлених Земельним кодексом України вимог до покупців земельної ділянки сільськогосподарського призначення, у тому числі обмежень щодо загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які вправі набувати у власність одна особа. Якщо в процесі перевірки нотаріус виявить невідповідність таким вимогам, то відмовить у нотаріальному посвідченні договору. Як показує практика нерідко нотаріуси відмовляються від посвідчення договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, тому що необхідно проводити складну, детальну перевірку сторін та об'єкта угоди, що пов'язується із значною відповідальністю та необхідністю досконалого знання законодавства нотаріусом.

Тривалий час у суспільстві відбувалося жваве обговорення вироблення доцільних критеріїв та правил перевірки відповідності набувача та власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам законодавства, щоб ці процедури та правила не призводили до необґрунтованого ускладнення та створення перешкод для укладення договорів купівлі-продажу.

На сьогодні порядок здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним статтею 130 ЗК України визначено постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 р., у якій вказано, що нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення відбувається лише після проведення відповідної перевірки [9]. Перш за все перевіряється належність вимогам закону покупця, джерела походження коштів та інших активів для набуття у власність земельної ділянки сільськогосподарського призначення, також перевіряється чи у результаті укладення угоди не буде перевищено максимально допустима площа земельної ділянки на одну особу, наразі це 10 000 га.

У 2023 році погоджуючись з недоцільністю тривалих та дорогавартісних перевірок земельних ділянок невеликого розміру та невисокої вартості у ст. 130 ЗК України з'явилися нове правило - перевірка відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним статтею 130 ЗК України, не здійснюється при набутті у власність земельних ділянок для ведення садівництва площею не більше 0,25 гектара та не більше 2 гектари для ведення особистого селянського господарства. У цьому випадку покупець до вчинення договору купівлі-продажу відповідної земельної ділянки сільськогосподарського призначення подає нотаріусу заяву про дотримання вимог статті 130 ЗК України. Недотримання покупцем за договором купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимог статті 130 ЗК України є підставою для настання доволі серйозних наслідків - визнання договору недійсним та конфіскацію земельної ділянки, яка була предметом договору купівлі-продажу.

4. Ціна земельної ділянки сільськогосподарського призначення. За загальним правилом ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. Але у випадках, встановлених законом, повинні застосовуватися ціни, які

встановлюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування (ст. 632 ЦК України).

Пунктом 22 розділу X ЗК України нормативно встановлено мінімальну ціну земельних ділянок сільськогосподарського призначення, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв)), які є предметом договору купівлі-продажу. До 1 січня 2030 року ціна такого договору не може бути меншою ніж нормативно грошова оцінка земельної ділянки.

5. Ще одну особливість договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення закріплено у ч.5 ст.130 ЗК України. Важливе правило стосується обов'язкової безготівкової форми розрахунку за договором купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. За задумом авторів норми, безготівкова форма розрахунку перш за все спрямована на перешкоджання існування тіньового ринкового обігу земель та сприяння прозорості формування ціни на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

6. Права та обов'язки сторін договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення визначаються за взаємною згодою сторін з дотриманням вимог законодавства. Закон не містить вичерпного переліку прав і обов'язків сторін договору, даючи сторонам свободу вибору у формуванні їх прав та обов'язків. Фрагментарно їх можна знайти у статтях 655, 689, 691 ЦК України, де, наприклад, визначено обов'язки покупця: оглянути та прийняти земельну ділянку у стані, що відповідає умовам договору, оплатити за ціною, визначеною у договорі. Покупець повинен засвідчити, що він отримав повну інформацію по предмету угоди. З огляду на те, що предметом договору купівлі-продажу є земельна ділянка, то про деякі обов'язки сторін договору йдеться і у земельному законодавстві. Наприклад, покупець зобов'язується використовувати ділянку відповідно до цільового призначення, забезпечувати її утримання, використовувати землю з урахуванням правил добросусідства, дотримуватися межових знаків тощо.

Головним обов'язком продавця земельної ділянки сільськогосподарського призначення є зобов'язання у певний термін передати земельну ділянку у стані визначеному договором (ст. 655, ст. 662 ЦК України). Відповідно до ст. 659 ЦК України обов'язком продавця також є попередити покупця про права третіх осіб на земельну ділянку. Тобто продавець повинен надати повну і правдиву інформацію про земельну ділянку, яка є предметом правочину.

7. У законодавстві чітко окреслено етапи та процедура укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Значну увагу приділено передуючому етапу укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення, яким є з'ясування чи існують потенційні суб'єкти переважного права купівлі земельної ділянки. Продавець повинен звернутися до нотаріуса із заявою про державну реєстрацію наміру продати земельну ділянку сільськогосподарського призначення, після чого починається нотаріальна перевірка потенційних суб'єктів переважного права купівлі земельної ділянки. Отже, укладення даного виду договору покладає ряд додаткових зобов'язань і на нотаріуса, зокрема, нотаріус виявляє суб'єктів переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення першої та другої черги, а також повідомляє виявлених суб'єктів переважного права про намір власника продати земельну ділянку.

Відповідно до ст.130-1 ЗК України у першу чергу переважне право на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення має особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення. У другу чергу - це орендар земельної ділянки, який може реалізувати таке право лише за умови відсутності або відмови суб'єкта переважного права першої черги. Трохи по іншому описано переважне право на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення у Законі України «Про оренду землі» [10]. Стаття 9 закону встановлює єдиного суб'єкта переважного права на отримання орендованої земельної ділянки у власність – орендаря, не згадуючи

про першу чергу визначену у ст.130-1 ЗК України. І ЗК України і Закон України «Про оренду землі» аналогічним чином встановлює цілу низку умов для реалізації переважного права: віднесення суб'єкта переважного права до законодавчо визначених осіб, які мають право набувати у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення, можливість сплатити ціну, за якою продається земельна ділянка. Якщо ж орендар відповідно до заборон встановлених у земельному законодавстві не має права набувати у власність земельну ділянку сільськогосподарського призначення, він може передати своє переважне право купівлі такої земельної ділянки іншій особі, яка відповідно може набувати право власності на таку земельну ділянку.

Певні зобов'язання покладаються законом і на суб'єкта переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який проявив себе і бажає скористатися таким правом. Він зобов'язаний про своє бажання скористатися переважним правом сповістити нотаріуса.

Як бачимо, процедура укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення, за умови існування суб'єктів переважного права купівлі є доволі складною та тривалою. Нещодавно, з метою спрощення укладення таких договорів, у ЗК України внесли зміни і ч.3 ст. 130-1 виглядає тепер наступним чином: «...вимоги щодо обов'язку власника земельної ділянки з реєстрації наміру щодо її продажу не поширюються на випадки продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення: суб'єкту переважного права купівлі земельної ділянки першої або другої черги; третім особам у разі подання нотаріусу, який посвідчуватиме відповідний договір купівлі-продажу земельної ділянки, заяв усіх суб'єктів переважного права купівлі земельної ділянки про відмову від такого права; на земельних торгах». Такі зміни у законодавстві дадуть змогу уникнути зайвих ускладнень та затягувань процесу укладення договорів купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, у той же час не даючи знехтувати правами суб'єктів переважного права купівлі.

Висновки та пропозиції. Отже, під договором купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення ми розуміємо двосторонній договір, відповідно до якого визначений у законі продавець передає або зобов'язується передати земельну ділянку сільськогосподарського призначення певного розміру та місця розташування у власність покупця, визначеного у законі, а покупець приймає або зобов'язується прийняти цю земельну ділянку і сплатити за неї грошову суму не нижче нормативно грошової оцінки земельної ділянки у безготівковій формі, який укладається у письмовій формі з нотаріальним посвідченням та державною реєстрацією прав на земельну ділянку.

Серед законодавчо встановлених особливостей договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення виділяємо: предмет, сторони, форма, ціна, форма розрахунків, права та обов'язки сторін, наявність суб'єктів переважного права на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Доводимо, що особливості укладання та виконання договорів купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення визначаються перш за все загальними положеннями цивільного законодавства, але з урахуванням вимог земельних та аграрних норми права, які встановлюють спеціальні вимоги до сторін, предмету, змісту, порядку укладення, оформлення і виконання договору купівлі-продажу. Потрібно звернути увагу, що ані цивільне, ані земельне законодавство України не виділяє договір купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення в окремий вид договору за ознакою предмету договору. Зважаючи на те, що до купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, у законодавстві встановлено цілу низку додаткових вимог, ми вважаємо, що договір купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення все ж таки можна виділити як окремий вид земельно-правового договору купівлі-продажу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зеленчук і Цицюра проти України». Страсбург. 22 травня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text (дата звернення 10.01.2024).

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення 10.01.2024).

3. Земельний кодекс України: Закон України 25.10.2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 10.01.2024).

4. Проект Закону про внесення змін до розділу X «Перехідні положення» ЗК України щодо відтермінування набуття юридичними особами права на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення від 29.05.2023 № 9341 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41993> (дата звернення 10.01.2024).

5. Проект Закону про внесення змін до пункту 15 розділу X Земельного кодексу України щодо продовження дії «Перехідних положень», пов'язаних з обігом земель сільськогосподарського призначення від 21.12.2023 року № 10366 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43431> (дата звернення 10.01.2024).

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 10.01.2024).

7. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 року № 3613-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> .

8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року № 1952-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення 10.01.2024).

9. Порядок здійснення перевірки відповідності набувача або власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним

статтею 130 Земельного кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 р. № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2021-%D0%BF#n14> (дата звернення 10.01.2024).

10. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 10.01.2024)

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319560

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Козаченко Анатолій Іванович,
доцент, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-4568-7964

E-mail: a.i.kozachenko@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано законодавчі акти та конституційні проекти доби національно-визвольної революції 1917-1921 рр. з питань регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. Джерелами конституювання місцевого самоврядування стали демократичні конституції країн Європи і США, а також конституційні ідеї, що спирались на національний державно-правовий досвід. Згідно проектів Конституцій УНР система місцевого самоврядування будувалася на основі етнографічного принципу адміністративно-територіального поділу з урахуванням інтересів національних меншин. Вона мала діяти на основі демократичних принципів самоврядування. Спроби конституційного закріплення місцевого самоврядування за доби УНР свідчать про історичне прагнення українського народу до побудови демократичної, правової, соціальної держави та громадянського суспільства на засадах європейського конституціоналізму.

Процес конституювання національної системи місцевого самоврядування за доби національно-визвольної революції 1917-1921 рр. відбувався за умов військової агресії більшовицької Росії проти України, політичної та соціально-економічної нестабільності. Негативні наслідки мала зміна влади в Україні, що вимагало корегування державної політики з питань законодавчого регулювання системи місцевого самоврядування.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Українська Центральна Рада, конституція, місцеве самоврядування, децентралізація, адміністративно-територіальний поділ.

CONSTITUTIONAL REGULATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT ACTIVITIES DURING THE NATIONAL LIBERATION REVOLUTION OF 1917-1921

Anatoliy I. Kozachenko,

Assistant Professor, Head of the Department of Theoretical Legal Subjects,
Poltava Law Institute Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-4568-7964

E-mail: a.i.kozachenko@ukr.net

Summary. The article analyzes legislative acts and constitutional projects of the period of the National Liberation Revolution of 1917-1921 on issues regarding the activities of local self-government bodies. The democratic constitutions of the countries of Europe and the USA, as well as constitutional ideas based on the national state and legal experience, became the sources of establishing the local self-government. In compliance with the drafts of the Constitutions of the Ukrainian People's Republic, the system of local self-government was designed according to the ethnographic principle of administrative and territorial division, given the national minorities' interests. It was supposed to function based on democratic principles of self-government. Attempts to constitutionally consolidate local self-government during the period of the Ukrainian People's Republic are indicative of the historical aspiration of the Ukrainian people to build a democratic, legal, social state and civil society based on European constitutionalism.

The process of developing the national system of local self-government during the National Liberation Revolution of 1917-1921 proceeded amid the military aggression of Bolshevik Russia against Ukraine as well as political and socio-economic instability. The change of power in Ukraine had a detrimental effect, which required

the adjustment of the state policy on issues regarding the legislative regulation of the local self-government system.

Key words: Ukrainian People's Republic, Ukrainian Central Council, constitution, local self-government, decentralization, administrative and territorial division.

Постановка проблеми. Революція Гідності 2013-2014 рр. стала каталізатором реформ кінцевою метою яких є формування сучасної європейської моделі конституціоналізму в Україні. Важливою складовою цього процесу є реформа місцевого самоврядування, яка має забезпечити децентралізацію влади та формування громадянського. Актуальність теми полягає у тому, що досвід проведення реформи місцевого самоврядування доби національно-визвольної революції 1917-1921 рр. за умов військової агресії більшовицької Росії проти Української Народної Республіки (далі – УНР) може бути корисним у наш час за умов повномасштабної війни Російської Федерації проти України.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Вітчизняними науковцями розглядалися окремі питання конституційного закріплення місцевого самоврядування за доби УНР, здебільшого, у контексті діяльності Української Центральної Ради (далі – УЦР). До зазначеної проблеми зверталися І. Бойко, В. Верстюк, І. Верховцева, В. Гвоздик, В. Гончаренко, В. Єрмолаєв, О. Копиленко, М. Мірошніченко, О. Мироненко, В. Румянцев, Б. Тищик.

Мета статті полягає у проведенні аналізу конституційних законодавчих актів та конституційних проєктів доби національно-визвольної революції 1917-1921 рр. з питань регулювання діяльності органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. Україна мала багатовіковий національний досвід організації самоврядування. Фундаментальні положення щодо демократичних принципів запровадження місцевого самоврядування в Україні сформулював засновник новітнього вітчизняного

конституціоналізму М. Драгоманов. Конституційні ідеї М. Драгоманова набули розвитку у працях М. Грушевського, який розробив засади теорії демократичної, соціальної, правової держави, яка спирається на національно-персональну автономію та місцеве самоврядування.

Після лютневої революції 1917 р. Тимчасовий уряд Росії розпочав реформу місцевого самоврядування. 21 травня 1917 р. він санкціонував «Тимчасові правила про вибори губернських і повітових земських гласних», які вводилися у дію «Постановою Тимчасового уряду про вибори губернських і повітових земських гласних» [1]. Законодавство Тимчасового уряду запроваджувало демократичну виборчу систему та суттєво розширювало повноваження органів земського самоврядування. Вибори земських гласних відбулися у серпні-вересні 1917 р. Реформовані органи земського самоврядування діяли на території Правобережної України до ліквідації більшовицькою Росією на початку 1920 р.

Земське і міське самоврядування всебічно підтримувало політику УЦР. З огляду на це, очільники УЦР вважали, що за допомогою самоврядування Україна зможе відновити власну державність [2, с. 84]. Водночас серед національних політичних партій і громадських організацій не існувало одностайності щодо формування в Україні нової системи місцевого самоврядування. Провідні політичні партії, котрі мали найчисельніші фракції у складі УЦР не мали чіткої програми запровадження нової системи місцевого самоврядування. Тому навесні 1917 р. УЦР намагалася залучати до процесу державотворення й інші демократичні органи самоврядування та громадські об'єднання, які претендували на владу в регіонах.

20 червня 1917 р. УЦР створила конституційну комісію для підготовки проекту Конституції України. До комісії увійшли члени УЦР, що репрезентували переважно ліво-центристські політичні партії та громадські організації [3, с. 107]. 29 липня 1917 р. УЦР затвердила розроблений конституційною комісією перший проект тимчасової малої Конституції України – «Статут вищого управління України». Він закріплював автономний державно-правовий статус

України у складі федеративної Росії та тимчасові вищі органи державної влади – Українську Центральну Раду і Генеральний Секретаріат. Але положень про систему місцевого самоврядування проєкт конституції не передбачав.

Після ухвалення III Універсалу УЦР 7 листопада 1917 р. конституційна комісія відновила роботу над розробкою проєкту конституції. Члени комісії підтримували необхідність закріплення у конституції демократичної системи самоврядування, адже III Універсал містив наказ Генеральному Секретаріату щодо проведення реформи місцевого самоврядування [3, с. 401]. При підготовці проєкту конституції комісія керувалася рекомендаціями М. Грушевського стосовно статусу УНР, політичного режиму та вищих органів державної влади.

10 грудня 1917 р. УЦР розглянула проєкт Конституції УНР, який містив окремі статті, присвячені місцевому самоврядуванню. Так за ст. 6 УНР «надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючись принципу децентралізації» [4, с. 5]. Діяльність місцевого самоврядування врегульовувала ст. 23 IV розділу «Органи власті Української Республіки». У ній зазначалося, що «справи місцеві порядкують виборні ради і управи громад, волостей і земель» [4, с. 7]. За ст. 9 громадяни УНР отримували рівні виборчі права незалежно від статі, походження, освіти чи майнового цензу. Згідно ст. 23 органи місцевого самоврядування у своїй діяльності «не можуть бути обмежені або стиснені ніякими виконавчими органами Республіки» [4, с. 7]. Проєкт передбачав судові гарантії діяльності місцевого самоврядування. Право скасовувати постанови органів самоврядування, що суперечили Конституції, належало Генеральному суду УНР [4, с. 10].

З метою розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи, проєкт Конституції УНР 1917 р. визнавав за місцевим самоврядуванням право законодавчої ініціативи. Ст. 37 надавала місцевому самоврядуванню, що налічувало не менше 100 тис. виборців вносити законопроєкти до парламенту – Всенародних Зборів [4, с. 8].

Важливою складовою проєкту Конституції УНР 1917 р. щодо врегулювання діяльності місцевого самоврядування став розділ VIII «Національні організації», в основу якого було покладено ідею М. Грушевського про «принципи екстериторіальної національно-персональної автономії» [5, с. 40]. Стаття 67 передбачала фінансування Національних Союзів – органів, що забезпечували національно-персональну автономію національних меншин, за рахунок державного бюджету та бюджету місцевого самоврядування. Конфлікти між Національними Союзами та органами місцевого самоврядування мали вирішуватися у судовому порядку [4, с.11]. Зазначені норми набули чинності з прийняттям «Закону про національно-персональну автономію» (ст. 5, 10) від 9 січня 1918 р. [4, с. 99]. Отже, проєкт Конституції УНР 1917 р. спирався на національні державно-правові традиції та демократичні принципи організації місцевого самоврядування, передбачав запровадження нового адміністративно-територіального поділу і нової системи самоврядування, враховував принципи екстериторіальної національно-персональної автономії.

Прийнятий за умов військової агресії більшовицької Росії IV Універсал УЦР від 9 січня 1918 р. проголошував необхідність проведення реформи місцевого самоврядування суверенної УНР. 10 лютого 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР (далі – РНМ) прийняла постанову щодо необхідності підготовки законопроєкту про нову систему місцевого самоврядування з урахуванням адміністративно-територіального поділу УНР на землі [4, с. 163]. 6 березня 1918 р. УЦР ухвалила Закон УНР «Про адміністративно-територіальний поділ України», що передбачав «заведення нових органів самоврядування і влади» у зв'язку із ліквідацією губерній, повітів та волостей і запровадження поділу території УНР на землі. Згідно ст. 2 зазначеного закону територія УНР складалася із 29 земель та трьох міст – Києва, Харкова і Одеси [4, с. 181-182]. В основу адміністративно-територіального поділу УНР було покладено етнографічний принцип, враховано особливості історичного та соціально-економічного розвитку регіонів України.

29 квітня 1918 р. УЦР розглянула проєкт Конституції УНР – «Статут про державний устрій, права і вольності УНР». Після обговорення, УЦР схвалила проєкт, але, як відомо, чинності Конституція УНР 1918 р. не набула [6, с. 70].

Конституція УНР 1918 р. не передбачала окремого розділу про діяльність місцевого самоврядування. Концептуальне положення щодо діяльності місцевого самоврядування на принципах децентралізації містила стаття 5, яка проголошувала: «УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючись принципу децентралізації» [4, с. 330]. На погляд М. Мірошниченко, зазначена конституційна норма свідчить про те, що характер взаємовідносин між вищими органами державної влади і місцевим самоврядуванням будується наступним чином: «не державна влада віддає свої повноваження на місця, навпаки, самоврядні інститути влади на місцях не перешкоджають органу центральної влади у межах повноважень, визначених Статутом, порядкувати «всіма справами, які зістаються поза межами діяльності установ місцевої самоуправи» [7, с. 54]. Громадяни УНР, яким на день виборів виповнилося 20 років, отримували рівні виборчі права незалежно від статі, походження, освіти та майнового цензу (ст. 11-12) [4, с. 331].

За ст. 26 Конституції УНР 1918 р. органами місцевого самоврядування України проголошувалися виборні ради і управи громад, волостей та земель. Конституція не містила переліку повноважень органів місцевого самоврядування окрім того, що їм мала належати вся повнота влади на місцях [4, с. 332]. Уряд УНР контролював і координував дії місцевого самоврядування, але не втручався у його діяльність [4, с. 334]. Конфлікти між місцевою адміністрацією та самоврядуванням вирішуються Судом УНР. Згідно ст. 39 органам місцевого самоврядування, які об'єднували не менше 100 тисяч виборців належало право законодавчої ініціативи [4, с. 333]. Але, як відомо, інститут законодавчої ініціативи місцевого самоврядування розвитку не набув.

Правовим джерелом Розділу VII «Національні Союзи» став «Закон про національно-персональну автономію», який спираючись на принципи

екстериторіальної національно-персональної автономії врегулював відносини між Національними Союзами – самоврядними інститутами національних меншин, з одного боку, та органами державної влади і місцевого самоврядування, з іншого [4, с. 335].

Отже, Конституція УНР 1918 р. враховувала основні демократичні принципи місцевого самоврядування. Вона передбачала трирівневу систему самоврядування, демократичну виборчу систему. Керуючись принципом децентралізації, органи місцевого самоврядування отримували владу на місцях. Конституція передбачала судові гарантії діяльності місцевого самоврядування, спиралася на принципи екстериторіальної національно-персональної автономії.

Слід визнати, що Конституція УНР 1918 р. містила прогалини щодо врегулювання місцевого самоврядування. Так, зокрема, вона не встановлювала статус місцевих рад як розпорядчих органів та управ – виконавчих органів самоврядування. У Конституції відсутні норми щодо виборчої системи, терміну повноважень депутатів місцевих рад, розподілу повноважень між органами самоврядування земель, волостей і громад, формування бюджету місцевого самоврядування. Проте такі недоліки можна пояснювати тим, що роботу над підготовкою проєкту Конституції УНР не було завершено.

«Закони про тимчасовий державний устрій України» 1918 р. П. Скоропадського не врегулювали діяльність місцевого самоврядування. За доби гетьманату уряд ухвалив низку нормативно-правових актів, котрі обмежували повноваження органів самоврядування. Так, на підставі закону від 29 червня 1918 р. губернські старости могли розпускати волосні земські збори і управи з огляду на «шкідливе для місцевого господарства ведення справ» або «зловмисний характер постанови зборів» [8, с. 95].

16 вересня 1918 р. гетьман затвердив «Закон про переведення виборів губерніяльних і повітових земських гласних», а 2 жовтня – «Тимчасовий Статут Міських Дум та переведення виборів Гласних цих Дум», згідно яких земські і міські вибори мали бути не всезагальними і не рівними, в їх основу покладено

поділ виборців на курії за майновим цензом. Законодавство передбачало запровадження мажоритарної виборчої системи [9; 10, с. 59].

Підготовлений за доби гетьманату Української Держави урядовий проєкт конституції «Основні Закони Української Держави» у 5 розділі містив положення про діяльність місцевого управління та самоврядування. Згідно ст. 74 органи місцевого самоврядування мали складатися із обласних, земських, повітових, волосних та сільських зібрань і управ. Зібрання органів місцевого самоврядування повинні формуватися шляхом прямих і таємних виборів (ст. 75). Стаття 83 передбачала, що органи центрального управління на місцях повинні здійснювати нагляд за законністю діяльності місцевого самоврядування. Проєкт Основних Законів не передбачав судового механізму захисту прав самоврядування, не встановлював його організаційну та матеріально-фінансову самостійність [11, с. 70, 73].

Законодавство доби гетьманату Української Держави не відповідало демократичним принципам місцевого самоврядування. Це пояснюється наступним чином: 1) намаганням гетьманського уряду подолати системні кризові явища в організації державної влади; 2) політичною нестабільністю; 3) тимчасовим характером законодавства.

Директорія УНР у процесі конституювання нової організації державної влади спиралася на державотворчий досвід УЦР. Ухвалений Трудовим конгресом 28 січня 1919 р. Закон «Про форму влади в Україні» містив положення про те, що місцева адміністрація повинна працювати «під контролем повітових і губернських трудових рад, обраних пропорційно від робітників та селян». Як зазначає І. Бойко, Трудовий конгрес обрав компромісний варіант організації влади на місцях: відмовився від «робітничої диктатури», але погодився на класовий, «трудова принцип» влади [12, с. 346].

30 серпня 1920 р. Рада Міністрів створила урядову комісію для розробки проєкту Конституції УНР. Але за умов чергової агресії більшовицької Росії уряд С. Петлюри не зміг санкціонувати та ввести у дію підготовлений комісією

«Основний державний закон УНР» [6, с. 92]. Розробники проєкту Конституції УНР 1920 р. не відмовилися від етнографічного принципу адміністративно-територіального поділу України на землі. Але на відміну від проєкту Конституції УНР 1918 р. за артикулом 4 територія України мала складатися із 10 земель [6, с. 95]. Землі могли претендувати на автономний державно-правовий статус у складі УНР, міста Київ, Харків та Одеса отримували особливий статус [6, с. 95].

Діяльність місцевого самоврядування врегульовував розділ VII проєкту «Основного державного закону УНР» 1920 р. Арт. 133 встановлював функціонування місцевого самоврядування у таких адміністративно-територіальних одиницях: громада, волость, повіт, містечко і місто [6, с. 115]. Органи місцевого самоврядування громад, волостей, містечок і міст повинні були обиратися шляхом загальних, рівних, прямих виборів, таємним голосуванням за пропорційною виборчою системою з урахуванням цензу осілості [6, с. 115]. Органи самоврядування повітів та земель мали обиратися загальними, рівними, непрямими виборами, шляхом таємного голосування громадами, волостями, містечками і містами за пропорційною виборчою системою [6, с. 95].

Спираючись на принципи децентралізації, проєкт Конституції УНР 1920 р. не допускав підпорядкування органів місцевого самоврядування по вертикалі та проголошував автономію самоврядування у стосунках із місцевою адміністрацією. Проте згідно арт. 135 місцеве самоврядування мусило виконувати розпорядження державної адміністрації. Обсяг повноважень місцевого самоврядування арт. 133 встановлював наступним чином: «вирішення питань про місцеві добра і потреби в межах своєї території» [6, с. 115]. Органи самоврядування мали право встановлювати місцеві податки, могли захищати порушені права у Найвищому Адміністративному Суді. У арт. 133 зазначалося, що діяльність місцевого самоврядування буде врегульовано окремим законом [6, с. 114].

Отже, проєкт «Основного державного закону УНР» 1920 р., як і проєкт Конституції УНР 1918 р. враховував основні демократичні принципи місцевого самоврядування. Конституція УНР 1920 р. передбачала складну чотирирівневу систему місцевого самоврядування та дворівневу систему муніципального самоврядування. Формування органів самоврядування здійснювалося шляхом демократичних виборів за пропорційною виборчою системою. Керуючись принципом децентралізації, органи місцевого самоврядування отримували всю повноту влади на місцях. Конституція УНР 1920 р. передбачала судові гарантії діяльності місцевого самоврядування. Водночас, «Основний державний закон УНР» 1920 р. містив низку прогалин щодо врегулювання місцевого самоврядування. Так, зокрема, він не унормовував статус місцевих рад як розпорядчих органів та управ – виконавчих органів самоврядування. Конституція УНР 1920 р. не встановлювала термін повноважень депутатів місцевих рад, не врегульовувала розподіл повноважень між органами самоврядування. Проте такі прогалини пояснюються тим, що детальніше діяльність місцевого самоврядування мала бути закріплена спеціальним законом. Порівнюючи «Основний державний закон УНР» 1920 р. із Конституцією УНР 1918 р. у частині закріплення місцевого самоврядування, слід зазначити, що для нього характерна чіткіша правова визначеність та завершеність конституційно-правових норм.

Восени 1918 р. розпочався процес формування державності на території Західної України. 1 листопада 1918 р. Українська Національна Рада ухвалила «Відозву до українського народу», якою проголосила незалежність Української держави. Згідно Відозви влада на місцях переходила до українських органів самоврядування та міліції. Прийнята 13 листопада 1918 р. Українською Національною Радою мала конституція – «Тимчасовий Основний закон ЗУНР» не врегульовувала діяльність місцевого самоврядування. Правовою основою діяльності державних повітових комісарів на місцях та органів місцевого самоврядування став Закон «Про тимчасову адміністрацію областей

Західноукраїнської Народної Республіки» від 16 листопада 1918 р. За цим законом передбачалася діяльність повітового, міського та сільського самоврядування. Органами самоврядування були виборні повітові національні ради, міські та громадські прибічні ради та їхні комітети. Повітові національні ради виконували дорадчі функції при державних повітових комісарах [13, с. 170]. Уряд ЗУНР надавав можливість представникам національних меншин зберігати за собою посади в органах місцевого самоврядування за умови складання присяги на вірність українській державі. З метою уніфікації місцевого самоврядування ЗУНР і УНР Українська Національна Рада розпочала роботу над законопроектом про повітові трудові ради, представництво у яких мало належати робітникам і селянам. Однак завершити підготовку такого закону не вдалося [13, с. 190].

Висновки та пропозиції. Таким чином, джерелами конституювання місцевого самоврядування за доби національно-визвольної революції 1917-1921 рр. стали демократичні конституції країн Європи і США, а також конституційні ідеї, що спиралися на національні традиції та власний державно-правовий досвід України. Аналіз конституційних законодавчих актів та конституційних проєктів дає підстави стверджувати, що в основу системи місцевого самоврядування було покладено етнографічний принцип адміністративно-територіального поділу у поєднанні з урахуванням інтересів національних меншин. Передбачена проєктами конституцій система місцевого самоврядування спиралася на такі демократичні принципи самоврядування як децентралізація, законність, колегіальність, виборність, організаційна та матеріально-фінансова самостійність у межах визначених повноважень, поєднання державних і місцевих інтересів, державна підтримка місцевого самоврядування, судовий захист прав самоврядування. Зазначені принципи характерні для сучасної демократичної організації місцевого самоврядування. Спроби конституційного закріплення системи місцевого самоврядування за доби УНР засвідчують історичне прагнення українського народу до побудови демократичної, правової,

соціальної держави та громадянського суспільства на засадах європейського конституціоналізму.

Процес конституювання національної системи місцевого самоврядування за доби національно-визвольної революції 1917-1921 рр. відбувався за умов військової агресії більшовицької Росії проти України, політичної та соціально-економічної нестабільності. Негативні наслідки мала зміна влади в Україні, що вимагало корегування державної політики з питань законодавчого регулювання системи місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон і наказ про вибори у повітове і губернське земство. Полтава : Друкарня І.Л. Фрішберга, 1917. 38 с.
2. Копиленко О.Л. «Сто днів» Центральної Ради. Київ : «Україна», 1992. 204 с.
3. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : У 2-х т. Т. 1. (4 березня – 9 грудня 1917 р.). Ред. кол. В.А. Смолій, В.Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 1996. 587 с.
4. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : У 2-х т. Т. 2. (10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.). Ред. кол. В.А. Смолій, В.Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 1996. 421 с.
5. Мірошніченко М. «Закон про національно-персональну автономію» Української Народної Республіки: історичне значення для сучасної конституційно-правової практики України. *Право України*. 2017. № 3. С. 38-45.
6. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. Київ: Знання, 1993. 192 с.
7. Мірошніченко М. Ідея конституційної держави в стратегії державотворення за доби Української Народної Республіки. *Право України*. 2017. № 11. С. 48-57.

8. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України 1917-1920 рр.: Центральна Рада. Гетьманат. Директорія : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 208 с.
9. Закон про переведення виборів губерніальних і повітових земських гласних. *Державний вісник*. 1918. 21 вер.
10. Харченко Т.О. Перегляд муніципального законодавства у 1917-1918 роках (історико-правовий аналіз). *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 56-60.
11. Єфремова Н.В. Нові погляди щодо оцінки проектів конституції Української Держави П. Скоропадського. *Революція в Україні у XX – XXI століттях: співзвуччя епох. Матеріали I Міжнародної наукової конференції*. Одеса, 2005. С.66-73.
12. Бойко І.Й. Конституційні традиції в УНР за Директорії. *Конституційна традиція української державності*. Відп. ред. С. Головатий. Київ: «Право України», 2021. С. 344-349.
13. Тищик Б.Й. Західно Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319566

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: УМОВИ, МОЖЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

Петренко Юлія Володимирівна,
асистентка кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003-4954-3332
E-mail: petrenko22075@gmail.com

Анотація. У статті досліджено особливості проходження Україною основних етапів вступу до Європейського Союзу в існуючих геополітичних реаліях. Констатовано, що російська збройна агресія, з одного боку завдала Україні колосальних людських та фінансово-економічних втрат, а з іншого боку мала протилежний ефект – прискорила процеси євроінтеграції в Україні, сприяла консолідації суспільства та зміцненню солідарності з Європейським Союзом. Встановлено, що починаючи з 28 лютого 2022 року, коли Україна подала заявку на вступ до Європейського Союзу, було покладено початок нового етапу потужних перетворень нашої країни. Це дає можливість перевести з теоретичної у практичну площину зафіксований на конституційному рівні євроатлантичний курс нашої держави. 17 червня 2022 року Європейська комісія представила висновок щодо можливості задоволення заявки України на вступ до Європейського Союзу. У статті різнобічно досліджено висновок Європейської комісії щодо відповідності України політичним та економічним критеріям вступу, а також спроможності виконувати зобов'язання членства. Акцентовано увагу на позитивному рішенні Комісії щодо рекомендації надати Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. При цьому це рішення обумовлене вжиттям певних заходів. Приводяться конкретні приклади ряду кроків по семи ключових напрямках, які Україна мала завершити для початку переговорного

процесу.

14 грудня 2023 року Європейська рада підтримала початок переговорів про членство України в ЄС, а вже 25 червня 2024 року в Люксембурзі відбулася перша Міжурядова конференція між Україною та ЄС, що ознаменувало офіційний старт переговорів про вступ України до Європейського Союзу.

Детально досліджено особливості проведення двосторонніх скринінгових сесій за 35 розділами, об'єднаними у 6 кластерів (тематичних блоків), для встановлення стану наближення українського законодавства до законодавства ЄС. Поінформовано про проведення перших двох двосторонніх зустрічей Україна-ЄС, предметом яких стала оцінка стану адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу, зокрема, в рамках скринінгу переговорного розділу 5 «Публічні закупівлі» та розділу 23 «Судова влада та фундаментальні права», що входять до кластеру 1 «Основи процесу вступу». Автором ґрунтовно досліджено етапи, які успішно пройдено нашою державою для набуття повноправного членства в Європейському Союзі, а також окреслено подальші кроки, передбачені процедурою вступу до об'єднання. Акцентовано увагу та проблемах, можливостях та перспективах нашої держави на шляху інтеграції до європейської спільноти.

Проаналізовано правову природу схваленого Європейською комісією Плану щодо України Ukraine Facility, що закладає юридичне підґрунтя для регулярної та передбачуваної підтримки у вигляді грантів і позик для відновлення, реконструкції та модернізації України в рамках програми ЄС на суму до 50 мільярдів євро, що буде надаватися на період з 2024 по 2027 рік.

Ключові слова: Європейський Союз, Копенгагенські критерії членства у Європейському Союзі, адаптація українського законодавства до права Європейського Союзу, інтеграція, членство у міжнародній організації.

UKRAINE ON THE WAY TO THE EUROPEAN UNION: CONDITIONS, OPPORTUNITIES, PERSPECTIVES

Yulia V. Petrenko,

Assistant at the Department of Constitutional, Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0003-4954-3332

E-mail: petrenko22075@gmail.com

Summary. The article examines the peculiarities of Ukraine's passage of the main stages of its accession to the European Union in the existing geopolitical realities. It was established that the Russian armed aggression, on the one hand, caused Ukraine colossal human, financial and economic losses, and on the other hand, it had the opposite effect - it accelerated the processes of European integration in Ukraine, contributed to the consolidation of society and the strengthening of solidarity with the European Union. It has been established that starting from February 28, 2022, when Ukraine applied to join the European Union, a new stage of powerful transformations in our country was initiated. This makes it possible to transfer the Euro-Atlantic course of our state fixed at the constitutional level from the theoretical to the practical plane. On June 17, 2022, the European Commission presented an opinion on possibly meeting Ukraine's application to join the European Union. The article comprehensively examines the conclusion of the European Commission regarding Ukraine's compliance with the political and economic criteria for accession, as well as the ability to fulfil the obligations of membership. Attention is focused on the Commission's positive decision regarding the recommendation to grant Ukraine the status of a candidate for accession to the European Union. At the same time, this decision is conditioned by taking certain measures. Specific examples of steps in seven key areas that Ukraine had to complete to start the negotiation process are given.

On December 14, 2023, the European Council supported the start of negotiations on Ukraine's EU membership, and on June 25, 2024, the first Intergovernmental

Conference between Ukraine and the EU was held in Luxembourg, which marked the official start of negotiations on Ukraine's accession to the European Union.

Peculiarities of conducting bilateral screening sessions for 35 sections, united in 6 clusters (thematic blocks), to establish the state of approximation of Ukrainian legislation to EU legislation, were investigated in detail. It was informed about the holding of the first two bilateral Ukraine-EU meetings, the subject of which was the assessment of the state of adaptation of Ukrainian legislation to the law of the European Union, in particular, as part of the screening of the negotiation section 5 «Public procurement» and section 23 «Judiciary and fundamental rights», which are part of cluster 1 «Fundamentals of the admission process». The author has thoroughly researched the stages that our country successfully passed to acquire full membership in the European Union, and also outlined the further steps envisaged by the procedure for joining the union. Attention is focused on the problems, opportunities and prospects of our country on the path of integration into the European community.

The legal nature of the Ukraine Facility Plan approved by the European Commission was analyzed, which lays the legal basis for regular and predictable support in the form of grants and loans for the recovery, reconstruction and modernization of Ukraine within the framework of the EU program in the amount of up to 50 billion euros, which will be provided for the period from 2024 to 2027.

Keywords: European Union, Copenhagen criteria for membership in the European Union, adaptation of Ukrainian legislation to the law of the European Union, integration, membership in an international organization.

Постановка проблеми. Починаючи з набуття незалежності наша держава обрала шлях євроатлантичної інтеграції. Враховуючи розташування між Сходом і Заходом, а також зумовлений цим російський вплив, Україна іноді втрачала динаміку на шляху до європейської спільноти, а часом і зовсім змінювала вектор подальшого розвитку. Однак розпочате 24 лютого 2022 року повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України унеможливило

будь-які перспективи східної інтеграції України, зміцнило ідею незворотності руху до Європейського Союзу. Особливої актуальності це питання набуває після подання Україною 28 лютого 2022 року заявки на вступ до Європейського Союзу.

При цьому варто акцентувати увагу, що процес набуття членства у Європейському Союзі передбачає виконання низки критеріїв – загальних, передбачених у ст. 49 Договору про Європейський Союз 1993 р., а також додаткових Копенгагенських критеріїв. Тож особливий науковий інтерес викликає встановлення відповідності України названим критеріям, аналіз готовності набуття членства в Європейському Союзі, виявлення напрямків, що потребують реформування, дослідження особливостей проходження Україною основних етапів вступу, а також визначення перспектив, що відкриваються перед нашою державою в результаті набуття статусу країни-члена Європейського Союзу.

При цьому варто зазначити, що досвід євроінтеграції України має унікальний характер. Наша держава внаслідок російської агресії зазнала величезних людських і фінансово-економічних втрат, масштабів яких Європа не знала з часів Другої світової війни. При цьому починаючи з 28 лютого 2022 року, відколи Україна подала заявку на вступ до ЄС, було подолано великий шлях, за підсумками якого наша держава отримала статус країни-кандидата на вступ до ЄС і вступила в переговорний процес із Євросоюзом щодо встановлення стану наближення українського законодавства до законодавства ЄС.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Різні аспекти проблематики європейської інтеграції розроблялися такими українськими правниками, як І. Брацук, В. Копійка, Т. Комарова, М. Микієвич, В. Муравйов, Ю. Петренко, О. Трагнюк, І. Яковюк та інші.

Метою статті є дослідження основних етапів, які Україна успішно пододала, і її подальшого шляху до євроспільноти, виявлення сучасного стану та

перспектив європейської інтеграції, аналіз досвіду і особливостей євроінтеграції в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Незворотність євроатлантичного та євроатлантичного курсу України юридично було зафіксовано Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 № 2680-VIII [1].

Відповідно до положень вищевказаного закону, абзац 5 преамбули Конституції України було доповнено положенням, відповідно до якого Верховна Рада України від імені Українського народу підтверджує «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Крім того, до повноважень Верховної Ради України віднесено «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (пункт 5 частини 1 статті 85 Конституції України). Стаття 102 Конституції України була доповнена частиною 3 такого змісту: «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [2]. Забезпечити «реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» доручено Кабінету Міністрів України. Статтю 116 Конституції України було доповнено пунктом 1⁻¹ відповідного змісту.

Не викликає сумніву той факт, що саме ці зміни мають чи не найсуттєвіше політико-правове значення з-поміж усіх конституційних новел незалежної України. Разом з тим, вони тільки окреслюють подальший вектор розвитку і закріплюють правову основу для подальшої кропіткої роботи в цьому напрямку.

Правовою основою для набуття членства в Європейському Союзі є стаття 49 Договору про Європейський Союз. Відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі. Європейському Парламенту та національним парламентам повідомляється про таку заявку. Держава, що подає заявку, надсилає її до Ради, що діє одностайно після проведення консультацій з Комісією та після отримання згоди Європейського Парламенту, який діє більшістю складу своїх членів. Умови прийнятності, що погоджені Європейською Радою, мають бути враховані. Умови приєднання та зумовлені ним зміни до Договорів, на яких заснований Європейський Союз, є предметом угоди між державами-членами та державою, що подає заявку. Угода надсилається для затвердження до усіх держав, що є договірними сторонами, згідно з їхніми конституційними вимогами [3].

У статті 2 Договору про Європейський Союз зазначено, що Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків [3].

Розпочата 24 лютого 2022 року повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала потужним поштовхом до прискорення євроінтеграційних процесів в нашій державі. Задекларований на конституційному рівні незворотний курс України став безальтернативним.

Тож 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на вступ до Європейського Союзу, поклавши початок нового етапу потужних перетворень нашої країни. Це перші кроки, які дають можливість перевести з теоретичної у практичну площину зафіксований на конституційному рівні євроатлантичний курс нашої держави.

17 червня 2022 року Європейська комісія представила висновок щодо можливості задоволення заявки України на вступ до Європейського Союзу. Що стосується політичних критеріїв, Комісія відзначила, що в Україні достатньо злагоджено функціонують інститути, що гарантують демократію, верховенство права, права людини, повагу та захист меншин. Зокрема, Україна здійснила успішну реформу децентралізації, було зміцнено незалежність судової системи та створено незалежні антикорупційні органи, включно з добре функціонуючим Вищим антикорупційним судом. При цьому акцентовано увагу на необхідності посилити ефективність судової системи, а також усунути недоліки у функціонуванні правоохоронних органів, зокрема у боротьбі з корупцією. Європейською комісією констатовано, що законодавчі та інституційні рамки, що забезпечують дотримання основних прав, створені та в цілому дотримуються. Комісія високо оцінила активне та повноважне громадянське суспільство, що є визначальною рисою української демократії.

Що стосується економічних критеріїв, Європейська Комісія відзначила сильні макроекономічні показники України. Це відображає не лише політичну рішучість, але й відносно добре функціонуючі інституції. У той же для покращення функціонування ринкової економіки України має бути продовжено амбітні структурні реформи, спрямовані на усунення корупції, зменшення постійного впливу олігархів, зміцнення прав приватної власності та підвищення гнучкості ринку праці.

Що стосується спроможності виконувати зобов'язання членства, то з 2016 року Україна почала працювати над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 [4] (далі – Угоди про асоціацію між Україною та ЄС), включаючи поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі. Україна поступово наблизилася до суттєвих елементів *acquis* ЄС у багатьох розділах.

Тому на підставі проведеного різнобічного аналізу Комісія прийняла рішення рекомендувати надати Україні статус кандидата за умови вжиття наступних кроків по семи ключових напрямках:

- прийняти та запровадити законодавство щодо процедури добору суддів Конституційного Суду України, у тому числі процесу попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;

- завершити проведення Радою з етики доброчесності відбір кандидатів у члени Вищої ради юстиції та кандидатів для створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- посилити боротьбу з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активних та ефективних розслідувань; завершити призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом затвердження визначеного переможця конкурсу та здійснити процес відбору та призначення нового Директора Національного антикорупційного бюро України;

- забезпечити відповідність законодавства щодо боротьби з відмиванням грошей стандартам Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF); прийняти загальний стратегічний план реформування всього правоохоронного сектору як частини безпекового середовища України;

- запровадити Антиолігархічний закон щодо обмеження надмірного впливу олігархів в економічному, політичному та громадському житті;

- подолати вплив приватних інтересів шляхом ухвалення закону про ЗМІ, який приведе законодавство України у відповідність до Директиви ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги та надасть повноваження незалежному медіа-регулятору;

- завершити реформу законодавчої бази для національних меншин згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії [5].

Європейська комісія відстежує прогрес України у виконанні вищеперелічених кроків і починаючи з кінця 2022 року звітує про отримані результати.

Враховуючи висновки Європейської комісії, 23 червня 2022 року Європейська рада за одноголосною згодою усіх 27 держав-членів Європейського Союзу ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата вступ до Європейського Союзу.

Відповідно до пункту 10 Висновків, прийнятих на засіданні Європейської Ради 23 червня 2022 року, Європейська Рада визнає європейську перспективу України та бачить її майбутнє та майбутнє її громадян у Європейському Союзі. Відповідно до пункту 11 згаданого вище документу, Європейська Рада надає Україні статус країни-кандидата [6].

Разом з тим, Європейська комісія має звітувати Європейській Раді про виконання Україною умов по семи ключових напрямках, зазначених у висновках Комісії щодо заявки на членство. Тож переговори про вступ України до Європейського Союзу може буде розпочато тільки після виконання усіх семи умов, визначених у Висновку Європейської комісії. Підбити підсумки виконання Україною визначених Європейською комісією умов Європейська Рада запропонувала восени 2023 року.

Тож 8 листопада 2023 року в Брюсселі президентка комісії Урсула фон дер Ляєн дала оцінку прогресу України на шляху до набуття членства в Європейському Союзі. За результатами комплексного аналізу Єврокомісія рекомендувала розпочати переговори про вступ України до ЄС. За словами Урсула фон дер Ляєн, Україна виконала близько 90% рекомендацій, наданих Європейською Комісією в червні 2022 року.

Єврокомісією у Звіті про прогрес України в межах Пакета розширення ЄС 2023 року визнано високий прогрес України у виконанні 7-ми рекомендацій. Це й стало підґрунтям для пропозиції Європейської комісії до лідерів країн ЄС відкрити переговори з Україною. З огляду на те, що рекомендації Європейської

комісії все ж таки не були виконані повною мірою, визначено ще 4 додаткових кроки в межах цих 7-ми рекомендацій, виконання яких є передумовою для ухвалення Європейським Союзом переговорної рамки щодо України. Додатково надано майже 100 рекомендацій для України по кожному переговорному розділу [7].

14 грудня 2023 року Європейська рада 26 голосами із 27 можливих підтримала початок переговорів про членство України в ЄС. Під час голосування угорський прем'єр Віктор Орбан покинув приміщенні, а усі інші 26 лідерів країн ЄС одноголосно прийняли рішення. Фактично, можна вважати, що угорський прем'єр утримався від участі в голосуванні.

Однак дане рішення можна вважати радше політичним, оскільки початок переговорів може розпочатися тільки після повного завершення виконання Україною вимог, висунутих Європейською Комісією в червні 2022 року. Тож із грудня 2023 року по червень 2024 року тривала робота з виконання 4 додаткових кроків, визначених Європейською комісією для початку переговорів про вступ до ЄС.

А вже 25 червня 2024 року в Люксембурзі відбулася перша Міжурядова конференція між Україною та ЄС, що ознаменувало офіційний старт переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Міжурядова конференція фактично є офіційними переговорами між країною-кандидатом та урядами країн-членів ЄС для обговорення та узгодження положень майбутнього договору про вступ країни-кандидата до Євросоюзу. На першій конференції були оприлюднені переговорна рамка та переговорна позиція з боку Європейського Союзу [8].

3 липня 2024 року було розпочато двосторонні скринінгові сесії для встановлення стану наближення українського законодавства до законодавства ЄС.

Загалом переговори буде проведено за 35 розділами, об'єднаними у 6 кластерів (тематичних блоків), а саме:

Кластер 1 «Основи процесу вступу»: Розділ 23. Судова влада та фундаментальні права. Розділ 24. Правосуддя, свобода й безпека. Розділ 5. Публічні закупівлі. Розділ 18. Статистика. Розділ 32. Контроль фінансів. Економічні критерії. Робота демократичних інститутів. Реформа державного управління.

Кластер 2 «Внутрішній ринок». Розділ 1. Вільний рух товарів. Розділ 2. Вільний рух працівників. Розділ 3. Право на створення підприємств та свобода надання послуг. Розділ 4. Вільний рух капіталу. Розділ 6. Корпоративне право. Розділ 7. Право інтелектуальної власності. Розділ 8. Антимонопольна політика. Розділ 9. Фінансові послуги. Розділ 28. Захист споживачів і здоров'я.

Кластер 3 «Конкуренція та розвиток інклюзивності». Розділ 10. Цифрова трансформація й медіа. Розділ 16 Оподаткування. Розділ 17. Економічна й монетарна політика. Розділ 19. Соціальна політика і працевлаштування. Розділ 20. Підприємництво і промислова політика. Розділ 25. Наука й дослідження. Розділ 26. Освіта й культура. Розділ 29. Митний союз.

Кластер 4 «Озеленення, транспорт та енергетика». Розділ 14. Транспорт. Розділ 15 Енергетика. Розділ 21 Транс'європейські мережі. Розділ 27. Довкілля і зміна клімату.

Кластер 5 «Ресурси, сільське господарство й політика згуртованості». Розділ 11. Сільське господарство та розвиток сіл. Розділ 12. Безпека харчових продуктів, ветеринарна й фітосанітарна політика. Розділ 13. Рибальство та водний промисел. Розділ 22. Регіональна політика та координація структурних інструментів. Розділ 33. Фінансово-бюджетні положення.

Кластер 6 «Зовнішні відносини». Розділ 30. Зовнішні відносини. Розділ 31. Зовнішня політика, безпека й оборона [9].

Розділи 34 «Інституції» та 35 «Інші питання» будуть розглядатися поза межами вищеперелічених кластерів.

8-9 липня в Брюсселі пройшла перша двостороння зустріч Україна-ЄС, предметом якої була оцінка стану адаптації українського законодавства до права

Європейського Союзу в рамках скринінгу переговорного розділу 5 «Публічні закупівлі», що входить до кластеру 1 «Основи процесу вступу». В ході зустрічі встановлено стан наближення законодавства України до права ЄС у сфері публічних закупівель та окреслено перспективи ключових реформ в даному напрямку.

З 17 по 19 вересня 2024 року в Брюсселі делегація України взяла участь в другій двосторонній зустрічі Україна-ЄС в межах скринінгу стану наближення законодавства України до права Європейського Союзу в рамках переговорного розділу 23 «Судова влада та фундаментальні права» (Кластер 1 «Основи процесу вступу»). На зустрічі було представлено доповіді за трьома блоками: «Судова влада», «Антикорупційна політика» та «Основоположні права». Представники Європейської комісії відзначили ґрунтовну підготовчу роботу, проведenu українською стороною до двосторонньої зустрічі.

Завершить етап офіційного скринінгу представлення Європейською Комісією звіту про стан відповідності законодавства України праву ЄС за кожним переговорним розділом. Цей висновок стане підґрунтям для прийняття державами-членами рішення про закриття переговорного процесу.

Варто зазначити, що переговори щодо кожного кластеру відкриваються після досягнення необхідних показників з відповідного напрямку. Кластер 1 «Основи процесу вступу до ЄС» (Fundamentals) є визначальним впродовж всього процесу переговорів про вступ: його відкривають першим і закривають останнім. Тобто навіть якщо досягнуто всіх критеріїв за іншими переговорними кластерами, вони не будуть остаточно закритими до моменту закриття кластеру 1. Окремо варто згадати економічні критерії вступу, які теж є частиною кластеру 1. Їх досягненню сприятиме схвалений Європейською комісією План щодо України Ukraine Facility [10]. Документ закладає правову основу для регулярної та передбачуваної підтримки України в рамках програми ЄС на суму до 50 мільярдів євро.

Фінансування буде надаватися на період з 2024 по 2027 рік у вигляді грантів і позик для підтримки відновлення, реконструкції та модернізації України. З них 38.27 млрд. євро виділено на пряму підтримку державного бюджету. Допомога буде надаватися у формі пільгових кредитів (33 млрд євро) та грантів (5,27 млрд. євро). Підтримка у вигляді грантів та кредитів надаватиметься щоквартально за виконання індикаторів Плану для Ukraine Facility. Фінансування не може використовуватися для покриття військових витрат. 6.97 млрд. євро буде виділено для Інвестиційного фонду – спеціального інвестиційного інструменту для стимулювання залучення інвестицій у пріоритетних секторах. Фінансування зможуть отримати інвестори через Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк та інші міжнародні інституції. Підтримка доступна і для українських приватних та державних компаній. 4,76 млрд. євро передбачено для технічної та адміністративної підтримки уряду, в тому числі в ході синхронізації законодавства з ЄС та проведення ряду структурних реформ, розбудови спроможності органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях [11].

Комісія оцінює, що запропоновані реформи та інвестиції мають значний потенціал для підтримки подальшої інтеграції України в Європейський Союз. Якщо всі запропоновані реформи та інвестиції будуть повністю реалізовані, ВВП України може зрости на 6,2% до 2027 року та на 14,2% до 2040 року [12].

Основою для реалізації програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу протягом 2024-2027 років став затверджений Кабінетом Міністрів України 18 березня 2024 року План для Ukraine Facility. Відповідно до умов регламенту документ було надано на розгляд Єврокомісії та комітету країн-членів Європейського Союзу. 14 травня 2024 року Рада Європейського Союзу затвердила План для Ukraine Facility. Цей важливий крок надав можливість повноцінно запуснути програму і залучити необхідне для її реалізації фінансування.

Загалом План для Ukraine Facility включає понад 150 індикаторів за 69 напрямками реформ, виконання яких заплановане на період до 2027 року. Фінансування у межах програми Ukraine Facility напряму залежить від виконання індикаторів, передбачених Планом для Ukraine Facility. Протягом 2024 року планується реалізація понад 36 індикаторів за напрямками удосконалення управління державними фінансами, боротьби з корупцією, управління державною власністю, розвитку людського капіталу, покращення бізнес-середовища та розвитку пріоритетних галузей. Передбачається, що останній платіж в рамках виконання умов програми надійде у 2028 році за підсумками виконання індикаторів за IV квартал 2027 року [13].

Станом на вересень 2024 року виконано 18 індикаторів із 150 запланованих відповідно до Плану для Ukraine Facility, в процесі реалізації перебуває 19 заходів [14].

Висновки та пропозиції. Як бачимо, Україна увійшла в етап потужних перетворень, кінцевою метою якого має стати набуття статусу повноправного члена Європейського Союзу. Починаючи з 28 лютого 2022 року, коли Україна подала заявку на вступ до Європейського Союзу, наша держава долає шлях серйозних трансформацій та проводить ґрунтовні реформи. Свідченням впровадження реальних трансформацій є результати – 23 червня 2022 року Україна набула статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, а 25 червня 2024 року офіційно розпочався переговорний процес про вступ України до Європейського Союзу.

На сьогодні цей переговорний процес триває. Позаду дві двосторонні зустрічі Україна-ЄС, предметом яких стала оцінка стану адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу, зокрема, в рамках скринінгу переговорного розділу 5 «Публічні закупівлі» та розділу 23 «Судова влада та фундаментальні права», що входять до кластеру 1 «Основи процесу вступу». Попереду – ґрунтовна робота над наступними з-поміж заявлених 35 розділів, за якими буде проведено переговори. Загалом, Україна демонструє успішність у

проходженні скринінгів визначених переговорних розділів та у виконанні широкого спектра реформ.

Після закриття усіх 35 розділів за 6 кластерами, що охоплюють *acquis* ЄС, Європейська комісія має дати оцінку щодо стану готовності України стати державою-членом Європейського Союзу. На основі цього висновку Європейська рада та Європейський парламент мають ухвалити рішення щодо закриття переговорного процесу. Останнім етапом на шляху до набуття членства має стати підписання і ратифікація усіма 27 країнами-членами Європейського Союзу договору про приєднання України до ЄС. Тож варто констатувати, що цей шлях не простий, але беззаперечно сповнений можливостей.

Як бачимо, процес вступу України до Європейського Союзу досягнув свого апогею. Не стали перешкодами на цьому шляху ані повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, ані спричинені ним втрати, руйнування та збитки. Беззаперечно, подібних війн за масштабами людських та фінансово-економічних втрат Європа не знала з часів Другої світової війни. Україна зіштовхнулася з необхідністю впровадження потужних інституційних змін в умовах повномасштабного військового вторгнення. На жаль, це не може не вплинути на динаміку та ефективність процесів євроінтеграції. Очевидно, в реаліях сьогодення зовсім не просто досягти спроможності успішно і при цьому оперативно проходити переговорний процес за визначеними 35 розділами. Не варто забувати і той факт, що масштабів викликів та загроз, які долає Україна одночасно із проходженням визначених етапів вступу до Європейського Союзу, не знала жодна країна-претендент. Разом з тим, перспектива членства в Європейському Союзі слугує могутнім стимулом та потужним інструментом для впровадження та послідовного здійснення ґрунтовних реформ у політичній, економічній, правовій та соціальній сферах. Важливо акцентувати увагу, що для успішної реалізації таких реформ існує необхідність не лише ухвалення законодавчих актів, але й їх практична імплементація. При цьому Європейський Союз сповнений рішучості підтримувати непохитний український народ як в

боротьбі за незалежність та спільні європейські цінності, так і в прагненні долучитися до європейської спільноти в якості повноправного члена об'єднання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (дата звернення 15.09.2024).

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

3. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 15.09.2024).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.09.2024).

5. Communication From The Commission To The European Parliament, The European Council And The Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf> (дата звернення 22.09.2024).

6. Conclusions of European Council meeting (23 and 24 June 2022). URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (дата звернення 22.09.2024).

7. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-rytannyah-i-10-mifah-2/> (дата звернення 22.09.2024).

8. Вступ до ЄС: Україна розпочинає офіційний переговорний процес.
URL: <https://mon.gov.ua/news/vstup-do-ies-ukraina-rozpochynaie-ofitsiinyi-perehovornyi-protses> (дата звернення 22.09.2024).
9. Блоки переговорів. URL: <https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2022/06/factsheet-eu-accession-process-ep2023-ukr.pdf> (дата звернення 22.09.2024).
10. Переговори про вступ України до ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-rytannuah-i-10-mifah-2/> (дата звернення 22.09.2024).
11. Ukraine Facility. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення 22.09.2024).
12. Commission endorses Ukraine Plan, paving the way for regular payments under the Ukraine Facility. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_1982 (дата звернення 22.09.2024).
13. Уряд затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-plan-dlia-realizatsii-prohramy-ukraine-facility> (дата звернення 22.09.2024).
14. Прогрес реалізації Плану України. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення 22.09.2024).

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319569

«МЕТА-SKILLS» В СТРУКТУРІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ-ЮРИСТА

Куцепал Світлана Вікторівна,
професорка кафедри теоретико-правових дисциплін
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003- 3804–6031
E-mail: svetlanakutsepal@gmail.com

Анотація. В статті доводиться, що у ХХІ столітті формується нова парадигма соціокультурних, професійних знань, норм та компетентностей, покликаних забезпечити конкурентоздатність та успішність фахівця. Людський капітал є пріоритетом для престижних компаній та організацій.

Виникає потреба у формуванні якісно нових, на порядок вищих навичок професіонала. Сучасні роботодавці зацікавлені в фахівцях, які мають різноманітні здібності та вміння, тому в системі вищої освіти відбувається перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми.

Специфіка професії правника передбачає комплексний розвиток професійних і особистісних якостей, тому важливими є не лише знання та вміння, отримані в процесі навчання у вищому навчальному закладі, а й ті, що формуються шляхом самоосвіти та саморозвитку.

Базові компетентності правознавця – комплекс найбільш важливих складових професійної підготовки фахівця, що визначають зміст та структуру професійної освіти з урахуванням особливостей діяльності юриста.

На противагу спеціальним професійним навичкам, які отримуються в закладі вищої освіти і мають жорстку прив'язку до певної професії («hard-skills»), в системі компетентностей сучасного професіонала величезного значення набувають ще дві групи навичок - «soft-skills» та «meta-skills».

Проаналізовано відносно нову групу навичок «meta-skills» - провідні навички, навички високого порядку, які посилюють і активізують інші навички. До «meta-skills» відносяться самосвідомість, креативність та стійкість.

Обґрунтовано висновок про те, що використання компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх правознавців забезпечить конкурентоспроможність фахівця, відповідність професійних якостей вимогам ринку праці. Щоб бути успішним юристом, потрібно мати фахову освіту, володіти фундаментальними знаннями, вміти застосовувати ці знання в практичній діяльності, мати сформовану професійну свідомість та самосвідомість.

Ключові слова: система компетентностей, майбутні фахівці-правознавці, сучасний професіонал, навички, hard-skills, soft-skills, meta-skills.

«META-SKILLS» IN COMPETENCE STRUCTURE OF A COMPETITIVE EXPERT LAWYER

Svitlana V. Kutsepal,

Professor at the Department of Theoretical and Legal Disciplines
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0003- 3804–6031

E-mail: svetlanakutsepal@gmail.com

Summary. The paper proves that in the twenty-first century a new paradigm of socio-cultural, professional knowledge, skills and competences is being formed to ensure the expert's competitiveness and success. Human capital is a priority for prestigious companies and organizations.

A need arises to develop qualitatively new, much higher professional skills. Present-day employers are interested in experts having diverse abilities and skills, thus in the higher education system, there is a transition from the knowledge-based paradigm to the competency-based paradigm.

The specificity of the legal profession involves the complex development of professional and personal qualities, therefore, not only the knowledge and skills acquired as a learner's experience at a higher educational institution, but also those formed through self-education and self-development are important.

The basic lawyer's competences are a complex of the most important components of the professional training determining the content and structure of professional education with respect to the characteristics of a lawyer's activity.

In contrast to special professional skills acquired at a higher education institution and having a strong connection to a particular profession ("hard-skills"), in the competence system of a modern professional, two more groups of skills - "soft-skills" and "meta-skills" - are becoming of great importance.

The paper analyzes a relatively new group of skills - "meta-skills" which are leading skills, high-order skills that enhance and activate other skills. The "meta-skills" include self-awareness, creativity and resilience.

As grounding of the conclusion, it is claimed that the use of the competency-based approach in the process of future lawyers' professional training will ensure the expert's competitiveness and compliance of professional qualities with the requirements of the labour market. To be a successful lawyer, one must have a professional education, possess fundamental knowledge, be able to apply this knowledge in practice and have a formed professional consciousness and self-awareness.

Keywords: competence system, future legal professionals, modern expert, skills, hard-skills, soft-skills, meta-skills.

Постановка проблеми. XXI століття характеризується динамічними змінами в політичній, соціальній, економічній та освітній сферах, суттєво зростає значення знання загалом та освіти зокрема, оскільки остання розуміється як ресурс розвитку суспільства та особистості. Для системи вищої освіти характерним стає перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми, оскільки

виникає потреба у формуванні якісно нових, на порядок вищих навичок професіонала.

Формується нова парадигма соціокультурних, професійних знань, норм та компетентностей, покликаних забезпечити конкурентоздатність та успішність фахівця, людський капітал є пріоритетом для престижних компаній та організацій. «Традиційна схема навчання, побудована на передачі готових знань у рамках освітнього процесу, не породжує у студента готовності виявляти та аналізувати проблеми, пов'язані з правовою діяльністю, самостійно шукати шляхи їхнього вирішення» [1, с.47]. Необхідністю стає створення інноваційного освітнього середовища, фундаментом якого є знання, уміння, навички та особистісні якості, що забезпечують умови для ефективного формування професійної компетентності майбутніх правознавців.

Стрімка цифровізація світу також вимагає відповідних соціальних та професійних навичок, знання стратегій існування та дії у цифровому світі. Сучасний фахівець має бути обізнаним у процесі створення інформаційних матеріалів та здатним надавати інформаційні послуги завдяки комп'ютерним засобам та Internet-технологіям, розумітися на забезпеченні інформаційних систем і баз даних.

Необхідною стає компетенція фахівця, пов'язана з «використанням основних методів та засобів, технологій інформаційного документування, способів їхнього застосування, особливостей оброблення інформаційних потоків (консолідованої інформації) та формування інформаційних ресурсів, систем накопичення, збереження оцінювання інформації» [2, с.273], а також нові соціальні практики, що спонукають виникнення нових поведінкових, комунікативних алгоритмів.

Все вище наведене доводить актуальність та важливість обраної теми дослідження.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Рефлексія проблеми компетентностей майбутнього фахівця,

зокрема проблематики «hard-skills», «soft-skills» та «meta-skills» в системі компетентностей професіонала здійснюється в доробках зарубіжних авторів (Амран М., Куті Ф., Сурат С., Бріджес Д., Разетті Г., Майсірі В., Ван Дайк Л.) та у розвідках вітчизняних дослідників (Беляєва А., Лещенко Г., Конюкова І., Сидоровська Є., Муравйова І., Мар'яно Я., Осадча А., Кочубей Т., Ткачук Ю., Мандро Л., Яворська Г. та ін.).

Проте дослідження «hard-skills», «soft-skills» та «meta-skills» в системі компетентностей варте ґрунтовної соціально-філософської рефлексії з метою обґрунтуванням прикладних висновків і рекомендацій.

Мета статті – соціально-філософський аналіз специфіки meta-skills в контексті конкурентоспроможності сучасного правознавця, а також визначення специфіки співвідношення «hard-skills», «soft-skills» та «meta-skills» в системі компетентностей правознавця.

Реалізація зазначеної мети забезпечується використанням відповідного методологічного інструментарію, що поєднує як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування), так і методи контент-аналізу, політико-правові та соціально-правові, діалектичний, аксіологічний та інші методи наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Базові компетентності правознавця – комплекс найбільш важливих складових професійної підготовки фахівця, що визначають зміст та структуру професійної освіти з урахуванням особливостей діяльності юриста. Палітра базових компетентностей значна – вміння працювати в команді, особистий професійний та евристичний досвід, здатність та прагнення до професійної самоосвіти та професійного розвитку (саморозвитку), вміння застосовувати теоретичні знання у процесі практичної діяльності, комунікативні здібності тощо. Увесь зазначений комплекс базових компетентностей можна узагальнити як навчальні, інформаційні, комунікативні, соціальні та етичні, що забезпечують формування таких особистісних якостей як ініціативність,

творчість, націленість на результат, здатність до самоаналізу, креативність, здатність до критичного мислення.

Як зауважують І. Конюкова та Є. Сидоровська, на сучасному етапі роль етикетної культури значно актуалізується, оскільки здатність діяти за правилами етикету набуває важливого символічного значення, позиціюючись як демонстрування партнеру знаків поваги та власної відповідальності, надійності, що наразі стає необхідним способом вираження ставлення людини до проявів особистісних якостей та визначення свого місця в системі соціальних відносин [3, с.28]. Цікавою видається і думка Г.Яворської, що формування у майбутніх правознавців етичної компетентності передбачає закономірне дотримання ними узвичаєних норм і принципів моралі в процесі виконання службових обов'язків, їхнього впровадження в юридичну практику, подолання помилок морально-фахових деформацій [4]. Тому сучасний правник, який прагне побудувати успішну кар'єру, повинен мати фундаментальну юридичну підготовку та відповідний рівень психологічної, когнітивної та етичної культури. Це детермінується сучасним станом соціального, політичного та економічного розвитку суспільства, оскільки «основою забезпечення нормальної діяльності підприємств, організацій та установ усіх форм власності є законодавство: грамотні дії юристів є, свого роду, запобіжним механізмом, що захищає суб'єкти, державності від фінансових і економічних проблем»[4].

Сучасне суспільство визначається як мережеве або інформаціональне суспільство. Термін «інформаціональне» вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій, завдяки новим технологічним умовам, що виникають у цей історичний період, генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності та влади» [5]. Юридична діяльність передбачає збір, вивчення та опрацювання значних масивів інформації як нормативного, так і соціально-світоглядного характеру, «потужний інфопотік соціального досвіду стає предметом суб'єкт-об'єктних інфовзаємодій і, тим самим, інструментом виховання, освіти і навчання» [4],

отже сучасний юрист має досконало володіти навичками роботи з комп'ютерною технікою та різноманітними гаджетами.

На зміну мережевому суспільству вже поспішає так зване смарт-суспільство (smart-society), що розвивається на основі смарт-технологій, трансформує бізнес, роблячи управління більш інтелектуальним (гнучким, розумним), а діяльність, направленою на використання знань та інновацій [5], що ще більше актуалізує набуття правознавцем відповідного рівня інформаційної компетентності. «Компетентний юрист повинен не тільки розумітися у суті проблеми, а й у залежності від зовнішніх обставин вміти застосовувати найбільш ефективні, в даних умовах, методи для її вирішення. Це потребує постійного оновлення бази професійних знань, оволодіння новою інформацією для успішного застосування їх у професійній діяльності» [1, с.49]. «Неграмотними» у 21 столітті будуть не ті, хто не вміє читати і писати, а ті, хто не вміє вчитися, відмовлятися від того, що вивчили раніше і переучуватися.

У науково-педагогічному та соціально-філософському дискурсі ХХІ століття трендовими стали поняття «hard skills» («тверді», «важкі» навички (компетентності), «soft skills» («м'які» навички (компетентності)) та «meta skills» («тонкі», навички (компетентності)) для конкурентоспроможності сучасного фахівця на ринку праці та в соціальних інтеракціях, пришвидшення адаптації до суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних викликів та змін.

Обговорення проблем «hard skills» та «soft skills» у вітчизняному науковому загалі є доволі жвавим, тоді як поняття «meta skills» з'являється зовсім недавно і активно досліджується зарубіжними вченими [6, 7, 8, 9].

Жорсткі навички («hard skills») – це вміння та знання, необхідні для певної посади та конкретної роботи. Це те, що вивчають у закладі освіти або інструкції, які засвоюються на конкретному місці праці, професійні навички у найчистішому вигляді [10, с.32]. Для фахівця-правознавця такими навичками є: загальна правова та комп'ютерна грамотність, уміння працювати з нормативно-

правовими документами, знання потенціалу розвитку професійної діяльності, здатність до співпраці з клієнтами, вміння визначати потреби клієнта та ін.

М'які навички («soft skills») – необхідні для успішної комунікації в процесі професійної та повсякденної діяльності, забезпечують досягнення кар'єрного успіху та зростання. «Якщо за формування hard skills «відповідають» спеціальні навчальні дисципліни, вони «критичні» в короткостроковій перспективі, розвиваються швидше, з меншими зусиллями й гарантованим результатом (при дотриманні базових умов – наявності мотивації, здатності до навчання студента тощо), а також практично не схильні до зворотного розвитку, то soft skills розвиваються найчастіше стихійно. Розвиток відбувається повільніше, потрібно більше зусиль, досягнення необхідного рівня не гарантоване, а в специфічних умовах і зовсім схильні до зворотного розвитку»[11, с.109]. До «soft skills» належать: критичне мислення, креативність, емоційний інтелект, лідерські якості, комунікативні та ораторські здібності, вміння керувати часом, нетворкінг (соціальна і професійна діяльність, спрямована на те, щоб використовуючи друзів і знайомих максимально швидко і ефективно вирішувати складні професійні завдання) та ін. Зарубіжні компанії приділяють значну увагу набору soft skills, якими мають володіти кандидати на посаду, так «компанія Microsoft на вершині списку ставить ораторські та комунікативні здібності, володіння офісними програмами, створення презентацій, менеджмент проектів і високий рівень самоорганізації. Forbes вважає найголовнішими комунікативну компетентність, креативність, написання якісних текстів, досвід роботи у команді, базові комп'ютерні знання та здатність до «ре-інжинірингу» – готовність робити звичні речі в новий спосіб» [12].

Як зауважують Кочубей Т. і Ткачук Ю., «саме soft skills, доповнюючи hard skills, забезпечують високу якість та ефективність праці співробітника. Більшість сучасних зарубіжних дослідників дійшли висновку, що близько 75–85% професійного успіху залежить від soft skills і лише 25–15% – від hard skills» [13, с.43].

«Meta skills» (мета-навички - провідні навички, навички високого порядку, які посилюють і активізують інші навички); каталізатор для швидшого навчання та формування нових навичок [8], або skills 4.0, що визначають успішність людини у сучасному світі [9, р.5]. Для прикладу, вивчення двох іноземних мов значно полегшить вивчення третьої та четвертої, таким чином здатність застосовувати конкретну іноземну мову у професійному та повсякденному спілкуванні - це «hard skills», а знання того, як сформувати навички для вивчення будь-якої мови - це «meta skills».

XXI століття – час стрімких та незворотних змін, до яких потрібно швидко пристосуватися, тому адаптивність постає найважливішою навичкою. «Адаптивність вимагає розуміння реальності, адаптації нашого мислення та прийняття нових способів роботи. Щоб досягнути цього, ми повинні оволодіти цими трьома критично важливими мета-навичками:

1. Самосвідомість - це набагато більше, ніж просто знати себе; вона має вирішальне значення для розуміння реальності та інших людей.
2. Креативність - це не просто розробка нових ідей: мінлива реальність вимагає від нас імпровізації та вирішення складних проблем.
3. Стійкість має вирішальне значення для подолання труднощів і відновлення після невдач, оскільки прийняття нових рішень вимагає експериментів і частіше за все – невдач» [8].

Як бачимо реалії XXI століття вносять корективи в класифікацію навичок та вмінь фахівця-правника, жорсткі навички (hard skills) та м'які (soft skills) вже визнаються недостатніми для успішної комунікації та освоєння цифрових технологій, мотиваційної сфери та сфери соціального інтелекту, актуалізується роль meta skills – базових когнітивних навичок, які розвивають здатність людини до навчання та саморозвитку.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведене дослідження дає підставу для наступних висновків:

Використання компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх правознавців забезпечить конкурентоспроможність фахівця, відповідність професійних якостей вимогам ринку праці.

Щоб бути успішним юристом, потрібно мати фахову освіту, володіти фундаментальними знаннями, вміти застосовувати ці знання в практичній діяльності, мати сформовану професійну свідомість та самосвідомість, відповідний рівень психологічної, когнітивної та етичної культури.

Для конкурентоспроможності сучасного правника на ринку праці, пришвидшення адаптації до суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних викликів та змін необхідним є оволодіння навичками «soft skills» та «meta skills», тому студенти-правознавці мають вивчати не лише спеціалізовані дисципліни, необхідні для виконання професійних обов'язків, а й освоюють знання та навички, які підвищують ефективність фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лещенко Г.А., Беляєва А.М. Формування професійної компетентності майбутніх юристів. *Young Scientist*. 2023. № 6 (118). С.47-50.
2. Сидоренко Т. Консолідація інформації як основа розвитку інформаційного суспільства XXI ст. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*, 2021. № 1(12), С. 270-293.
3. Конюкова І. Я., Сидоровська Є. А. Цифровий етикет комунікативної культури XXI століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 1. С. 26-30.
4. Яворська Г.Х. Базові компетентності майбутніх правознавців. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v25/59.pdf>
5. Castells M. *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. Cambridge, Massachusetts; Oxford, UK : Blackwell. 1996. 625 p.

5. Воронкова В. Г., Романенко Т. П., Андрюкайтене Р. Генеза від інформаційного суспільства до “smart-суспільства» в контексті історичної еволюції сучасного світу: теоретико-концептуальний контекст. *Гілея*. 2017. Вип. 116. С. 128–133.

6. Amran M., Kutty F., Surat S. Creative problem-solving (CPS) skills among university students. *Creativ. Educ.* 2019. № 10. P. 3049–3058. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=96794>.

7. Bridges D. Transferable skills: a philosophical perspective. *Stud. High Educ.* 1993. № 18 (1). P. 43–52.

8. Razzetti G. The Meta Skills You Need to Thrive in the 21st Century. 2018. URL: <https://www.fearlessculture.design/blog-posts/the-metaskills-you-need-to-thrive-in-the-21st-century>

9. Maisiri W., Van Dyk L. Industry 4.0 skills: A perspective of the South African manufacturing industry. *SA Journal of Human Resource Management*. 2021. P. 1-9.

10. Мандро Л. «Soft skills» та «meta skills» як основа фахового зростання соціальних працівників. *Science and Education*. 2022. № 3. С.31-35.

11. Муравйова І.О., Мар’янюк Я.Г., Осадча А.О. Soft skills у сучасних реаліях української освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип.32. С.108-112.

12. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. URL: <https://ode.dcz.gov.ua/publikaciya/soft-skills-universalni-navychky-yevropeyskogo-rivnya>

13. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/7.pdf.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319571

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гринько Лариса Петрівна,

доцентка кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003-1861-8354

E-mail: gull_ukr@ukr.net

Анотація. У статті досліджується сучасний стан міжнародного співробітництва у протидії Інтернет-шахрайствам. Підкреслено, що міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є головним фактором у забезпеченні безпеки та стабільності в сучасному світі. Досліджено міжнародно-правову систему норм, спрямованих на створення правових засад співробітництва держав у сфері боротьби з кіберзлочинами, у тому числі і з Інтернет-шахрайствами. Проаналізовано національні та міжнародні правові акти, які регулюють процес міжнародного співробітництва під час розкриття та розслідування злочинів. Досліджується роль і значення Будапештської конвенції. Наголошено, що міжнародне співробітництво при розслідуванні Інтернет-шахрайств включає використання нових методів і засобів розслідування (судові розгляди в рамках міжнародної правової допомоги, спільні слідчі групи тощо). Україна бере активну участь у спільних операціях із країнами Європи та іншими регіонами для боротьби зі злочинами, програмах організацій Інтерполу та Європолу, зокрема в операціях, спрямованих на боротьбу з кіберзлочинністю. Автором наголошено, що не дивлячись на взаємодію різних країн на міжнародному рівні, міжнародна співпраця під час розслідування Інтернет-шахрайств стикається з багатьма труднощами, які знижують ефективність правоохоронних органів. До основних проблем міжнародної співпраці відносяться правові бар'єри, не

належний рівень матеріальних та технічних ресурсів. Визначено шляхи удосконалення міжнародної співпраці при розслідуванні Інтернет-шахрайств шляхом створення єдиного глобального центру для координації розслідувань кіберзлочинів; тісної міжнародної координації; поглиблення співпраці між приватними компаніями та урядовими організаціями для захисту фінансових систем; впровадження нових технологій для виявлення шахрайств на ранніх етапах; розширення участі у спільних програмах та ініціативах для посилення обміну даними, матеріальною та технічною підтримкою; підготовкою фахівців міжнародним стандартам розслідування кіберзлочинів та боротьби з Інтернет-шахрайствами. Зазначено, що вчинення досліджуваного злочину сприяє зростанню рівня транснаціональної злочинності та породжує потребу в тісній взаємодії між країнами, міжнародними організаціями, урядовими та неурядовими структурами для ефективної боротьби з кібератаками та іншими Інтернет загрозами.

Ключові слова: шахрайство, комп'ютерні технології, шахрайство в мережі Інтернет, кіберзлочини, кіберпростір, кібербезпека, міжнародне співробітництво, Будапештська конвенція.

INTERNATIONAL COOPERATION IN INTERNET FRAUD INVESTIGATION: STATUS AND PROSPECTS

Larysa P. Grynko,
Associated Professor at the Department of Criminal Law
and Criminal Law Disciplines
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0003-1861-8354

E-mail: gull_ukr@ukr.net

Summary. The article examines the current state of international cooperation in combating Internet fraud. It is emphasized that international cooperation in the fight against crime is the main factor in ensuring security and stability in the modern world. The international legal system of norms aimed at creating the legal basis for

cooperation between states in the field of combating cybercrime, including fraud, has been studied. Analyzed national and international legal acts that regulate the process of international cooperation during the detection and investigation of a crime. The role and significance of the Budapest Convention is studied. It was emphasized that international cooperation in the investigation of Internet fraud includes the use of new methods and means of investigation (court proceedings within the framework of international legal assistance, joint investigative teams, etc.). Ukraine takes an active part in joint operations with European countries and other regions to combat crime, programs of the Interpol and Europol organizations, in particular in operations aimed at combating cybercrime. The author emphasized that despite the interaction of different countries at the international level, international cooperation during the investigation of Internet fraud faces many difficulties that reduce the effectiveness of law enforcement agencies. The main problems of international cooperation include legal barriers, inadequate level of material and technical resources. Ways to improve international cooperation in the investigation of Internet fraud by creating a single global center for coordinating cybercrime investigations have been identified; close international coordination; deepening cooperation between private companies and government organizations to protect financial systems; introduction of new technologies to detect fraud at early stages; expanding participation in joint programs and initiatives to strengthen data exchange, material and technical support; training of specialists according to international standards of cybercrime investigation and combating Internet fraud. It is noted that the commission of the investigated crime contributes to the growth of the level of transnational crime and creates the need for close cooperation between countries, international organizations, governmental and non-governmental structures to effectively combat cyber attacks and other Internet threats.

Keywords: fraud, computer technology, fraud on the Internet, cybercrime, cyberspace, cybersecurity, international cooperation, Budapest convention.

Постановка проблеми. Інтернет-шахрайства є глобальною проблемою, яка не визнає державних кордонів. Такий стан породжує потребу в тісній взаємодії між країнами, міжнародними організаціями, урядовими та неурядовими структурами для ефективної боротьби з кібератаками та іншими Інтернет загрозами. З огляду на складність таких злочинів та їх транснаціональний характер, ефективна міжнародна співпраця відіграє ключову роль у їх розслідуванні та запобіганні. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є головним фактором у забезпеченні безпеки та стабільності в сучасному світі. Вона дозволяє країнам обмінюватися інформацією, ресурсами та правовими інструментами для протидії цьому виклику. При вирішенні питань протистояння сучасним загрозам в інформаційній сфері, держави активно залучаються до міжнародної співпраці в боротьбі з Інтернет-шахрайствами, оскільки масштаби кіберзлочинності постійно зростають. Завдяки спільним зусиллям із зарубіжними партнерами, Україна зміцнює свою спроможність протидіяти шахрайствам у цифровій сфері. Так, у 2023 році було проведено 18 міжнародних спецоперацій спільно з правоохоронцями з Грузії, Швейцарії, Чехії, Ізраїлю, Норвегії, Нідерландів, Франції, Німеччини та Сполучених Штатів [1]. Разом з тим, постійне впровадження різноманітних способів вчинення шахрайства зумовлює дослідження та розробку нових методів протидії злочинності.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. На сучасному етапі розвитку комплексне дослідження питань міжнародного співробітництва у сфері боротьби з Інтернет-шахрайствами на сьогодні не проводилося. Проте, деякі аспекти такої співпраці розглядалися в наукових роботах Н.М. Ахтирської, Ю.М. Батуріна, П.Д. Біленчука, В.Б. Вехова, В.І. Гаврилюка, В.О. Голубєва, М.П. Данилюка, В.І. Дубина, М.Д. Діхтяренко, О.Л. Кобилянського, А.В. Кофанова, Є.К. Паніотова, Б.Х. Толеубєкова та інших. Враховуючи стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій, зародження нових способів шахрайств, вчинених через мережу Інтернет, одним

з актуальних питань, що постає на сьогодні є розвиток міжнародної співпраці правоохоронних органів різних держав.

Метою цієї статті є аналіз міжнародно-правових норм щодо засад співробітництва держав у боротьбі з Інтернет-шахрайствами, дослідження основних напрямків та форм міжнародного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна співпраця у розслідуванні шахрайств є важливим напрямком протидії злочинності, оскільки глобалізація, розвиток інформаційних технологій сприяють зростанню рівня транснаціональної злочинності, яка не знає кордонів. Міжнародне співробітництво сприяє скоординованому та єдиному глобальному підходу, направленому на боротьбу зі злочинністю, розкриття та розслідування шахрайств, притягнення злочинців до відповідальності незалежно від місця їх перебування та місця вчинення кримінального правопорушення, дозволяє обмінюватися інформацією, доказами та іншою важливою правовою допомогою між відповідними органами влади у різних країнах. Як зазначає Н.М. Ахтирська, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження стало не лише предметом спеціальних міжнародних договорів, а й визначальним критерієм широкої міжнародної співпраці держав, умовою подальшого розвитку економічних відносин [2, с. 7].

Удосконалення міжнародного співробітництва в розслідуванні Інтернет-шахрайств включає вдосконалення національного законодавства відповідно до положень міжнародного права. Україна є однією з 68 країн, що підписали та ратифікували Будапештську конвенцію (2001 р.) [3], яка є першим міжнародним правовим інструментом для боротьби з кіберзлочинами, включно з Інтернет-шахрайствами. Конвенція регулює взаємодію між державами у боротьбі з кіберзлочинністю та визначає процедури, які дозволяють ефективно реагувати на Інтернет-шахрайства. Це сприяє тіснішій співпраці у сфері збору доказів, екстрадиції злочинців та інших юридичних процедур.

Визнаючи складний та транскордонний характер шахрайств, Конвенція визначає гармонізацію національних законів, пов'язаних із кіберзлочинністю; підтримку розслідування цих злочинів та розширення міжнародного співробітництва у боротьбі з кіберзлочинністю. Конвенція також охоплює додаткові форми міжнародного співробітництва у кримінальних справах, такі як екстрадиція, передача засуджених осіб, пряме співробітництво правоохоронних органів, спільні розслідування та спеціальні методи розслідування.

Діджиталізація інтернет-технологій, розвиток цифровізації зробили електронні докази важливими для розслідування практично кожного кіберзлочину. Разом з тим, вони також створили величезні проблеми для правоохоронних органів, враховуючи серед іншого глобальний характер Інтернету. Дедалі частіше низка електронних доказів, які стосуються розслідування, все, від основної інформації, що використовується для ідентифікації конкретних злочинців, до змісту електронних листів – зберігається у країні, відмінної від тієї, де злочин стався чи розслідується. Ця глобалізація кримінальних доказів створює значні перепони для правоохоронних органів [4]. Нові виклики, такі як розвиток криптовалют, штучного інтелекту, а також загроз у кіберпросторі, пов'язаних із геополітичною напругою, вимагають оновлення окремих положень Конвенції. Тому Комітет ООН займається розробкою другого протоколу до Будапештської конвенції, який призначений, серед іншого, для вирішення цих проблем. Комітет оприлюднив попередній текст п'яти положень, які були предметом численних обговорень, у тому числі серед зацікавлених сторін на конференції Ostorus у листопаді 2019 року [5].

Відомо, що його положення будуть базуватися на існуючій Будапештській конвенції по боротьбі з кіберзлочинами, і міститимуть пункти, які стосуються міжнародної співпраці, доступу правоохоронних органів до потенційних цифрових доказів - у тому числі транскордонних. Так, стаття 4 передбачає механізм, за допомогою якого правоохоронні органи в одній країні можуть запросити інформацію про абонентів з іншої країни безпосередньо, не проходячи

через офіційні канали. Щоб отримати дані про зміст та проміжну категорію так званих «даних про трафік», включаючи місцезнаходження та інші конфіденційні дані, що знаходяться через кордони, країнам все одно доведеться працювати через взаємну юридичну допомогу чи дипломатичні канали. Протокол, якщо його буде прийнято, встановлюватиме прискорені механізми цих типів даних. Разом з тим, держави та багато зовнішніх спостерігачів по праву стурбовані тим, що будь-який державний суб'єкт у будь-якому місці може просто отримувати дані в будь-якому місці тільки під внутрішнім керівництвом [6]. Це викликає стурбованість через можливості невинуватого правоохоронного стеження у багатьох країнах світу.

Міжнародне співробітництво при розслідуванні Інтернет-шахрайств включає дотримання та застосування положень міжнародних угод, які дозволяють державам звертатися до інших країн для отримання інформації, необхідної для розслідування. В угоді про асоціацію України з Європейським Союзом визначені її основні цілі, з поміж яких зазначено посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод [7].

Кримінальний процесуальний кодекс України [8] містить форми міжнародної взаємодії при розслідуванні злочинів - вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Окремі питання співпраці в напрямку екстрадиції та взаємних дій уповноважених суб'єктів урегульовано Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах [9] та Конвенцією про кіберзлочинність [3].

Вдосконалення міжнародного співробітництва в розслідуванні Інтернет-шахрайства включає використання нових методів і засобів розслідування (судові розгляди в рамках міжнародної правової допомоги, спільні слідчі групи тощо). Україна бере активну участь у програмах організацій Інтерполу та Європолу,

зокрема в операціях, спрямованих на боротьбу з кіберзлочинністю. Це дозволяє українським правоохоронцям користуватися міжнародними базами даних та отримувати доступ до інформації про міжнародних кіберзлочинців. Так, упродовж 2023 року наявними каналами та засобами зв'язку Національним центральним бюро Інтерполу в Україні було отримано 47 065 документів, надіслано 30 185 повідомлень, з яких: каналами Інтерполу – 22 018, зокрема за напрямком «шахрайство» – 5106 (у тому числі: отримано від правоохоронних органів іноземних держав каналами Інтерполу – 3212 та від правоохоронних органів України – 1894) [10]. Самостійним структурним підрозділом апарату Національної поліції України, який забезпечує представництво України в Європейському поліцейському офісі є Департамент міжнародного поліцейського співробітництва, який є центром координації та забезпечення взаємодії правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав з питань, що належать до сфери діяльності Європолу. Співробітництво України з цими організаціями здійснюється в рамках угод про співпрацю. Так, між Україною та Європолем була підписана Угода про оперативне та стратегічне співробітництво (2016 р.) [11], яка припинила дію попередньої Угоди між Україною та Європолем про стратегічне співробітництво 2009 року. Українські правоохоронні органи часто беруть участь у спільних операціях із країнами Європи та іншими регіонами для боротьби з кіберзлочинністю. Прикладом є масштабна спільна операція «Bayonet» (2017 р.) правоохоронних органів кількох країн, включно з Україною, спрямована на закриття великих нелегальних торгових платформ в «темній мережі», в тому числі платформу AlphaBay. Операція показала ефективність міжнародної співпраці, зокрема в сфері обміну інформацією та арешту підозрюваних у кількох країнах. Ще одним прикладом є операція проти шахрайських кол-центрів (2021 р.), коли українська кіберполіція спільно з правоохоронними органами США, Великої Британії та інших країн розкрили масштабну мережу шахрайських кол-центрів, що діяли з території України та обманювали громадян за кордоном. Найбільш відомими справами

про кіберзлочинність у Європі стали справа шведсько-німецької хакерської групи BOTNET. Її учасники створювали ботнети для кібератак на сайти та сервери різних компаній. Заподіяна шкода сягнула позначки у 85 млн євро та справа хакерської групи Rex Mundi, яка зламала системи низки провідних компаній Франції та вимагала викуп за неопублікацію викрадених даних [12].

Не дивлячись на взаємодію різних країн на міжнародному рівні, міжнародна співпраця під час розслідування злочинів стикається з багатьма труднощами, які знижують ефективність правоохоронних органів. До основних проблем міжнародної співпраці відносяться правові бар'єри. Хоча Україна підписала низку міжнародних угод, питання правових відмінностей між країнами часто створює труднощі в проведенні розслідувань та екстрадиції, оскільки кожна країна має власну правову систему та юрисдикційні обмеження, що можуть ускладнювати екстрадицію підозрюваних, збір доказів та проведення слідчих дій. Як зазначають М.І. Саєнко, Є.А. Савела та Ю.Ю. Тополянський, крім гармонізації кримінально-правових норм, необхідна гармонізація й процесуальних важелів і формування нових елементів інтернаціонального партнерства [13, с. 389]. Через характер Інтернет-шахрайств, які легко перетинають кордони, правоохоронці стикаються з труднощами ідентифікації злочинців. Законодавства різних країн часто мають обмеження щодо доступу до цифрових даних і кіберрозслідувань. Крім цього виникають проблеми конфіденційності та захисту особистих даних. Законодавство про захист персональних даних, наприклад, GDPR у Європейському Союзі, може обмежувати обсяг інформації, яку можна передавати між країнами.

Деякі країни можуть не мати достатніх матеріальних та технічних ресурсів для боротьби з Інтернет-шахрайствами, що створює дисбаланс у глобальній взаємодії. Багато міжнародних організацій, зокрема Інтерпол і Європол, стикаються з браком фінансування та ресурсів для підтримки розслідувань.

Такий стан потребує вдосконалення міжнародної співпраці при розслідуванні Інтернет-шахрайств шляхом створення єдиного глобального

центру для координації розслідувань кіберзлочинів; тісної міжнародної координації; поглиблення співпраці між приватними компаніями та урядовими організаціями для захисту фінансових систем; впровадження нових технологій для виявлення шахрайств на ранніх етапах; розширення участі у спільних програмах та ініціативах для посилення обміну даними, матеріальною та технічною підтримкою; підготовкою фахівців міжнародним стандартам розслідування кіберзлочинів та боротьби з Інтернет-шахрайствами.

Висновки та пропозиції. Міжнародна співпраця є важливим елементом боротьби з Інтернет-шахрайствами. Завдяки співпраці між державами, організаціями та приватними структурами стає можливим ефективніше виявляти, розслідувати та запобігати транснаціональним кіберзлочинам. Проте виклики, зокрема різниця в законодавствах і юрисдикціях, залишаються актуальними, що потребує подальших зусиль для їх подолання. Тому міжнародна співпраця в розслідуванні шахрайств потребує належної законодавчої бази та необхідних зусиль правоохоронних органів різних держав для успішного подолання шахрайств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлов Д. За 2023 рік кіберполіція виявила понад 3600 кіберзлочинів. URL: <https://suspilne.media/673484-za-2023-rik-kiberpolicia-viavila-ponad-3600-kiberzlociniv/>.
2. Ахтирська Н. М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Київ: Логос, 2019. 576 с.
3. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
4. Daskal J., Swire P., Christakis T. The Globalization of Criminal Evidence. *IAPP*. Oct. 16, 2018. URL: <https://iapp.org/news/a/the-globalization-of-criminal-evidence>.

5. Questions and Answers: Mandate for the Second Additional Protocol to the Budapest Convention. *European Commission*. Feb. 5, 2019. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_19_865.

6. DeBrae Kennedy-Mayo. In Search of a Balance Between Police Power and Privacy in the Cybercrime Treaty. *Richmond Journal of Law and Technology*. 2002. URL: <https://scholarship.richmond.edu/jolt/vol9/iss1/5/>.

7. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом від 21.03.2014. Політична складова. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

9. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.

10. Богатир В. Щодо статистичних даних по взаємодії України з Міжнародною організацією кримінальної поліції - Інтерпол у 2023 році. *Доступ до правди*. URL: https://dostup.org.ua/request/shchodo_statistichnikh_danikh_po_29.

11. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14.12.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text.

12. Мироненко В. Армія кібервоїнів: міжнародно-правовий досвід у сфері боротьби з кіберзлочинністю. URL: <https://mind.ua/openmind/20270195-armiya-kibervoyiniv-mizhnarodno-pravovij-dosvid-u-sferi-borotbi-z-kiberzlochinnistyu>

13. Саєнко М.І., Савела Є.А., Тополянський Ю.Ю. Міжнародний досвід протидії кіберзлочинності та кібершахрайству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 64. С. 386-391. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/74.pdf>.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319573

ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Чорний Геннадій Олексійович,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000–0 003-1649- 6437
E-mail: chernygennadiy@gmail.com

Анотація Праця спрямована на ретельне вивчення та аналіз емоційної стійкості в контексті військової діяльності. Головна мета статті полягає в розкритті ключової ролі цього аспекту для успішності та продуктивності військовослужбовців під час виконання завдань, зокрема в умовах бойових дій.

У статті визначається емоційна стійкість як критичний ресурс для військових, особливо враховуючи високий рівень стресу та негативних впливів під час воєнного конфлікту. Стресові чинники можуть значно впливати на емоційний стан військовослужбовців, і вчасне виявлення цього факту є важливим для коригування психоемоційних станів та запобігання негативному впливу на емоційну сферу.

Стаття розглядає різні форми емоційних станів, таких як настрій, афект, стрес, фрустрація, депресія та інші, а також їхні вияви у контексті військової діяльності. Особлива увага приділяється виявленню взаємозв'язку емоцій та зовнішньої поведінки військовослужбовців.

Стаття аргументує, що емоційна стійкість визначає не лише здатність військовослужбовців до адаптації у стресових умовах, але й їхню здатність до самоконтролю. Зазначається, що ця стійкість є необхідною для ефективного функціонування військовослужбовців під час надзвичайних ситуацій та в екстремальних умовах служби.

Ідея наукової праці концентрується на важливості емоційної стійкості для досягнення оптимальних результатів військово-професійної діяльності та надає детальний аналіз її ролі та значущості в контексті бойових умов.

Ключові слова: емоційна стійкість, військовослужбовці, стрес, настрій, афект, фрустрація, депресія, апатія.

EMOTIONAL STATES OF MILITARY SERVANTS IN TIME OF MILITARY CONFLICT

Hennadii O. Chornyi,

Associated Professor at the Department of Criminalistics
Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0 003-1649- 6437

e-mail: chernygennadiy@gmail.com

Summary. The work is aimed at a thorough study and analysis of emotional resilience in the context of military activity. The main goal of the article is to disclose the crucial role of this aspect in the success and productivity of military personnel in task execution, especially in the conditions of combat.

The article identifies emotional resilience as a critical resource for military personnel, particularly considering the high level of stress and negative influences during wartime conflicts. Stress factors can significantly impact the emotional state of military personnel, and timely identification of this fact is important for adjusting psycho-emotional states and preventing negative effects on the emotional sphere.

The article explores various forms of emotional states, such as mood, affect, stress, frustration, depression, and others, as well as their manifestations in the context of military activities. Special attention is given to understanding the relationship between emotions and the external behaviour of military personnel.

The article argues that emotional resilience determines not only the ability of military personnel to adapt to stressful conditions but also their ability to exercise self-

control. It is emphasized that this resilience is necessary for the effective functioning of military personnel in emergency situations and under extreme service conditions.

The core idea of the scientific work revolves around the importance of emotional resilience in achieving optimal results in military-professional activities, providing a detailed analysis of its role and significance in the context of combat conditions.

Keywords: emotional resilience, military personnel, stress, mood, affect, frustration, depression, apathy.

Постановка проблеми. Діяльність військовослужбовців у бойових умовах пов'язана з інтенсивним впливом стрес-факторів на психіку особистості. Цей негативний вплив відчули та відчувають численні громадяни України, які взяли та беруть участь у захисті інтересів держави у війні проти росії. Наслідки цього впливу відбиваються не лише на індивідуальній психіці військовослужбовців, але і впливають на військовий колектив та суспільство в цілому. У такому контексті стає актуальною проблема вчасної діагностики психічних станів військовослужбовців і запобігання їхнім негативним наслідкам.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. У даному тексті висвітлено питання емоційної стійкості в контексті військової діяльності. Здійснено аналіз впливу стресових чинників на емоційний стан військовослужбовців та їх психічне здоров'я. Розглянуто різні емоційні стани, такі як настрій, афект, стрес, фрустрація, інші психічні стани та їх вплив на виконання військових завдань. Також звернуто увагу на психічний стан як важливий показник емоційно-вольової стійкості військовослужбовців.

Метою даної статті є вивчення характеристик емоційних станів військовослужбовців, які брали та беруть участь у бойових діях в Україні, з використанням проєктивних методів, зокрема восьмиколірного тесту Люшера.

Виклад основного матеріалу. У сучасних воєнних операціях важливо, щоб військовий спеціаліст мав стійкість розуму, вірив у свої можливості та був фізично витривалим. Ключовим аспектом є його емоційно-вольова стійкість, яка

означає здатність швидко реагувати та вести адекватно в умовах складних та протирічливих обставин. Багато військових фахівців стикаються з реальними бойовими завданнями, і в них необхідно розвивати свою емоційно-вольову стійкість. У недостатньо розвиненій стійкості може виникнути значне психоемоційне напруження, що негативно впливає на прийняття рішень та, в крайніх випадках, може призвести до паніки, невірного виконання завдань або відмови від їх виконання. Крім того, ця діяльність пов'язана з реальним ризиком для життя та здоров'я військовослужбовців. Тривале виконання службових обов'язків у стресовому середовищі може викликати дезадаптацію, ослаблення опірності організму та нервово-психічне перенапруження, що, в свою чергу, може призводити до стійких негативних психічних станів у військовослужбовців. Проблема психічних станів є менше вивченою та складною в психологічній науці, особливо в контексті її застосування в екстремальних умовах.

Емоційна стійкість є важливим ресурсом для успішного виконання завдань, особливо в умовах бойових дій, де високий рівень цієї стійкості пов'язаний з опірністю до стресових чинників та негативних впливів.

Емоції та почуття військовослужбовця визначають його життя, діяльність та поведінку, а їхнє виникнення та перетворення в почуття породжує емоційні стани, що впливають на зовнішній аспект його поведінки та психічної діяльності. [4]. Учасники бойових дій під час військового конфлікту піддаються значному впливу на їхню емоційну сферу, і своєчасне виявлення цього дозволяє ефективно коригувати психоемоційні стани та запобігати впливу стресових чинників на емоційну сферу військовослужбовців. Високоемоційний характер бойової підготовки визначає військовослужбовця протягом його військової служби [6]. Наслідком психотравмуючих факторів є численні психогенні втрати [1] та формування астеничних станів, таких як тривога, депресія та апатія [2, с. 84].

Емоційний процес можна оцінювати за кількома критеріями, такими як емоційне збудження, знак емоції (позитивний або негативний) та ступінь

контролю (від афектів до крайньої безконтрольності збудження). Ці стани можуть приймати різні форми, такі як прості, складні та стійкі емоційні стани. Серед форм виявлення емоцій визначають настрій, афект, стрес, фрустрацію, апатію, депресію та інші [1]. Настрій визначається як тривалий, стійкий психічний стан з помірною або слабкою інтенсивністю, який проявляється як позитивний або негативний емоційний фон у житті військовослужбовця. Цей стан може бути різноманітним, таким як радісний чи сумний, бадьорий чи млявий, тривожний тощо. Виникнення конкретного настрою в певній мірі залежить від стану здоров'я та соціального статусу військовослужбовця в колективі, а також його задоволеності виконаною роллю на службі. Крім того, настрій пов'язаний із фізичним станом особи.

Афект – це інтенсивний та відносно короткочасний емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих життєвих обставин для військовослужбовця. Він характеризується яскраво вираженими рухами та змінами у функціях внутрішніх органів. Афект виникає внаслідок внутрішнього конфлікту, який виникає з суперечностей між потягами, прагненнями та бажаннями військовослужбовця, або між вимогами командирів та можливостями їх виконання. Умови бойових дій можуть призводити до розвитку афектів, коли воїн не може знайти адекватний вихід із небезпечних та несподіваних ситуацій. Запобігання афектам полегшує статутна організація військової діяльності, розвинена воля та навички самоконтролю.

Стрес представляє собою емоційний стан, викликаний ситуаціями надто сильного напруження, такими як загроза життю, фізичне та розумове напруження, страх та необхідність швидко ухвалювати відповідальні рішення. Під впливом стресу у військовослужбовця змінюється його поведінка, яка стає дезорганізованою та безладною. Також можливі протилежні зміни у свідомості, такі як загальмованість, пасивність та бездіяльність. Зміна поведінки воїна є своєрідним захистом його організму від надто сильних подразників. Сила впливу

стресового подразника визначається чинниками, такими як реальна загроза життю, інтенсивність бойової напруженості та психічний стан бійця.

Одним з проявів стресу є фрустрація, що представляє собою емоційний стан, викликаний непереборною перешкодою на шляху до задоволення потреби. Фрустрація може спричиняти різні зміни у поведінці військовослужбовця, такі як вияви агресії чи депресії [6, с. 126–138].

Настрій відзначається слабкою виразністю та низьким рівнем усвідомлення і може залишатися помітним для самого військовослужбовця. Існують чотири основні причини та обставини, які можуть впливати на настрій: органічні процеси, зовнішнє середовище, взаємовідносини між військовослужбовцями та мислительні процеси.

Пристрасть - це глибокий, інтенсивний і дуже стійкий емоційний стан, що повністю охоплює особистість і формує її думки, прагнення і дії. Це може виникати внаслідок задоволення матеріальних чи духовних потреб і бути як позитивним, так і негативним. У військовослужбовців часто спостерігаються прояви негативної або деструктивної пристрасті, такої як девіантна та адиктивна поведінка.

Негативні емоційні стани, що можуть виникати у військовослужбовців під час їх військово-професійної діяльності, включають психічну втомленість, психічну напруженість, зниження мотивації та тривожність [4, с. 23–25]. Можливі інші емоційні стани, такі як депресія та апатія [2, с. 84].

Щодо емоційної стійкості військових, вона також залежить від їхнього психічного стану, який може виникати не лише в процесі професійної діяльності, а й поза нею. Психічний стан розглядається як тимчасовий функціональний рівень психіки, що відображає взаємодію внутрішнього середовища організму та зовнішніх чинників, і визначає спрямованість перебігу психічних процесів у конкретний момент, а також вияв психічних властивостей особи. Це об'єднана характеристика психічної діяльності, що фіксує момент стійкості та специфічність в перебігу психічних процесів.

Психічні стани є відносно стійкими психічними явищами і мають свою власну динаміку. Вони можуть сприяти позитивному впливу на виконану діяльність та процеси спілкування, або, навпаки, призводити до дезорганізації цих процесів. Кожен психічний стан військовослужбовця є внутрішнім переживанням і водночас виявом діяльності різних систем, що проявляється у зміні результату виконаної діяльності.

Важливо відзначити, що емоційно-вольова стійкість військовослужбовців є повною характеристикою їхньої готовності протистояти стресовим ситуаціям. Ця стійкість виявляється в здатності витримувати емоційне напруження в умовах стресових впливів та утримувати високий рівень активності. Також вона включає готовність протидіяти факторам стресу у воєнній діяльності, здатність витримувати надзвичайні збудження та емоційні напруження під впливом стресорів у воєнній службі, зокрема в умовах бойової обстановки.

Важливо відзначити, що у випадку, коли настрої менш помітний і його формує зовнішнє середовище, необхідно зосередитися на відчуттях, які мають найбільший вплив на емоційний стан військовослужбовця. Зорові відчуття виступають основним каналом для сприйняття інформації про навколишній світ, і кольори можуть впливати на емоційний стан людини. Кольорові методи, такі як восьмиколірний тест М. Люшера та поліхроматична експрес-методика «Контрасти» М.М. Решетнікова та С.В. Черм'янина, можуть бути використані для визначення емоційних станів.

У контексті військових конфліктів виникає необхідність впровадження системного (цільового) моніторингу та контролю за соціально-психологічними процесами у військових колективах. Це необхідно для забезпечення керованості, ефективної оперативної реакції (прийняття управлінських рішень) та забезпечення вчасної психологічної допомоги військовослужбовцям. На сучасному етапі не можна уникнути діагностики емоційної сфери учасників бойових дій, і використання колірної діагностики Люшера дозволяє вимірювати психофізіологічний стан військовослужбовців, їх стійкість до стресів, активність

і комунікативні здібності, а також визначати причини психологічного стресу за короткий проміжок часу [3, с. 7–21].

Для дослідження емоційної сфери було використано восьмиколірний тест М. Люшера у двох варіантах: Л.М. Собчика (характеристика емоційно-вольової сфери з визначенням найбільш значущого негативного стану) [5] та В.В. Ягупова (визначення ступеня стійкості до стресу) [6]. У 2016 році проводилось дослідження 57 військовослужбовців, які перебували в зоні воєнного конфлікту від декількох місяців до двох років. Об'єктом дослідження стали кадрові військові, громадяни України віком від 19 до 54 років, чоловіки, які приймали участь в бойових діях, більшість з яких отримали поранення та були свідками загибелі бойових товаришів, а також були нагороджені державними нагородами. Спільною рисою всіх учасників було виконання бойових завдань в зоні проведення бойових дій та зіткнення з противником. Основною метою було вивчення емоційного стану учасників бойових дій. Метод колірних виборів (МКВ) за модифікованим восьмиколірним тестом Люшера (Л.М.Собчик) був аналізований за допомогою паперового додатку - стимулюючого матеріалу кольорових карток, і результати інтерпретувалися за допомогою додатку до МКВ - інтерпретації функціональних пар для цього тесту.

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено, що дві третини (66,7%) респондентів потребують особливої уваги через перебування в стресовому стані. Конкретно, кожен четвертий (24,6%) учасник дослідження відчуває фрустрацію, що вказує на наявність непереборних труднощів у задоволенні власних потреб. Таким чином, можна очікувати різких змін у поведінці цієї групи, що може призвести до розвитку агресивних або депресивних станів.

Серед тих, хто перебуває у стресовому стані, налічується 42,1% респондентів, і ймовірно, вони відзначаються значним фізичним і розумовим напруженням, а також постійним страхом. В умовах стресу вони можуть втрачати організованість, застоюватися, діяти пасивно та бездіяльно.

Крім того, виявлено, що 22,8% опитаних перебувають у стані тривожності. Цій групі військовослужбовців притаманна тривога, помірний страх за свою діяльність, відчуття збентеженості і дискомфорту.

Також виявлено, що стійкість до бойового стресу притаманна 7% респондентів, які в основному характеризуються нестійкістю, закритістю та егоцентричністю. Це пов'язано з низьким рівнем довіри до соціального оточення, розгляданого як один із засобів захисту психіки від стресогенів.

Також було визначено, що лише 5% респондентів, які володіють вираженою стресостійкістю, досягли оптимального рівня цієї характеристики. Іншими словами, лише цей відсоток учасників дослідження має емоційну готовність виконувати свої професійні обов'язки. З іншого боку, 2% респондентів відзначаються стресостійкістю на рівні виснаження. Це свідчить про те, що вони стали об'єктом професійної дезадаптації або емоційного вигорання і потребують фізичного і психологічного відновлення для досягнення оптимальної ефективності.

Ті респонденти, які виявляють негативні емоційні стани, такі як напруженість, тривожність, стрес, фрустрація, не потребують діагностики щодо стресостійкості, оскільки вони не мають оптимальної стійкості до стресу. Для них характерні недостатній рівень мобілізаційних ресурсів, низький рівень адаптаційних резервів або недостатня стресостійкість.

Висновки та пропозиції. Отже, проєктивні методики дозволяють визначити військовослужбовців, які потребують уваги в першу чергу, протягом короткого періоду часу. За результатами дослідження можна зробити висновок, що приблизно 7% опитаних учасників бойових дій повертаються без значних порушень психіки і можуть продовжувати виконувати службу, тоді як інші потребують відновлення. Проте, важливо розглянути можливість вдосконалення методів вивчення та вимірювання емоційно-вольової стійкості військовослужбовців для отримання більш точних та об'єктивних результатів. Також варто розглянути можливість розробки та впровадження програм

психологічної підтримки для військовослужбовців з метою збереження та покращення їхнього психічного здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наконечний В., Клименко В., Копаниця Н. Досвід організації психологічної роботи під час ведення збройних конфліктів, підготовки та виконання миротворчих завдань : збірник інформаційно-аналітичних матеріалів. Київ: Соціально-психологічний центр ЗСУ, 2013. 56 с.

2. Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу збройних сил України: методичні рекомендації / Генеральний штаб Збройних Сил України. Київ: Відділ військово-соціальної роботи соціально-психологічного управління Головного управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України, 2012. 214 с.

3. Костів С. Емоційно-вольова стійкість майбутніх військових фахівців. Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2017. № 2 (36). С. 107-117.

4. Стасюк В. Основні негативні емоційні стани військовослужбовця у процесі військово - професійної діяльності. Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. С. 23–25.

5. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології: Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. 203 с.

6. Ягупов В. Військова психологія : підручник. Київ: Тандем, 2004. 656с.

7. Пилипенко К. В. Емоційна стійкість як професійно важлива якість майбутнього психолога-практика. Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології : колективна монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 137–147.

8. Emotional Resilience: Simple Truths for Dealing with the Unfinished Business of Your Past URL: https://books.google.be/books/about/Emotional_Resilience.html?id=NpYHAAAACAAJ&redir_esc=y.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319577

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА СТАТТЕЮ 208 КПК УКРАЇНИ У ВИПАДКАХ ТРИВАЮЧИХ ЗЛОЧИНІВ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ

Гнатюк Андрій Юрійович,
асистент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003-0780-2957
E-mail: andreynatyk13@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена аналізу правових аспектів затримання осіб без ухвали слідчого судді за статтею 208 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у випадках вчинення триваючих злочинів. В роботі встановлено, що чинне законодавство дозволяє затримання лише у випадках вчинення злочину, замаху на нього або відразу після його завершення. Проте таке формулювання створює правову колізію при триваючих злочинах, оскільки момент їх закінчення та фактичного припинення не завжди співпадають.

Стаття звертається до європейських стандартів затримання особи з метою їх застосування при формуванні змін до кримінально-процесуального законодавства України.

У статті розглядаються наукові підходи та судова практика щодо визначення триваючого злочину. В роботі аналізуються різні позиції, зокрема судові рішення, які вказують, що триваючий злочин може вчинятися безперервно протягом значного проміжку часу, а його завершення настає після припинення протиправної діяльності.

У статті підкреслюється, що недостатнє законодавче регулювання понять «триваючий злочин» та «безпосередньо після вчинення злочину» створює проблеми у застосуванні статті 208 КПК України, оскільки не завжди можливо

визначити момент, коли особа перебуває у стані вчинення злочину. Пропонується внести зміни до законодавства, щоб розширити можливість затримання без ухвали судді у випадках продовження триваючого злочину. Зокрема такі зміни позитивно вплинуть на можливість уникнути порушення прав підозрюваних та підвищити ефективність правозастосування.

В науковій статті констатується потреба чіткішого визначення правових підстав для затримання осіб, які вчиняють триваючі злочини, а також вдосконалення законодавчого регулювання, щоб забезпечити баланс між правами особи та інтересами суспільної безпеки та надаються пропозиції щодо такого вдосконалення, зокрема шляхом доповнення ст. 208 КПК України з можливістю врегулювання затримання особи після закінчення триваючого злочину але до моменту його завершення.

Ключові слова: триваючий злочин, затримання особи, закінчення злочину, завершення кримінального правопорушення, припинення злочину, переривання злочину.

DETENTION OF A PERSON UNDER ARTICLE 208 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE IN CASES OF ONGOING CRIMES: LEGAL ISSUES AND PRACTICAL CHALLENGES

Andrii Yu. Hnatiuk,

Assistant Professor at the Department of Criminal Law and Criminal Law Disciplines
Poltava Law Institute Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0003-0780-2957

E-mail: andreynatyk13@gmail.com

Summary. This article is dedicated to the analysis of the legal aspects of detaining individuals without a judge's ruling under Article 208 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter – CPC of Ukraine) in cases of ongoing crimes. The study establishes that the current legislation allows detention only in cases of committing a crime, attempting it, or immediately after its completion. However, such

wording creates a legal conflict in cases of ongoing crimes, as the moment of their completion and actual cessation do not always coincide.

The article refers to European standards of detention in order to apply them when formulating amendments to the criminal procedure legislation of Ukraine.

The article emphasizes that insufficient legislative regulation of the concepts of "ongoing crime" and "immediately after the commission of a crime" creates problems in applying Article 208 of the CPC of Ukraine, as it is not always possible to determine the moment when an individual is in the process of committing a crime. Changes to the legislation are proposed to expand the possibilities for detention without a judge's ruling in cases of ongoing crimes. Such amendments would positively influence the ability to avoid violations of the rights of suspects and enhance the effectiveness of law enforcement.

The scientific article states the need for a clearer definition of the legal grounds for detaining individuals committing ongoing crimes, as well as the improvement of legislative regulation to ensure a balance between individual rights and public safety interests. Suggestions are provided for such improvement, particularly by supplementing Article 208 of the CPC of Ukraine to allow for the regulation of detaining an individual after the conclusion of an ongoing crime but before its completion.

Keywords: ongoing crime, detention of an individual, completion of a crime, termination of criminal offense, cessation of a crime, interruption of a crime.

Постановка проблеми. Затримання особи без ухвали слідчого судді може застосовуватись у виключних випадках, таких як затримання особи під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення. Проте таке формулювання викликає певну правову колізію стосовно триваючих злочинів, момент закінчення та завершення яких не співпадають у часі. Правоохоронні органи керуються моментом закінчення такого злочину, проте слідуючи правовій аналогії обчислення строків давності, то варто враховувати момент

завершення злочину, що в останньому випадку взагалі унеможливило застосування ст. 208 КПК України при затриманні осіб в триваючих кримінальних правопорушеннях.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. В кримінально-правовій доктрині наявні напрацювання, що досліджують триваючі злочини, їх поняття ознаки, серед них наукові розробки О.В. Ободовського, зокрема дисертаційна робота та монографія, яка комплексно розглядає питання триваючих злочинів, частково в своїх роботах це питання розглядають Т.М. Данилюк, О.І. Плужнік та інші. Іншу сторону окресленої проблематики – процедуру затримання особи за статтею 208 КПК України в своїх наукових роботах окреслюють Ю.В. Лук'яненко, К.Л. Бугайчук, О.В. Федосова, Г.К. Тетерятник та інші. Проте у вітчизняній кримінально-правовій доктрині комплексно питання застосування статті 208 КПК України при триваючих злочинах не розглядалось.

Метою статті є комплексний аналіз судової практики, національної доктрини для вироблення стратегії подолання вищевказаних колізій в національному кримінальному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, в межах розгляду даної теми варто зосередитись на визначенні триваючого злочину. Зважаючи на відсутність законодавчої дефініції згаданого поняття, пропонуємо розглянути деякі правозастосовні напрацювання з цього питання.

В ухвалі Орджонікідзевського районного суду м. Харкова у справі № 644/6282/18 від 03 червня 2019 року триваючий злочин визначається як діяння, що полягає у суспільно небезпечному вчинку особи, пов'язаному з тривалим невиконанням покладених на неї обов'язків, які вона має виконувати під загрозою кримінальної відповідальності. Такий злочин характеризується безперервним вчиненням протиправного діяння протягом певного періоду часу, коли об'єктивна сторона злочину «розтягнута» у часі або проявляється в

одноразовій дії чи бездіяльності, що супроводжується постійним злочинним станом винної особи [1].

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові по справі №353/999/23 від 09 вересня 2024 року визначає триваюче кримінальне правопорушення як кримінальне правопорушення, яке може безперервно вчинятися на стадії закінченого його складу протягом певного (достатньо великого) проміжку часу [2].

Пропонуємо для цілей даної статті визначити триваючий злочин як правопорушення, що починається з вчинення протиправної дії або бездіяльності та продовжується у часі шляхом підтримання злочинного стану особи. Такий злочин триває до моменту його припинення за волею особи, примусового зупинення або настання обставин, що перешкоджають подальшому вчиненню цього діяння.

Стаття 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., визначає, що ніхто не може бути затриманий або позбавлений волі інакше, ніж на підставах і в порядку, встановлених законом [3]. Відповідно до положень підпункту «с» пункту 1 цієї статті, затримання або арешт вважаються законними, якщо вони здійснені з метою передачі особи компетентним органам за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення, або коли це вважається обґрунтованим та необхідним для запобігання вчиненню нового правопорушення або уникненню відповідальності після його вчинення [4].

Механізм, визначений статтею 208 Кримінально-процесуального кодексу України, передбачає можливість затримання особи у випадках якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину,

віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України [5].

Пропонуємо зупинитись на кожній підставі та з'ясувати її застосовність у випадку вчинення триваючого злочину.

1. особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення. У випадку, якщо ми розглядаємо триваючий злочин, то вчинення замаху на його вчинення не є достатньою підставою вважати його триваючим, особливо у випадку якщо такий злочин вчиняється у формі бездіяльності. Момент такого затримання має співпадати з замахом на вчинення злочину або безпосереднім його вчиненням, проте в триваючому злочині момент його вчинення і момент його вчинення залишається в минулому. За загальним правилом початком кримінального правопорушення, у тому числі триваючого, є початок виконання об'єктивної сторони його складу.

Момент, з якого кримінальне правопорушення вважається закінченим, і момент фактичного припинення протиправних дій при триваючих кримінальних правопорушень не співпадають. Закінчення триваючого кримінального правопорушення - це такий етап у вчиненні суспільно небезпечного діяння, починаючи з якого воно містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України. Враховуючи, що для затримання за ст. 208 КПК України важливим факт безпосереднього вчинення або завершення злочину, для триваючих правопорушень це положення стає проблематичним. Фактично, достатньо складно визначити момент, коли особа саме «вчиняє» злочин, адже його протиправна поведінка є розтягнутою у часі, і момент її «застання» на місці злочину стає умовним. Через цю правову невизначеність, застосування ст. 208 КПК до триваючих злочинів може призвести до порушення прав підозрюваного,

оскільки затримання відбувається без чітко обґрунтованої підстави щодо моменту вчинення протиправного діяння.

2. якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Законодавче формулювання «безпосередньо після вчинення злочину» та «щойно вчинила злочин» вказує на те, що злочин є вже завершеним, а затримання відбувається одразу після цієї події. Розглядаючи момент закінчення триваючого кримінального правопорушення можемо розглянути його на прикладі статті 263 Кримінального кодексу України. Частина перша визначає кримінальну відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу [6]. Відповідно до вимог чинного законодавства носіння такої зброї є можливим за наявності відповідного дозволу, а тому злочин вважається закінченим з моменту набуття та переміщення або зберігання такої зброї. При цьому важко уявити обставини, за яких особу буде затримано в перші секунди зберігання або носіння такої зброї, а тому затримання з підстави п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК видається неможливим, оскільки лише в такому випадку затримання відбуватиметься «безпосередньо після» вчинення такого злочину [5].

3. якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Корупційні злочини за своєю сутністю є одиничними злочинами та не можуть вчинятися шляхом бездіяльності, а тому до триваючих не належать. З огляду на це, розгляд даної підстави в межах цього дослідження є не доцільним.

4. якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні

злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України. Відповідні статті Кримінального кодексу регламентують кримінальну відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, встановлення або поширення злочинного впливу та організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці). З перелічених кримінальних правопорушень триваючим злочином можуть визначатись керівництво злочинною організацією, а також участь в ній. Моментом початку такого злочину є вступ до злочинної організації, або початок її керівництва, з цього ж моменту злочин і вважається закінченим, що по суті утворює конструкцію триваючого злочину та надає можливість для затримання осіб без ухвали слідчого судді. Такий злочин триває під час всього періоду участі особи в злочинній організації або керівництва нею, зважаючи на постійну суспільну небезпеку. Відповідно до пункту 4 частини 1 статті 208 КПК України, затримання особи без ухвали слідчого судді можливе, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що підозрювана особа може втекти з метою уникнення кримінальної відповідальності. Для триваючих злочинів це положення особливо актуальне, оскільки особа продовжує вчиняти злочин, і, отже, існує підвищений ризик її втечі для уникнення відповідальності. Такий ризик може бути обґрунтований як наявністю інформації про спроби втечі або підготовку до цього, так і іншими обставинами, які свідчать про бажання уникнути затримання чи судового переслідування. У ситуаціях, коли особа активно бере участь у діяльності злочинної організації або керує нею, затримання може бути необхідним для негайного припинення злочинної діяльності, а також для забезпечення можливості подальшого розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності всіх учасників злочинної групи. Така можливість затримання без ухвали суду спрямована на ефективне запобігання ризику втечі та припинення злочинної діяльності.

Отже, застосування цієї підстави для затримання без ухвали слідчого судді є виправданим у випадках триваючих злочинів, оскільки воно забезпечує оперативне реагування правоохоронних органів та захист громадської безпеки.

Проте основна колізія полягає у моменті закінчення триваючого злочину та моменті його припинення. Судова практика не знаходить єдності з цього питання. Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області в ухвалі по справі № 946/4718/23 від 10 вересня 2024 року визначає, що для цього виду злочинів характерним є неспівпадіння моменту закінчення складу злочину і моменту фактичного завершення протиправних дій. У поняття «час вчинення триваючого злочину» має включатися увесь проміжок часу, протягом якого особа безперервно вчиняла триваюче діяння на стадії закінченого злочину.

Завершення триваючого злочину це день його припинення за волею або всупереч волі винного, в тому числі викриття особи у вчиненні злочину. Початком продовжуваного злочину є вчинення особою певної дії або бездіяльності, що підпадає під ознаки певної статті (частини статті) КК, а ось завершеним воно є тоді, коли особа перестає знаходитись у злочинному стані.

Завершення (припинення) триваючого злочину може мати місце з різних причин як об'єктивних так і суб'єктивних. Об'єктивні причини завершення продовжуваного злочину не залежать від волі винного. Це, наприклад, затримання співробітниками поліції особи, що вчиняє злочин, і, як наслідок, припинення його вчинення. Суб'єктивні причини залежать від волі винного [7].

При цьому Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові по справі №353/999/23 від 09 вересня 2024 року передбачає, що закінчення триваючого кримінального правопорушення - це такий етап у вчиненні суспільно небезпечного діяння, починаючи з якого воно містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК [2].

Таким чином, постає питання застосування понять «безпосередньо після вчинення злочину» та «щойно вчинила злочин» в аспекті моменту з якого

обраховується цей період з моменту закінчення кримінального правопорушення чи з моменту його завершення.

Користуючись методом аналогії, логічно звернутись до порядку обрахування строків давності триваючого злочину. У вищезгаданій постанові по справі №353/999/23 від 09 вересня 2024 року зазначається, що днем початку перебігу строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення триваючого кримінального правопорушення є день припинення або переривання вчинення особою відповідного триваючого суспільно небезпечного діяння. Припинення триваючого злочину відбувається за волею особи, а переривання за волею зовнішніх факторів (таких як затримання), проте в даному випадку не можливо вважати таке затримання правомірне, з урахуванням вимог статті 208 КПК України.

З огляду на вищезазначене на практиці часто відбувається підміна понять закінчення злочину та завершення (затримання особи з вогнепальною зброєю без відповідних дозвільних документів – відбувається на моменту закінчення триваючого злочину, проте сам злочин не є завершеним і завершається самим моментом затримання).

З метою вдосконалення законодавчого регулювання доцільно внести зміни до статті 208 КПК України, чітко визначивши, що затримання без ухвали слідчого судді можливе також у випадку продовження триваючого злочину, коли очевидно, що злочинні дії ще не припинилися. Також слід встановити, що поняття «безпосередньо після вчинення злочину» може включати весь період триваючого злочину, оскільки він має постійний характер до моменту фактичного припинення.

Висновки та пропозиції. Загалом недостатнє законодавче регулювання поняття триваючого злочину створює колізійність застосування положень ст. 208 КПК щодо можливості затримання особи без ухвали слідчого судді, оскільки момент закінчення та завершення злочину є розтягнутим у часі та тлумачиться лише судовою практикою. При цьому правоохоронні органи підміняють ці

поняття та ототожнюють їх. На нашу думку, внесення змін до ст. 208 КПК України зможе врегулювання питання затримання під час вчинення триваючих злочинів з моменту їх закінчення. Крім того змін потребує і Кримінальний кодекс України в частині врегулювання поняття триваючих злочинів та моменту його закінчення і завершення, що закріпить чітку правозастосовну позицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Харкова у справі № 644/6282/18 від 03 червня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82154651> (дата звернення: 26.10.2024).
2. Постанова Об'єднаної палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові по справі №353/999/23 від 09 вересня 2024 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665608> (дата звернення: 26.10.2024).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.10.2024).
4. Лук'яненко Ю. В. Міжнародні правові стандарти затримання особи у кримінальному судочинстві. *Форум права*. 2016. № 1. С. 174–179.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України : Кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 : станом на 19 листоп. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 26.10.2024).
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.10.2024).
7. Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області по справі № 946/4718/23 від 10 вересня 2024 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.10.2024).

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319578

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОНОВЛЕНОЇ ПРОЦЕДУРИ КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ ГОЛОВИ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Божко Володимир Миколайович,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-3963-8461

E-mail: volodya_bozhko@ukr.net

Вишневський В'ячеслав Костянтинович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти другого року навчання
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0008-2387-3468

E-mail: slavik.vishenka@gmail.com

Анотація. У статті досліджено правовий механізм конкурсного відбору Голови Державної митної служби України, який функціонував до 31 жовтня 2024 року та новації, запроваджені унаслідок прийняття Закону України від 17 вересня 2024 року № 3977-IX. Окрім того, здійснено порівняльно-правовий аналіз оновленого механізму із порядком проведення конкурсів на посади керівників Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Бюро економічної безпеки України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Також окрему увагу приділено аналізу процедури конкурсного відбору керівників митних органів США, Франції та Німеччини.

Констатується, що оновивши процедуру формування складу конкурсної комісії з відбору Голови Державної митної служби України та передбачивши необхідність включення до її складу представників міжнародних та іноземних

організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сферах проведення структурних реформ, фінансової та технічної підтримки, запобігання і протидії корупції, з одного боку, вітчизняний законодавець уніфікував її із відповідними процедурами конкурсного відбору керівників інших правоохоронних органів, а з іншого – виконав узяті на себе зобов'язання перед міжнародними партнерами України.

Ключові слова: Державна митна служба України; конкурсний відбір; адаптація законодавства України до права ЄС; порівняльно-правовий аналіз; міжнародна технічна допомога.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE UPDATED PROCEDURE FOR COMPETITIVE SELECTION OF THE HEAD OF THE STATE CUSTOMS SERVICE OF UKRAINE

Volodymyr M. Bozhko,

Head at the Department of Constitutional, Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-3963-8461

E-mail: volodya_bozhko@ukr.net

Vyacheslav K. Vyshnevsky,

2nd-year master's student
Poltava Law Institute Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0009-0008-2387-3468

E-mail: slavik.vishenka@gmail.com

Summary. The article examines the legal mechanism for competitive selection of the Head of the State Customs Service of Ukraine, which was in place until 31 October 2024, and the innovations introduced by the Law of Ukraine No. 3977-IX dated 17 September 2024. In addition, a comparative legal analysis of the updated mechanism with the procedure for conducting competitions for the positions of heads

of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the National Agency for the Prevention of Corruption, the Bureau of Economic Security of Ukraine and the Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office is carried out. Special attention is also paid to analysing the procedure for competitive selection of heads of customs authorities in the USA, France and Germany.

The authors state that by updating the procedure for forming the composition of the competition commission for the selection of the Head of the State Customs Service of Ukraine and providing for the need to include representatives of international and foreign organisations, which, by international or interstate agreements, provided Ukraine with international technical assistance in the areas of structural reforms, financial and technical support, and prevention and counteraction to corruption, on the one hand, the national legislator has unified it with the relevant procedures for competitive selection of heads of other law enforcement agencies. On the other hand, it has fulfilled its obligations to Ukraine's international partners.

Keywords: State Customs Service of Ukraine; competitive selection; adaptation of Ukrainian legislation to EU law; comparative legal analysis; international technical assistance.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування Державної митної служби України (далі – Держмитслужби), котра має статус центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) через Міністра фінансів України [1], є одним із ключових чинників забезпечення економічної безпеки нашої держави, що надзвичайно важливо, зважаючи на триваючу війну. Адже завдяки сприянню Держмитслужби станом на 1 жовтня 2024 року до Державного бюджету України надійшло 419,7 млрд. грн. (що становить понад 19,4 % від загального обсягу його доходів за вказаний період).

Приведення вітчизняного митного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС є також однією із передумов євроінтеграції нашої держави. Ще в статті 84

Угоди про Асоціацію наша держава взяла на себе зобов'язання поступово наближатися до митного законодавства ЄС, як це визначено в стандартах ЄС та міжнародних стандартах, відповідно до Додатку XV до цієї Угоди [4]. Однак Україна погодилася не лише прийняти новий митний кодекс, привівши його у відповідність до Митного кодексу Європейського Союзу, але й оновити процедуру призначення Голови Держмитслужби. Як наголошується в «Плані для реалізації Ukraine Facility (2024-2027)», наша держава планує провести наступні важливі реформи у сфері управління державними фінансами: удосконалити процес відбору керівництва Держмитслужби з метою забезпечення прозорості та заснованої на особистих заслугах процедури, котра передбачає активне залучення міжнародних експертів; створити авторитетний дисциплінарний комітет та заміщати співробітників, які не відповідають етичним та професійним стандартам [7, с.58].

Ефективність функціонування Держмитслужби у першу чергу залежить від її очільника, чи належно він здійснює свої повноваження, він рівня його толерантності до корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, вчинених його підлеглими тощо. То ж особистісні риси Голови Держмитслужби є запорукою не лише високого рівня ефективності функціонування відповідного органу державної влади, наповнюваності дохідної частини Державного бюджету України, але й передумовою досягнення Україною євроінтеграційних цілей та отримання фінансової підтримки у межах Ukraine Facility [6]. Тому процедура конкурсного відбору та призначення очільника Держмитслужби має бути прозорою, спрямованою на створення умов для об'єктивної оцінки здібностей усіх претендентів та відповідати існуючим міжнародним стандартам.

Натомість чинний правовий механізм призначення Голови Держмитслужби зумовлює часті, здебільшого небезпідставні, нарікання [8], яскравим свідченням чого може стати існуючий рівень корупції на вітчизняній митниці [9]. До того ж досить часто ця посада залишається вакантною, а

виконання обов'язків Голови Держмитслужби покладають на одного із його заступників. Очільників Держмитслужби також критикують через надмірний політичний вплив на них провладної партії, що може призвести до призначення на цю посаду кандидатів без достатньої кваліфікації чи досвіду роботи, що, у свою чергу, може сприяти поширенню корупції та зниженню рівня довіри до неупередженості функціонування органів державної влади та зумовлювати зниження рівня підтримки України міжнародною спільнотою загалом.

Все вищевикладене зумовлює актуальність проведення порівняльно-правового дослідження новітнього вітчизняного правового механізму конкурсного відбору Голови Держмитслужби із відповідними процедурами, котрі застосовуються у провідних державах світу для відбору й призначення очільника органу влади, який виконує схожі функції, а також із нещодавно оновленими процедурами призначення керівників окремих органів державної влади України (зокрема, директора Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), голови Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), директора Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБУ) та керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП).

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Відсутність прозорості конкурсної процедури обрання Голови Держмитслужби поглиблює існуючі проблеми в діяльності цього надважливого для України центрального органу виконавчої влади та зумовлює необхідність її оновлення. Окремі аспекти досліджуваної проблематики знайшли відображення у наукових працях наступних вчених: Колобиліної О. О., Дорофєєвої Л. М., Марченка В. О., Настюк В. Я., Пундор Ю. О., Романюк Л. В., Федорко О. О., Литвин Н. А., Шевченко А. О., Петрова І. П. та інших. Однак у їхніх роботах основна увага була спрямована на аналіз попереднього правового механізму призначення Голови Держмитслужби.

Мета дослідження – здійснити порівняння оновленої процедури конкурсного відбору Голови Держмитслужби з відповідними процедурами

обрання керівників інших органів державної влади (зокрема директора НАБУ, голови НАЗК, директора БЕБУ та керівника САП, а також із процедурами обрання очільників митних органів провідних держав світу, аби виявити переваги та недоліки існуючого вітчизняного механізму призначення очільника Держмитслужби й сформулювати пропозиції щодо удосконалення існуючої процедури в Україні.

Виклад основного матеріалу. До 31 жовтня 2024 року порядок призначення Голови Держмитслужби регламентувався Законами України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року [14], «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року [15], «Порядком проведення конкурсу на зайняття посад державної служби», затвердженим постановою КМУ від 25 березня 2016 р. [16].

Таким чином, Голова Держмитслужби, як й керівники інших центральних органів виконавчої влади України, котрі не є членами КМУ, відповідно до статті 19 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», призначалися на посаду та звільнялися з посади КМУ за пропозицією Комісії з питань вищого корпусу державної служби (далі – Комісія), котра може запропонувати не більше п'яти осіб для призначення на посаду керівника за результатами конкурсу, відповідно до законодавства про державну службу [15].

То ж процедура призначення Голови Держмитслужби визначена законодавством, передбачала проведення конкурсу, що загалом є позитивним явищем із точки зору змагальності конкурсантів, прозорості процесу їх відбору та відповідності європейським стандартам. Однак така процедура мала значні вади. І зумовлені вони, у першу чергу, існуючим порядком формування складу самої Комісії. Адже відповідно до ч.2 статті 14 Закону України «Про державну службу», до складу Комісії входять: представник Верховної Ради України, визначений комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання державної служби; представник, визначений Президентом України; представник, визначений Кабінетом Міністрів України; керівник

центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, або за його дорученням заступник керівника цього органу; фахівець з питань управління персоналом, визначений КМУ; два представники – по одному представнику від закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку у сфері публічного управління та адміністрування, та від громадських об'єднань, обраних відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

То ж Комісія мала б складатися із 7 осіб, двоє із яких мали б представляти громадськість, а п'ятеро інших – різні органи державної влади. Чинний склад Комісії сформовано розпорядженням КМУ від 28 жовтня 2019 р. № 1006-р [17], відповідно до якого до складу цієї Комісії входять: заступник Державного секретаря КМУ; координатор – заступник керівника Координаційного центру забезпечення взаємодії з КМУ; перший заступник Міністра закордонних справ; заступник Голови Національного агентства з питань державної служби; голова підкомітету з питань організації державної влади, державної служби, служби в органах місцевого самоврядування (однак цей член Комісії ще й обіймає посаду Першого заступника Голови Верховної Ради України).

Представником закладів вищої освіти у складі Комісії є Канцуров Олег Олександрович, який, щоправда, за сумісництвом, працює в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, проте за основним місцем він обіймає посаду начальника Управління методології бухгалтерського обліку Департаменту податкової, митної політики та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України [18].

Представником від громадських об'єднань у складі Комісії є Красовський Костянтин Юрійович, неупередженість якого підтверджується тим фактом, що 28 березня 2024 року він подав заяву із проханням допустити його до участі у конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду України стосовно осіб, котрих призначає Президент України [19].

Можливо якби у складі Комісії були представлені представники дійсно різних політичних партій, котрі були б моральними авторитетами та спеціалістами у відповідній сфері, то й рівень довіри до конкурсів та їхніх переможців був би значно вищим не лише у нашому суспільстві, але й серед наших міжнародних партнерів.

То ж виконуючи взяті на себе зобов'язання у «Плані для реалізації Ukraine Facility (2024-2027)» щодо удосконалення процесу відбору керівництва Держмитслужби задля забезпечення прозорості та заснованої на особистих заслугах процедури, котра передбачає активне залучення міжнародних експертів, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів» від 17 вересня 2024 року [20], який набрав чинності 31 жовтня 2024 року й, з-поміж іншого, змінив процедуру конкурсного відбору Голови Держмитслужби.

Таким чином, законодавець встановив наступні кваліфікаційні вимоги до керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику: вища юридична та/або економічна освіта за ступенем не нижче магістра; загальний стаж роботи не менше 10 років; досвід роботи на керівних посадах в органах державної влади, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності не менше п'яти років; вільне володіння державною мовою; добросовісний і компетентний, здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні посадові обов'язки (відповідно до статті 570-1 Митного кодексу України).

Керівник Держмитслужби призначатиметься на посаду строком на п'ять років Кабінетом Міністрів України за поданням Міністра фінансів України за пропозицією комісії з проведення конкурсу в порядку, визначеному Митним

кодексом України. Одна і та сама особа не може обіймати цю посаду більше ніж два строки поспіль.

Організацію та проведення конкурсу на зайняття посади керівника Держмитслужби здійснюватиме конкурсна комісія, котра формуватиметься КМУ та складатиметься із шести осіб, три з яких призначатимуться на підставі пропозиції Міністерства фінансів України, а інші три особи – на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх трьох років до дня закінчення строку повноважень керівника Держмитслужби надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сферах проведення структурних реформ, фінансової та технічної підтримки України, запобігання і протидії корупції.

Рішення конкурсної комісії прийматимуться на її засіданні й вважатимуться прийнятими, якщо за них проголосували не менше чотирьох членів конкурсної комісії, у тому числі не менше двох членів конкурсної комісії, визначених КМУ на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій. У разі однакової кількості членів конкурсної комісії, які підтримали рішення, та кількості членів конкурсної комісії, які не підтримали його або утрималися під час голосування, або не брали участі у голосуванні незалежно від причини, голосування з відповідного питання проводиться. Якщо при проведенні повторних голосувань з відповідного питання рішення не прийнято протягом 24 годин з моменту першого голосування, вважається прийнятим рішення, за яке проголосувало не менше трьох членів конкурсної комісії, у тому числі не менше двох членів конкурсної комісії, визначених КМУ на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій.

У процесі конкурсного відбору конкурсна комісія проводитиме тестування кандидатів на знання чинного законодавства, тестування їх загальних здібностей, виконання практичних завдань та інших тестувань або завдань (у разі їх призначення конкурсною комісією); співбесіду щодо відповідності кандидатів критеріям доброчесності та професійної компетентності.

Оцінювання конкурсною комісією відповідності кандидатів критерію доброчесності здійснюється з урахуванням наступних умов: – оцінювання ґрунтуватиметься на інформації без часових або територіальних обмежень; – кандидат вважатиметься таким, що не відповідає критерію доброчесності, у разі доведення невідповідності або наявності в конкурсній комісії обґрунтованого сумніву у його відповідності; – будь-який висновок чи оцінка національного або міжнародного органу щодо доброчесності кандидата, наявності чи відсутності порушень у його рішеннях, діях чи бездіяльності не є наперед визначальними та обов'язковими для конкурсної комісії.

За підсумками конкурсного відбору шляхом відкритого голосування окремо стосовно кожного кандидата конкурсна комісія відбиратиме двох кандидатів, які на її думку мають найкращі професійний досвід, знання та особисті якості для виконання посадових обов'язків керівника Держмитслужби, а також відповідають критеріям доброчесності та професійної компетентності та внесе Міністру фінансів України подання стосовно цих двох кандидатів. Міністр фінансів України повинен внести на розгляд Кабінету Міністрів України подання про призначення одного із двох відібраних переможців конкурсу, а КМУ протягом 10 днів має його призначити на посаду керівника Держмитслужби.

Рішення конкурсної комісії може бути оскаржено до суду лише кандидатом, якого не визначено переможцем конкурсу і лише через недотримання щодо нього порядку організації та проведення конкурсу. Але таке оскарження не зупиняє призначення переможця конкурсу.

Таким чином, законодавець надав Міністру фінансів України дискреційне повноваження обирати одного із двох переможців конкурсу. На нашу думку було б доцільніше уповноважити конкурсну комісію обирати єдиного переможця конкурсу. Це стало б запорукою призначення кандидата, який дійсно переміг на прозорому конкурсі.

Оновлений порядок конкурсного відбору Голови Держмитслужби схожий до відповідних процедур відбору керівників НАБУ, САП, БЕБУ та НАЗК.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» від 02.10.2019 року [21] сформовано існуючу процедуру призначення Голови НАЗК. Ключовою новацією стала зміна складу конкурсної комісії, котра тепер складається із шести осіб: – три особи, визначені КМУ (самостійно); – три особи, визначені КМУ на підставі пропозицій донорів, які протягом останніх двох років до дня завершення строку повноважень Голови НАЗК надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сфері запобігання і протидії корупції (ч.2 статті 6 Закону України «Про запобігання корупції»).

Конкурсна комісія шляхом відкритого голосування визначає кандидата, який має найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання службових обов'язків Голови НАЗК, а також відповідає критеріям компетентності та доброчесності; вносить подання Кабінету Міністрів України про призначення його на посаду Голови НАЗК. Рішення конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо за нього на засіданні проголосували чотири члени комісії, серед яких три члени з числа осіб, визначених на підставі пропозицій донорів (ч.5 статті 6 Закону України «Про запобігання корупції»).

Закonom України «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення статусу Національного антикорупційного бюро України у відповідність з вимогами Конституції України» від 19 жовтня 2021 року [22] було упорядковано існуючу процедуру призначення директора НАБУ.

Конкурсна комісія для його обрання також складається із шести членів, троє з яких призначає КМУ самостійно, а інші троє обираються КМУ на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх трьох років до дня завершення строку повноважень Директора НАБУ надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сфері запобігання і протидії корупції (ч.3 ст.7 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»). Конкурсна комісія вносить на розгляд Прем'єр-міністру України подання стосовно трьох відібраних

кандидатів на посаду Директора НАБУ. Рішення комісії вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше чотирьох членів комісії, у тому числі не менше двох членів, визначених КМУ на підставі пропозицій донорів.

Схожа процедура нещодавно запроваджена й щодо обрання директора БЕБУ. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України» від 20 червня 2024 року [23] сформовано існуючий правовий механізм обрання керівника БЕБУ. Конкурсна комісія складається із шести осіб, три з яких визначає КМУ самостійно, а ще три – на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх трьох років до дня завершення строку повноважень Директора БЕБУ надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сфері запобігання і протидії корупції та/або у сфері реформування органів правопорядку.

За підсумками конкурсу комісія відбирає не більше двох кандидатів, кандидатури яких подає для призначення на посаду Директора БЕБУ до Кабінету Міністрів України. Рішення комісії вважається прийнятим, якщо за нього проголосували не менше чотирьох членів конкурсної комісії, у тому числі не менше двох членів конкурсної комісії, визначених Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій міжнародних та іноземних організацій.

Таким чином, спільною та ефективною новацією обрання керівників не лише Держмитслужби, але й НАБУ, САП, БЕБУ та НАЗК стало формування конкурсної комісії із рівної кількості членів, призначених КМУ (самостійно) та представників міжнародних організацій, котрі надають Україні міжнародну технічну допомогу. При цьому рішення такою комісією приймається більшістю членів, але за умови ухвалення рішення не менше, аніж двома представниками міжнародних організацій. Залучення останніх суттєво підвищує прозорість конкурсного відбору та мінімізує можливий політичний вплив на відбір переможців конкурсу.

Зосередимо також свою увагу на аналізі процедури конкурсного відбору керівників митних органів у провідних державах світу.

У США Митно-прикордонну службу (U.S. Customs and Border Protection), котра має статус Федерального органу влади, очолює комісар, конкурсний відбір якого регламентується титулом 19 розділу 10 §2071 Кодексом США [24] та Законом «Про національну безпеку» від 25 листопада 2002 року №107-296. Комісара Митно-прикордонну служби призначає Президент США за згодою Сенату. Але попередньо його кандидатуру розглядає Комітет з фінансів Сенату США, проводячи слухання, вивчаючи його досвід та оцінюючи його відповідність кваліфікаційним вимогам. Після цього Комітет з фінансів готує висновок щодо відповідності поданої кандидатури і направляє його на розгляд Сенату. Якщо Сенат затверджує кандидатуру, Президент США може призначити внесену кандидатуру на посаду комісара Митно-прикордонної служби США.

У Французькій Республіці схожі до Держмитслужби функції виконує Генеральна дирекція з митних питань та непрямого оподаткування, керівником якої є Генеральний директор, порядок конкурсного обрання й призначення якого не вирізняється від призначення керівників інших органів виконавчої влади й регламентується Загальним кодексом державної служби [25]. Загальні вимоги до претендентів на державну службу визначені у статтях L321-1 - L321-3 цього Кодексу.

Конкурсна комісія визначає, хто із конкурсантів відповідає посаді, зважаючи не лише на їх професійний рівень, але й прагнучи забезпечити збалансоване представництво чоловіків і жінок на чолі органів виконавчої влади. Переможця конкурсу на посаду Генерального директора Генеральної дирекції з митних питань та непрямого оподаткування призначає Президент Франції своїм декретом, котрий попередньо скріплюється підписом Міністра економіки, фінансів, промисловості та цифрового суверенітету Франції та підписом Прем'єр-міністра Франції.

У Федеративній Республіці Німеччині спеціально уповноваженим органом з питань митної справи є Головна митна дирекція (Generalzolldirektion), яку очолює її Президент (Direktionspräsident bei der Generalzolldirektion).

Процедура обрання й призначення Президента Головної митної дирекції регламентується Федеральним Законом про державну службу (BBG) від 05.02.2009 року [26]. Він призначається із дотриманням загальної процедури конкурсного відбору, котрий організовує та проводить загальна конкурсна комісія для відбору керівників федеральних органів влади, котрі мають статус державних службовців. Відповідно до статті 10 цього Федерального Закону, призначення на посаду оформляється шляхом видачі наказу про його призначення, в якому має бути зазначено, що він призначається або «на певний строк» із вказівкою про такий строк призначення, або «із випробувальним терміном», або «із відкликанням», або «як почесний державний службовець».

Висновки та пропозиції. Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, можемо констатувати, що, по-перше, Україна виконала взяті на себе зобов'язання перед міжнародними партнерами щодо удосконалення вітчизняного процесу відбору керівництва Держмитслужби з метою забезпечення прозорості та заснованої на особистих заслугах процедури, котра передбачає активне залучення міжнародних експертів.

По-друге, в Україні фактично уніфіковано процедуру формування складу конкурсних комісій щодо відбору керівників не лише Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Бюро економічної безпеки України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, але й Голови Держмитслужби, а також встановлено однакові умови щодо визначення переможців конкурсного відбору. Проте, на нашу думку було б доцільно уповноважити конкурсну комісію обирати єдиного переможця конкурсу. Це стало б запорукою призначення кандидата, який дійсно переміг на прозорому конкурсі.

По-третє, вітчизняне законодавче регулювання процедури конкурсного відбору Голови Держмитслужби в Україні істотно вирізняється з-поміж практики обрання керівників митних органів у провідних держав світу. Жодна із досліджених нами держав не залучає представників міжнародних організацій до складу відповідних конкурсних комісій. Напевно потреби в цьому немає через високий рівень правосвідомості не лише членів конкурсної комісії, котрі здійснюють конкурсний відбір, не лише конкурсантів та переможця конкурсу, але й у значній мірі завдяки контролю громадськості за діяльністю відповідного органу влади. То ж на той період, доки в Україні сформується відповідна правова культура, правосвідомість, нетерпимість до будь-яких проявів корупції, практика залучення представників міжнародних організацій до роботи конкурсних комісії, котрі обиратимуть керівників центральних органів виконавчої влади, себе виправдовує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про Державну митну службу України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n209>.
2. Доходи Державного бюджету України за статтями доходів станом на 01.10.2024 року. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>.
3. Мінфін: За 8 місяців 2024 року до загального фонду держбюджету залучено 1,4 трлн. грн., з яких кожна третя гривня від ПДВ. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_8_misiatsiv_2024_roku_do_zagalnogo_fondu_derzhbiudzhetu_zalucheno_14_trln_grn_z_iakikh_kozhna_tretia_grivnia_vid_pdv-4774.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

5. Додаток XV до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/15_Annexes.pdf.

6. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29.02.2024 establishing the Ukraine Facility. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R0792&qid=1731147462953>.

7. План для реалізації Ukraine Facility (2024-2027). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>.

8. Детективи НАБУ 4 липня 2024 року повідомили Назару Шептицькому про підозру у кримінальному провадженні щодо торгівлі керівними посадами у структурі Державної митної служби України. URL: https://bihus.info/nabu-providomylo-pro-pidozru-pasynku-golovного-sudovogo-eksperta-ruvina-zarishalovo-namytnyczi/?fbclid=IwY2xjawD0YB1leHRuA2FlbQIxMAABHfuNzD9hORXsaiORKzIjnAhoII1NdXrl3PzHu6DivS4E5TU7McyY_nA5tA_aem_bSsnuqtPNBL_LMErAN3mMA.

9. Кравченко О. СБУ 9 липня 2024 року затримала керівників Департаменту Держмитслужби через те, що вони «обклали даниною» регіональні митниці. URL: https://lb.ua/society/2024/07/09/623322_sbu_zatrimala_kerivnikiv.html.

10. Про призначення Рябікіна П. Б. Головою Державної митної служби України : розпорядження КМУ від 18 листопада 2020 р. № 1443-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-priznachennya-ryabikina-p-b-golovoyu-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini-i181120-1443>.

11. Про звільнення Рябікіна П.Б. з посади Голови Державної митної служби України : розпорядження КМУ від 4 листопада 2021 р. № 1402-р. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-priznachennya-ryabikina-p-b-golovoyu-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini-i181120-1443>.

12. Про тимчасове покладення виконання обов'язків Голови Державної митної служби України на Демченка В.В. : розпорядження КМУ від 4 листопада 2021 р. № 1403-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-2021-%D1%80#Text>.

13. Про тимчасове покладення виконання обов'язків Голови Державної митної служби України на Звягінцева С. Б. : розпорядження КМУ від 01 лютого 2023 р. № 96-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-tymchasove-pokladennia-vykonannia-oboviazkiv-holovy-derzhavnoi-mytnoi-sluzhby-ukrainy-na-zviahintseva-s-b-96-010223>.

14. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

15. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

16. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : постанова КМУ від 25 березня 2016 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF#Text>.

17. Про утворення Комісії з питань вищого корпусу державної служби та затвердження її персонального складу : розпорядження КМУ від 28 жовтня 2019 р. № 1006-р : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1006-2019-%D1%80#Text>.

18. Канцуров Олег Олександрович, доцент кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. URL: https://oef.kneu.edu.ua/ua/depts8/k_obliku,_analizu_ta_auditu_v_APK/Vikladachi13/Kancurov.O.O/.

19. Документи, подані Красовським Костянтином Юрійовичем до участі у конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду України стосовно осіб, котрих призначає Президент України. URL:

https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/26/93/5f08a019dfa6a3db0fcb1b1f24d574d4_1712070234.pdf.

20. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів : Закон України від 17 вересня 2024 року № 3977-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3977-20#Text>.

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції : Закон України від 2 жовтня 2019 року № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#Text>.

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення статусу Національного антикорупційного бюро України у відповідність з вимогами Конституції України : Закон України від 19 жовтня 2021 року № 1810-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-20#Text>.

23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України : Закон України від 20 червня 2024 року № 3840-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3840-20#n22>.

24. United States Code. Title 19 – Customs Duties. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2023-title19/pdf/USCODE-2023-title19.pdf>.

25. Code général de la fonction publique. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000044416551/LEGISCTA000044420577/2022-03-01/#LEGISCTA000044428011.

26. Bundesbeamtengegesetz (BBG) Ausfertigungsdatum: 05.02.2009. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bbg_2009/BJNR016010009.html#BJNR016010009BJNG000100000.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319579

РЕАЛІЗАЦІЯ КРЕДИТОРОМ МІР ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК СПОСОБІВ САМОЗАХИСТУ В ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Покровська Анастасія Олегівна,
асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7239-0760

E-mail: a.o.pokrovska@nlu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена питанням реалізації мір цивільно-правової відповідальності як способів самозахисту в договірних відносинах. Вказується, що традиційно міри цивільно-правової відповідальності визнаються санкціями, які, серед іншого, застосовуються у випадках перевищення допустимих меж самозахисту. У статті вказані міри досліджуються з точки зору їх правової природи як способів захисту прав, що можуть бути реалізовані особою самостійно, без звернення до юрисдикційних органів. Авторка вказує, що самозахист у цивільно-правових відносинах зумовлений потребою захистити інтереси сторін договору від недобросовісної поведінки контрагентів. При цьому основоположний принцип свободи договору дозволяє сторонам попередньо врегулювати питання відповідальності на випадок порушення зобов'язань, зокрема щодо компенсації збитків, сплати неустойки тощо. У статті вказується, що в українському законодавстві поняття «відповідальності» та «захисту» відсутнє, а підхід до їхнього застосування залишається дискусійним. У статті аналізуються такі міри цивільно-правової відповідальності, як відшкодування збитків, неустойка та втрата завдатку. Авторка вказує, що ці міри можуть реалізовуватися стороною договору в порядку самозахисту у випадку, якщо вимога до боржника буде задоволена ним добровільно. При цьому, сам зміст вимоги і є механізмом спонукання до добровільної сплати неустойки, завдатку чи

відшкодування збитків. У статті вказується, що відшкодування моральної шкоди як спосіб захисту цивільних прав не може реалізовуватися кредитором в порядку самостійного захисту з огляду на його правову природу. Доводиться, що дотримання правового механізму здійснення самозахисту учасниками договірних відносин дозволяє самостійно реалізувати деякі міри цивільно-правової відповідальності на випадок невиконання чи неналежного виконання контрагентом своїх зобов'язань. Авторка приходить до висновку, що самозахист як форма захисту прав є важливим механізмом у приватно-правових відносинах, де державний примус має бути зведений до мінімуму. На підставі цього авторка вказує, що застарілою є думка про реалізацію мір цивільно-правової відповідальності через призму державного примусу.

Ключові слова: самозахист у договірних відносинах, неюрисдикційна форма захисту прав, цивільно-правова відповідальність, неустойка, відшкодування збитків, втрата завдатку.

IMPLEMENTATION OF CIVIL LIABILITY MEASURES BY A CREDITOR AS MEANS OF SELF-DEFENSE IN CONTRACTUAL RELATIONS

Anastasiia O. Pokrovska,

Assistant professor at the Department of Civil, Commercial and Financial Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-7239-0760

E-mail: a.o.pokrovska@nlu.edu.ua

Summary. The article is devoted to the issues of implementing measures of civil liability as methods of self-help in contractual relations. It is noted that traditionally, measures of civil liability are recognized as sanctions, which, among other things, are applied in cases of exceeding permissible limits of self-help. The article examines these measures from the perspective of their legal nature as means of protecting rights that can be exercised independently by an individual without resorting to jurisdictional authorities. The author points out that self-help in civil relations is driven by the need to

safeguard the interests of the parties to a contract against the dishonest behavior of counterparties. At the same time, the fundamental principle of freedom of contract allows the parties to pre-regulate issues of liability in the event of a breach of obligations, including compensation for damages, payment of penalties, and so on.

The article emphasizes that Ukrainian legislation lacks clear definitions of «liability» and «protection», and the approach to their application remains debatable. The article analyzes such measures of civil liability as compensation for damages, penalties, and forfeiture of earnest money. The author notes that these measures can be implemented by a contracting party as a form of self-help if the debtor voluntarily satisfies the claim. Moreover, the essence of the claim itself acts as a mechanism for inducing voluntary payment of penalties, earnest money, or compensation for damages. The article states that compensation for moral damages as a means of protecting civil rights cannot be independently enforced by the creditor due to its legal nature.

It is argued that adherence to the legal mechanism of self-help by participants in contractual relations allows for the independent implementation of certain measures of civil liability in cases of non-performance or improper performance of obligations by the counterparty. The author concludes that self-help as a form of rights protection is an important mechanism in private law relations, where state coercion should be minimized. Based on this, the author notes that the traditional view of implementing measures of civil liability solely through state coercion is outdated.

Keywords: self-help in contractual relations, non-jurisdictional form of rights protection, civil liability, penalties, compensation for damages, forfeiture of earnest money.

Постановка проблеми. Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте, якщо в законодавстві не розроблено механізму захисту прав людини ця норма носить суто декларативний характер. Захист цивільних прав в Україні відбувається у юрисдикційній формі

або завдяки самозахисту. І якщо питання щодо застосування мір цивільно-правової відповідальності в межах юрисдикційної форми захисту прав є достатньо дослідженим в науці цивільного права, то реалізація мір цивільно-правової відповідальності в порядку самозахисту є новим перспективним напрямком. Саме тому існує потреба поглянути на міри цивільно-правової відповідальності не тільки як такі, що можуть виступати наслідком перевищення допустимих меж самозахисту, а і як на безпосередні способи реалізації неюрисдикційної форми захисту прав.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Окремі питання правової природи мір цивільно-правової відповідальності та самозахисту досліджувалися такими науковцями, як: Пучковська І.Й., Дзера І.О., Баранова Л.М., Габріадзе М.Р., Луць В.В., Басін К.В. та ін. Проте питання реалізації кредитором мір цивільно-правової відповідальності як способів самозахисту в договірних відносинах є мало дослідженим і потребує детального аналізу з огляду на стрімкий розвиток культури самостійного захисту прав в сучасному суспільстві.

Мета дослідження полягає у виявленні механізмів реалізації мір цивільно-правової відповідальності як способів самозахисту договірних відносинах та розробці пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Особа, яка вступає в договірні відносини, не може заздалегідь передбачити поведінку свого контрагента, що спонукає обидві сторони договірної правовідносини шукати способи захисту, здатні запобігти порушенням прав або, принаймні, зменшити наслідки недобросовісної поведінки. Основоположний принцип цивільного права – свобода договору, дозволяє сторонам заздалегідь визначити відповідальність сторін на випадок невиконання чи неналежного виконання зобов'язання. Це свідчить і про те, що сторони мають можливість врегулювати більшість спорів самостійно, не звертаючись до судових органів.

Дослідження відповідальності та захисту, в тому числі самозахисту, представляє інтерес також з огляду на їх нерозривний зв'язок. В межах договірних відносин це пов'язано з тим, що невиконання або неналежне виконання зобов'язання тягнуть за собою покладення на порушника певних несприятливих наслідків, які й реалізуються в порядку захисту прав особи, чиї права було порушено. Проте на сьогодні українське законодавство не містить закріплених понять «відповідальності» чи «захисту», а «самозахист» фактично зводиться законодавцем до вчинення особою дій в стані крайньої необхідності або необхідної оборони. Все це призводить до існування в науковій літературі різних підходів до співвідношення досліджуваних понять.

Цивільно-правова відповідальність в традиційному її розумінні являє собою негативний правовий наслідок неправомірної поведінки особи-порушника, застосування до останнього у зв'язку з порушенням певних несприятливих мір майнового характеру. Ініціатором виникнення цивільно-правової відповідальності в договірних відносинах завжди є кредитор. Саме він наділений правом обирати до якої з форм і безпосередньо способів захисту прав звернутися у разі порушення його прав та інтересів.

Міри цивільно-правової відповідальності в чинному Цивільному кодексі України розкидано по різних розділах та главам. Деякі з них передбачені законодавцем у ст. 611 ЦК України як правові наслідки порушення зобов'язань, що встановлені договором або законом. Йдеться про сплату неустойки, відшкодування збитків та моральної шкоди. Крім того, до таких мір відноситься і втрата завдатку (ст. 571 ЦК), сплата процентів річних, інфляційні втрати (ст. 625 ЦК) тощо. У ст. 16 ЦК України деякі з них передбачені як судові способи захисту прав (відшкодування збитків, інші способи відшкодування майнової шкоди та відшкодування моральної (немайнової) шкоди).

Саме тому варто вказати, що ЦК України послідовно відтворює підхід до мір цивільно-правової відповідальності як способів захисту прав. Це пов'язано з тим, що основною функцією таких мір є компенсаційна (штрафна), яка

спрямована на покладення додаткових майнових обтяжень на правопорушника та відновлення порушених прав кредитора. Оскільки об'єднуючою ознакою для всіх способів захисту прав є їх спрямованість на відновлення порушених прав, то компенсаційна функція мір цивільно-правової відповідальності як дозволяє віднести останні до способів захисту, так і відмежувати їх від інших способів захисту прав, зокрема, заходів оперативного впливу чи видів забезпечення виконання зобов'язань.

Водночас практична сторона питання відкриває певні проблеми при реалізації тих чи інших способів захисту в порядку самозахисту. Якщо заходи оперативного впливу реалізуються виключно в порядку самозахисту, то реалізація видів забезпечення виконання зобов'язань та мір цивільно-правової відповідальності може здійснюватися як в юрисдикційній, так і неюрисдикційній формах.

Стосовно розуміння цивільно-правової відповідальності й на сьогодні в цивілістичній літературі відсутня єдність думок. Зокрема, і ця стаття є продовженням роздумів щодо правової природи цивільно-правової відповідальності, її різноманітних проявів в окремих видах правовідносин. Вбачається, що це питання ще довго буде предметом наукових дискусій, адже розвиток суспільства потребує формування новітніх підходів до вже усталених, на перший погляд, правових категорій.

Майже однастайними цивілісти є лише у визнанні того, що цивільно-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності [1, с. 109]. Оскільки юридичній відповідальності притаманні такі ознаки як державний примус, суспільний осуд, покладення негативних наслідків на правопорушника [2, с. 307], то вони поширюються і на її різновиди.

У зв'язку з цим, на превеликий жаль, довгий час у науковій літературі підтримувалася точка зору про те, що цивільно-правова відповідальність полягає у застосуванні до деліквента передбачених нормою права (закону чи договору) заходів державного примусу, що у приватній сфері здійснюється в судовому

порядку. Водночас добровільне відшкодування заподіяного збитку чи сплата штрафу на вимогу кредитора взагалі не визнавалися в якості мір цивільно-правової відповідальності [3, с. 273-274]. Такий підхід зводив сутність цивільно-правової відповідальності до двох обов'язкових елементів: визначеної судом санкції та необхідності перетерпіти державний примус.

Водночас сучасні реалії договірних цивільно-правових відносин потребують інших підходів до розуміння примусу як такого, що існує в межах приватно-правових відносин. З цього приводу влучно зазначає Баранова Л. М. вказуючи, що оскільки цивільне право є правом приватним, державний вплив на цивільні відносини має бути зведений до необхідного мінімуму [4, с. 361].

Якщо розглядати державний примус як обов'язкову ознаку цивільно-правової відповідальності, це призведе до хибного висновку про неможливість реалізації мір цивільно-правової відповідальності в порядку самозахисту. Насправді ж, практика їх застосування демонструє зовсім інше: застосування заходів примусу до несправного боржника може відбуватися не тільки судовими чи іншими юрисдикційними органами, які уповноважені на застосування державного примусу, а і самим кредитором, чий права у зобов'язанні було порушено. У такому випадку цивільно-правовий примус видається розглядати як такий, що може застосуватися поза межами юрисдикційної форми захисту прав. Водночас деякі науковці вважають, що хоча відповідальність може бути реалізована і у безспірному (непозовному) порядку та навіть добровільно покладена на себе особою-боржником шляхом сплати суми неустойки чи збитків стороні, яка потерпіла, це не змінює її державно-примусового характеру [5, с. 99].

Водночас застосування примусу (що є характерною ознакою цивільно-правової відповідальності) з боку кредитора не можна розуміти буквально. Примус, при його застосуванні кредитором самотійно, не можна розглядати як такий, що рівноцінно впливає на боржника, як і реалізація вимоги із застосуванням державного примусу юрисдикційними органами. Це пов'язано з тим, що кредитор не уповноважений на застосування сили до боржника, водночас

своєю вимогою він може впливати на останнього іншим чином, зокрема, через заходи стимулювання до виконання зобов'язання із відшкодування збитків чи сплати неустойки. Подібні думки зустрічаються і серед науковців, зокрема, на увагу заслуговує думка про те, що як позовна, так і непозовна вимоги є рівноправними механізмами захисту одного й того ж охоронюваного об'єкта – регулятивного матеріального права [6, с. 148].

З огляду на стрімкий розвиток правового суспільства, потребують і новітнього бачення міри цивільно-правової відповідальності, де примус не характеризується як такий, що безумовно здійснюється державними органами через юрисдикційну форму захисту прав.

Для безпосередньої реалізації мір цивільно-правової відповідальності достатньо порушити одну з основних засад цивільного законодавства – добросовісність, яка є фундаментом розвитку та утвердження самозахисту як форми захисту прав.

Відповідно недобросовісна поведінка боржника призводить до застосування щодо нього способів захисту (в тому числі мір цивільно-правової відповідальності), а сам самозахист реалізується правомірно тільки при добросовісних діях кредитора. Якщо ж кредитор недобросовісний, то вчинені ним дії в порядку самозахисту можуть і повинні бути оскаржені боржником.

Варто вказати і те, що не всі міри цивільно-правової відповідальності здатні ефективно працювати в межах неюрисдикційної форми захисту прав. Так, видається неможливим реалізувати таку міру цивільно-правової відповідальності як відшкодування моральної шкоди в порядку самозахисту. Це пов'язано з двома аспектами: в договорі неможливо наперед передбачити розмір моральної шкоди (на випадок її настання); відшкодування моральної шкоди за своєю суттю завжди виходить за межі договірних правовідносин. Очевидним є і те, що об'єктивно оцінити розмір завданої моральної шкоди особи не зможуть без залучення незацікавленого посередника, яким зазвичай є суд.

На відміну від відшкодування моральної шкоди, відшкодування збитків як універсальна міра цивільно-правової відповідальності здатна реалізовуватися сторонами договору в порядку самозахисту. Розмір збитків, завданих у межах договірних відносин може встановлюватися чи змінюватися сторонами за домовленістю, а також може встановлюватися і законом за певне порушення договірного зобов'язання. Водночас для реалізації цієї міри цивільно-правової відповідальності як неюрисдикційного способу захисту прав необхідно використовувати механізми заохочення чи стимулювання до такого відшкодування [7, с. 192]. Цікавим в контексті дослідження є досвід США, де сторони договору зазвичай включають в контракт умову про ліквідацію збитків, наперед домовляючись про фіксовану суму, яка підлягає виплаті на випадок невиконання чи неналежного виконання зобов'язання [8, с. 543]. Важливу роль у ефективній реалізації відшкодування збитків в порядку самозахисту відіграє вимога сторони, чії права за договором було порушено. Така вимога повинна містити детальне обґрунтування розміру збитків, а також механізми заохочення до їх сплати боржником. Йдеться, наприклад, про зменшення суми збитків, що підлягають відшкодуванню, за умови здійснення виплати без звернення кредитором до судових механізмів захисту прав та в межах визначених ним строків. Такий спосіб стимулювання несправного контрагента не суперечить актам цивільного законодавства та моральним засадам суспільства, а тому має право застосовуватися стороною, чії права порушено в межах приватно-правових відносин.

Подвійна правова природа неустойки та завдатку дозволяє розглядати їх не тільки як види забезпечення виконання зобов'язання, а і як міри цивільно-правової відповідальності. Ці способи захисту прав часто передбачаються сторонами договору на випадок невиконання чи неналежного виконання договірного зобов'язання.

Механізм реалізації неустойки та завдатку як способів захисту спрацьовує тільки у випадку, коли йдеться про порушення прав, а отже в такій ролі вони вже

не виконують стимулюючу функцію. Як способи самозахисту вони реалізуються, якщо на вимогу кредитора сплата неустойки, втрата завдатку чи його повернення у подвійному розмірі відбудуться без звернення до юрисдикційних органів.

Якщо кредитор ініціює застосування мір цивільно-правової відповідальності за допомогою неюрисдикційної форми захисту прав (самозахисту), він повинен надіслати вимогу, що за своїм змістом бути подібною позову до боржника. Детальний зміст вимоги та підтвердження її законності певними доводами (витяг з договору щодо наслідків невиконання зобов'язання, розрахунки неустойки чи збитків з аргументацією) можуть стати ефективним поштовхом до добровільної сплати боржником належних з нього сум. У такому випадку застосування кредитором самозахисту вигідно для обох сторін договірних правовідношення, що в свою чергу полегшує процедуру вирішення спору.

Висновки та пропозиції. Відтак, механізм реалізації кредитором мір цивільно-правової відповідальності як способів самозахисту в договірних відносинах потребує подальшого удосконалення шляхом встановлення відповідних законодавчих положень. На превеликий жаль, українське законодавство на сьогодні не містить достатнього правового регулювання механізмів договірного стягнення боргів та притягнення боржника-порушника до цивільно-правової відповідальності учасниками договірних відносин. Як наслідок — неефективна реалізація правової моделі самозахисту та, урешті-решт, вимушене звернення кредиторів до судових органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басін К. В. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. *Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Вип. 14. Київ, 2003. С. 108-114.

2. Цивільне право України : підруч. Частина загальна / Баранова Л. М., Дуденко Т. В. та ін. ; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2024. 568 с.
3. Шишка Р. Б., Шишка О. Р. Цивільно-правова відповідальність і деліктне зобов'язання. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 271-280.
4. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
5. Мороз О.В. Правові наслідки порушення сторонами умов цивільно-правового договору. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 1. С. 98-103.
6. Гуйван П. Цивільна відповідальність як елемент охоронного матеріального правовідношення. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 143-150.
7. Покровська А.О. Самозахист у договірних відносинах: монографія. Харків: ЕКУС, 2024. 232 с.
8. Simpson A. W. B. A History of the Common Law of Contract: The Rise of the Action of Assumpsit. *Clarendon Press*. 1987. 650 p.

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319580

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Гаркуша Андрій Олександрович,
доцент, завідувач кафедри цивільного, господарського і фінансового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-5266-3007
E-mail: andreigarkusha@gmail.com

Анотація. У статті досліджуються сучасні тенденції правового регулювання штучного інтелекту (далі - ШІ) на міжнародному та національному рівнях. Проаналізовано три основні регуляторні підходи: комплексна система ЄС на базі AI Act, децентралізована модель США та галузевий підхід Китаю, а також низка глобальних ініціатив.

Дослідження показує, що при зростанні використання ШІ до 42% серед компаній виникають суттєві виклики щодо упередженості алгоритмів, проблеми нерівності та захисту прав людини. Ризик-орієнтований підхід ЄС класифікує ШІ-системи за чотирма категоріями – від неприйнятної до мінімального ризику, встановлюючи безпрецедентні штрафи до 35 млн євро або 7% глобального доходу. Модель США, що характеризується поєднанням законодавства на рівні штатів та федеральних рекомендацій, забезпечує більшу гнучкість для інновацій, але створює ризики фрагментації правового регулювання. Китайський підхід підкреслює значення превентивного контролю через обов'язкову попередню реєстрацію ШІ-моделей.

Аналіз практичних випадків, включаючи алгоритмічну дискримінацію в охороні здоров'я (Optum Impact Pro) та рекрутингу (Amazon), виявляє системні проблеми забезпечення справедливості та прозорості ШІ. Розглянуто міжнародні ініціативи, включаючи Резолюцію ООН A/78/L.49 та «Процес Хіросіми щодо

ШІ», що демонструють посилення глобальної координації у досліджуваній сфері.

Зроблено висновок про необхідність постійного діалогу між регуляторами, розробниками, бізнесом та громадянським суспільством для ефективного регулювання ШІ. Підкреслено важливість збалансованого підходу, що сприятиме інноваціям та захисту фундаментальних прав.

Ключові слова: штучний інтелект, правове регулювання, EU AI Act, міжнародне право, цифрові технології, етика ШІ.

INTERNATIONAL LEGAL TRENDS IN THE REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: COMPREHENSIVE ANALYSIS AND PRACTICAL APPLICATION

Andrii O. Harkusha,

Associated Professor, Head of the Department of Civil, Commercial and Financial
Poltava Law Institute Yaroslav Mudriy National Law University

ORCID: 0000-0001-5266-3007

E-mail: andreigarkusha@gmail.com

Summary. This article examines contemporary trends in artificial intelligence (AI) regulation at both international and national levels. The research analyzes three distinct regulatory approaches: the EU's comprehensive framework centred around the AI Act, the USA's decentralized approach, and China's sector-specific regulation model.

The study demonstrates that while approximately 42% of companies now utilize AI technologies, this rapid adoption creates significant challenges regarding bias, inequality, and human rights protection. The EU's risk-based approach classifies AI systems into four categories, from unacceptable to minimal risk, establishing unprecedented fines of up to €35 million or 7% of global revenue. The US model, characterized by state-level legislation and federal guidelines, provides greater flexibility for innovation but risks regulatory fragmentation. China's approach

emphasizes preventive control through mandatory AI model registration and specific regulations for generative AI.

The analysis of practical cases, including algorithmic discrimination in healthcare (Optum Impact Pro) and recruitment (Amazon), reveals systematic challenges in ensuring AI fairness and transparency. The research also examines international initiatives, including the UN Resolution A/78/L.49 and the Hiroshima AI Process, highlighting growing global coordination in AI governance.

The article concludes that effective AI regulation requires continuous dialogue between regulators, developers, businesses, and civil society. It emphasizes the need for balanced regulation that promotes innovation while protecting fundamental rights, suggesting that the EU's approach might become a de facto global standard through the "Brussels Effect."

Keywords: artificial intelligence, legal regulation, EU AI Act, international law, digital technologies, AI ethics.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту створює фундаментальні виклики для правової системи та суспільства в цілому. За даними дослідження McKinsey Global Institute, масштаби впровадження ШІ демонструють експоненціальне зростання: якщо у 2022 році близько 27% компаній використовували ШІ у своїй діяльності, то у 2024 році цей показник досяг 42% [1]. При цьому прогнозована капіталізація глобального ринку ШІ до 2027 року може сягнути \$407.0 млрд, демонструючи середньорічний темп зростання на рівні 36.2% [2].

Особливої актуальності набуває проблема правового регулювання ШІ у контексті його впливу на фундаментальні права людини та суспільні відносини. Показовим є дослідження PwC, яке прогнозує, що до 2030 року вплив ШІ на світову економіку може скласти \$15.7 трлн, що перевищує поточний сукупний ВВП Китаю та Індії [3]. Водночас, згідно з AI Index Report 2024, спостерігається значне зростання кількості інцидентів, пов'язаних з етичними проблемами

використання ШІ: у 2023 році зафіксовано на 43% більше таких випадків порівняно з попереднім роком [4], що вже можна відзначити як тенденцію, при чому дуже загрозову.

Практика впровадження ШІ-систем демонструє наявність фундаментальних проблем, які потребують комплексного правового регулювання. Показовим є випадок з алгоритмом Optum Impact Pro у системі охорони здоров'я США, де дослідження виявило суттєву расову упередженість при оцінці ризиків пацієнтів [5]. Аналіз показав, що алгоритм систематично недооцінював потреби чорношкірих пацієнтів через особливості історичних даних, на яких він навчався. Цей випадок яскраво ілюструє необхідність розробки комплексних механізмів оцінки та контролю ШІ-систем, особливо в критично важливих сферах.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблематика правового регулювання штучного інтелекту активно досліджується науковою спільнотою у кількох ключових напрямках. Фундаментальні аспекти правового регулювання ШІ та потенційний вплив EU AI Act аналізуються у працях М. Веале та Ф. Зейдервеена Боргезіуса [9], тоді як А. Бредфорд [10] розвиває концепцію глобального впливу європейського регулювання на світові стандарти у сфері ШІ. Питання алгоритмічної дискримінації та справедливості ШІ ґрунтовно досліджені в роботах З. Обермейєра [5] та Р. Бенджаміна [23], які виявили системні упередження в алгоритмах прийняття рішень. Проблеми прозорості та підзвітності ШІ-систем розглядаються у дослідженнях Дж. Ларсона [25] та публікаціях MIT Technology Review [24], а особливості китайського підходу до регулювання ШІ аналізуються у працях Дж. Чена та К. Дай [15]. Міжнародно-правові аспекти регулювання ШІ висвітлюються в дослідженнях ОЕСР [19] та аналітичних матеріалах Всесвітнього економічного форуму [28], проте недостатньо дослідженими залишаються питання практичних механізмів імплементації регуляторних вимог та їх впливу на інноваційний розвиток галузі, особливо в контексті взаємодії

різних регуляторних режимів та відповідного ефекту для «глобальних ланцюжків створення вартості» у сфері ШІ.

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій правового регулювання штучного інтелекту (ШІ) на міжнародному та національному рівнях, порівняння основних регуляторних підходів ЄС, США та Китаю, а також оцінка глобальних ініціатив для визначення оптимального балансу між сприянням інноваціям та забезпеченням захисту фундаментальних прав людини.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічні засади регулювання штучного інтелекту. Формування ефективної системи правового регулювання ШІ вимагає, насамперед, чіткого визначення предмета регулювання та глибокого розуміння особливостей функціонування ШІ-систем (технологічна частина). Аналіз сучасних підходів до регулювання ШІ демонструє значну варіативність у визначенні базових понять та класифікації систем ШІ, що створює додаткові виклики для гармонізації законодавства держав та на міжнародному рівні.

Європейський підхід, відображений в EU AI Act, пропонує технологічно нейтральне визначення ШІ як «програмного забезпечення, розробленого з використанням методів машинного навчання, логічного програмування та знання-орієнтованих підходів, здатного генерувати результати у вигляді контенту, прогнозів, рекомендацій або рішень, що впливають на середовище взаємодії» [6]. Це визначення є достатньо широким, щоб охопити різноманітні форми ШІ, але водночас створює певні складнощі при його практичному застосуванні.

ОЕСР, у свою чергу, розробила більш комплексний підхід до визначення ШІ, включаючи аспекти адаптивності систем та їх здатності до навчання [7]. Такий підхід дозволяє краще враховувати еволюційний характер ШІ-технологій та їх потенціал до самовдосконалення. Національний інститут стандартів і технологій США (NIST) зосереджується на технічних характеристиках ШІ-

систем, що дозволяє створити більш чіткі критерії для їх оцінки та сертифікації [8].

Особливої уваги заслуговує проблема класифікації ШІ-систем з точки зору регулювання. Аналіз міжнародної практики дозволяє виділити кілька ключових підходів до категоризації ШІ, кожен з яких має свої переваги та обмеження. EU AI Act запроваджує ризик-орієнтований підхід, який став своєрідним стандартом для багатьох юрисдикцій. Ця класифікація враховує потенційний вплив ШІ-систем на права людини та суспільну безпеку, що дозволяє диференціювати регуляторні вимоги залежно від рівня ризику.

Аналіз сучасної практики впровадження ШІ-систем демонструє необхідність розробки багаторівневої системи принципів регулювання, яка б враховувала як технологічні особливості ШІ, так і його соціальний вплив. Фундаментальним викликом залишається забезпечення балансу між стимулюванням інновацій та захистом суспільних інтересів.

Регіональні моделі регулювання штучного інтелекту. Європейський Союз: комплексний регуляторний підхід. Європейський Союз демонструє найбільш амбітний та системний підхід до регулювання ШІ, що втілюється у прийнятті AI Act. Цей законодавчий акт є першою у світі спробою створення всеохоплюючої регуляторної рамки для ШІ-систем. Особливістю європейського підходу є його превентивний характер та чітка орієнтація на захист фундаментальних прав громадян.

Аналіз структури EU AI Act демонструє ретельно розроблену систему категоризації ризиків. Законодавці виділили чотири рівні ризику, для кожного з яких передбачено специфічний набір регуляторних вимог. Особливу увагу привертає категорія «неприйняттого ризику», до якої віднесено системи, що становлять пряму загрозу демократичним цінностям та правам людини. Показово, що до цієї категорії включено не лише очевидно небезпечні технології, але й системи, що можуть мати прихований негативний вплив на суспільство, як-от технології соціального рейтингування [9].

Практика імплементації EU AI Act вже демонструє значний вплив на глобальний технологічний ринок. Показовим є приклад компанії OpenAI, яка інвестувала понад 100 млн євро у створення європейського офісу та адаптацію своїх продуктів до вимог європейського законодавства. Цей випадок ілюструє феномен «Брюссельського ефекту» - ситуації, коли європейські регуляторні стандарти де-факто стають глобальними через розмір, прогресивність та значущість європейського ринку [10]. Суттєвим аспектом європейського підходу є встановлення значних штрафних санкцій за порушення вимог регулювання - до 35 млн євро або 7% глобального річного обороту компанії. Такий рівень відповідальності створює потужний стимул для бізнесу інвестувати в забезпечення відповідності вимогам закону. За даними дослідження Deloitte, 78% європейських компаній, що працюють з ШІ, вже розпочали процес адаптації своїх систем до вимог AI Act [11].

Американська модель: децентралізоване регулювання. Сполучені Штати обрали принципово інший підхід до регулювання ШІ, який характеризується більшою гнучкістю та децентралізацією. Замість єдиного всеохоплюючого закону, американська модель базується на поєднанні галузевого регулювання, рекомендаційних документів та ініціатив окремих штатів.

Ключовим федеральним документом є Виконавчий наказ 14110 «Про безпечний, надійний та відповідальний розвиток і використання ШІ», який встановлює загальні принципи розвитку ШІ в США. Аналіз документа показує прагнення зберегти технологічне лідерство США при одночасному забезпеченні відповідального розвитку ШІ. Показово, що наказ приділяє значну увагу питанням національної безпеки та конкурентоспроможності американської індустрії ШІ [12].

Особливий інтерес становить діяльність окремих штатів у сфері регулювання ШІ. Каліфорнія, як провідний технологічний хаб, демонструє найбільш активну законодавчу діяльність. У 2023 році штат прийняв сім законів, що регулюють різні аспекти використання ШІ. Показовим є закон АВ 1649 про

прозорість використання deepfake-технологій у політичній рекламі, який став першим подібним законом у світі. Аналіз практики його застосування під час виборчої кампанії 2024 року демонструє ефективність встановлених механізмів контролю [13].

Blueprint for AI Bill of Rights, розроблений Офісом наукової та технологічної політики Білого дому, пропонує п'ять ключових принципів для захисту прав громадян в епоху ШІ. Цей документ, хоча і має рекомендаційний характер, створює важливі концептуальні рамки для розвитку нормативного регулювання на федеральному рівні та рівні штатів [14].

Китайська модель: державно-орієнтоване регулювання. Китайський підхід до регулювання ШІ відображає специфіку державної моделі управління та демонструє прагнення забезпечити контроль над розвитком технологій при збереженні інноваційного потенціалу галузі. Аналіз китайського законодавства у сфері ШІ показує поступовий перехід від загальних рамкових документів до детального регулювання окремих аспектів використання ШІ-технологій.

Ключовим елементом китайської регуляторної системи стали «Тимчасові заходи з управління генеративним ШІ», впроваджені у 2023 році. Особливістю цього документа є встановлення системи попереднього контролю за ШІ-моделями. Аналіз практики застосування цих заходів демонструє їх значний вплив на розвиток галузі. Показовим є випадок з компанією ByteDance та її чат-ботом Grace: під час обов'язкової перевірки регулятором було виявлено суттєві проблеми з безпекою та захистом персональних даних, що призвело до відтермінування запуску продукту на три місяці. Цей випадок ілюструє ефективність превентивного підходу до регулювання, хоча й піднімає питання про можливе уповільнення інноваційного розвитку для всієї галузі [15].

Дослідження статистичних даних показує, що після впровадження системи попереднього контролю кількість інцидентів, пов'язаних з небезпечним використанням генеративного ШІ в Китаї, зменшилася на 47% порівняно з

попереднім періодом [16]. Водночас спостерігається збільшення середнього часу виведення нових продуктів на ринок приблизно на 2,5 місяці.

Особливу увагу привертають китайські правила щодо рекомендаційних алгоритмів, які набули чинності в березні 2024 року. Ці правила встановлюють безпрецедентні вимоги до прозорості алгоритмічних систем та надають користувачам розширені права щодо контролю за персоналізацією контенту. Аналіз перших місяців дії цих правил демонструє значні зміни в поведінці технологічних платформ та підвищення рівня захисту прав користувачів [17].

Міжнародні ініціативи та глобальна координація. Глобальний характер розвитку ШІ-технологій створює необхідність міжнародної координації регуляторних зусиль. Аналіз міжнародних ініціатив у сфері регулювання ШІ демонструє поступове формування гармонійного глобального консенсусу щодо базових принципів розвитку та використання цих технологій.

Діяльність міжнародних організацій. Резолюція ООН A/78/L.49 щодо безпечного та надійного ШІ, прийнята у березні 2024 року, стала важливим кроком у формуванні глобального підходу до регулювання ШІ. Документ встановлює базові принципи розвитку ШІ з акцентом на захист прав людини та забезпечення глобальної безпеки. Аналіз процесу прийняття резолюції демонструє зростаючу увагу міжнародної спільноти до проблем регулювання ШІ - документ підтримали 193 країни-члени ООН [18].

Важливу роль у формуванні міжнародних стандартів відіграє діяльність ОЕСР. Принципи відповідального використання ШІ, розроблені організацією, стали основою для багатьох національних стратегій у відповідній сфері. Дослідження демонструє, що 85% країн-членів ОЕСР використали ці принципи при розробці власного законодавства у сфері ШІ [19].

Особливої уваги заслуговує «Процес Хіросіми щодо ШІ» - міжнародна ініціатива, започаткована Японією за підтримки 49 країн. Унікальність цієї ініціативи полягає у спробі створення інклюзивної моделі управління ШІ, яка враховує інтереси як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Аналіз

перших результатів ініціативи демонструє формування нових механізмів міжнародної співпраці у сфері ШІ [20].

Галузеве саморегулювання та корпоративні ініціативи. Важливим аспектом міжнародного регулювання ШІ є розвиток механізмів галузевого саморегулювання. Створення Frontier Model Forum провідними технологічними компаніями (OpenAI, Anthropic, Google DeepMind та Microsoft) демонструє готовність індустрії до проактивного підходу у вирішенні проблем безпеки ШІ. За перший рік роботи Forum інвестував понад 10 млн. доларів у дослідження безпеки передових ШІ-моделей та розробку галузевих стандартів [21].

Практичні виклики регулювання ШІ: аналіз кейсів та системних проблем.

Проблема алгоритмічної дискримінації. Аналіз практики впровадження ШІ-систем демонструє системний характер проблеми алгоритмічної дискримінації. Показовим є випадок з системою найму Amazon, виявлений у 2018 році. Компанія розробила ШІ-систему для автоматизації процесу відбору кандидатів, яка після впровадження продемонструвала системну гендерну упередженість. Детальний аналіз виявив, що алгоритм, навчений на історичних даних про успішні найми в IT-індустрії, засвоїв та відтворив існуючі гендерні стереотипи. Система автоматично знижувала рейтинг резюме, що містили згадки про жіночу стать або освіту в жіночих навчальних закладах [22].

Ще більш критичним є випадок з алгоритмом Optum Impact Pro в системі охорони здоров'я США. Дослідження, опубліковане в Science, виявило, що алгоритм систематично недооцінював потреби чорношкірих пацієнтів у медичній допомозі. Причиною стало використання історичних даних про витрати на лікування як проксі для оцінки потреб у медичній допомозі. Оскільки історично чорношкірі пацієнти мали обмежений доступ до медичних послуг і, відповідно, нижчі витрати на лікування, алгоритм інтерпретував це як індикатор кращого здоров'я. За оцінками дослідників, ця систематична помилка вплинула на здоров'я мільйонів пацієнтів [23].

Проблема прозорості та підзвітності ШІ-систем. Особливої гостроти набуває проблема «чорної скриньки» у контексті використання складних нейронних мереж. Дослідження MIT Technology Review демонструє, що навіть розробники передових ШІ-систем не завжди можуть із достатньої обґрунтованістю пояснити конкретні рішення своїх алгоритмів [24]. Ця проблема набуває критичного значення у сферах, де рішення ШІ безпосередньо впливають на права та інтереси людей.

Показовим є випадок з системою COMPAS, що використовується в американській системі правосуддя для оцінки ризику рецидиву. Дослідження ProPublica виявило значні расові упередження в роботі системи, проте компанія-розробник відмовилась розкрити алгоритм, посилаючись на комерційну таємницю. Цей випадок ілюструє фундаментальний конфлікт між правом на прозорість алгоритмічних рішень та захистом комерційних інтересів розробників [25].

Проблеми безпеки та надійності ШІ-систем. Аналіз інцидентів безпеки, пов'язаних з ШІ, демонструє зростаючу складність забезпечення надійності таких систем. За даними AI Incident Database, у 2023 році зафіксовано 427 серйозних інцидентів, пов'язаних з безпекою ШІ-систем, що на 32% більше порівняно з попереднім роком [26].

Особливу увагу привертають випадки навмисного зловживання генеративними ШІ-системами. Наприклад, у 2024 році зафіксовано низку випадків використання технології deepfake для створення фальшивих політичних заяв та маніпулювання громадською думкою. Аналіз цих випадків демонструє необхідність розробки комплексних механізмів верифікації контенту, створеного ШІ [27].

Перспективи розвитку регулювання ШІ.

Тенденції та прогнози. Аналіз сучасних тенденцій дозволяє виділити кілька ключових напрямків розвитку регулювання ШІ:

- Посилення міжнародної координації. Дослідження World Economic Forum прогнозує створення глобальної системи стандартів ШІ до 2026 року, що може стати основою для гармонізації національних підходів до нормативного регулювання [28].

- Розвиток галузевих стандартів. За прогнозами Gartner, до 2025 року понад 70% великих організацій матимуть внутрішні політики щодо етичного використання ШІ у власній практиці [29].

- Впровадження систем сертифікації. Очікується розвиток міжнародних систем сертифікації ШІ-систем, подібних до існуючих систем сертифікації програмного забезпечення, що додаватиме додатковий вимір контролю .

Рекомендації щодо вдосконалення регуляторних механізмів. На основі проведеного аналізу можна сформулювати наступні рекомендації:

- Розвиток консолідованих міжнародних механізмів оцінки відповідності ШІ-систем стандартам безпеки та етики.

- Створення спеціалізованих регуляторних органів з відповідними технічними компетенціями.

- Впровадження обов'язкових вимог щодо аудиту алгоритмічних систем у критичних сферах.

- Розробка механізмів та алгоритмів швидкого реагування на нові виклики, пов'язані з розвитком ШІ.

- Посилення вимог до розробників/операторів щодо прозорості та підзвітності ШІ-систем.

Проведений аналіз сучасних тенденцій регулювання штучного інтелекту дозволяє зробити низку важливих висновків щодо стану та перспектив розвитку правових механізмів у цій сфері. По-перше, спостерігається формування трьох відмінних за змістом підходів до регулювання ШІ: комплексного (ЄС), децентралізованого (США) та державно-орієнтованого (Китай). Кожен з цих підходів має свої переваги та обмеження, що відображає складність завдання

регулювання технологій, які стрімко розвиваються. Європейський підхід, втілений в AI Act, демонструє найбільш системний характер та може в перспективі стати глобальним стандартом через так званий «Брюссельський ефект». Американська модель забезпечує більшу гнучкість та простір для інновацій, але створює ризики фрагментації регуляторного середовища. Китайський підхід демонструє ефективність у забезпеченні державного контролю, проте може обмежувати інноваційний потенціал галузі.

По-друге, аналіз практичних кейсів демонструє системний та фундаментальний характер проблем, пов'язаних з впровадженням ШІ. Випадки алгоритмічної дискримінації, проблеми прозорості та підзвітності, питання безпеки та надійності ШІ-систем вимагають комплексного підходу до регулювання. Особливо критичним є забезпечення балансу між захистом прав людини та стимулюванням інновацій.

По-третє, спостерігається тенденція до посилення міжнародної координації у сфері регулювання ШІ. Діяльність міжнародних організацій та ініціативи, подібні до «Процесу Хіросіми щодо ШІ», створюють передумови для формування глобальної системи управління розвитком ШІ-технологій. Водночас важливу роль починають відігравати механізми галузевого саморегулювання, що демонструє зростаючу зрілість цієї індустрії.

По-четверте, аналіз регуляторних механізмів виявляє необхідність розвитку спеціалізованих компетенцій та інституцій для ефективного контролю за розвитком ШІ. Технічна складність ШІ-систем та швидкість їх еволюції вимагають нових підходів до регуляторного нагляду та оцінки відповідності.

По-п'яте, дослідження демонструє критичну важливість забезпечення прозорості та підзвітності ШІ-систем, особливо в контексті їх впливу на фундаментальні права людини. Проблема ефекту «чорної скриньки» та складність пояснення рішень ШІ-систем залишаються одними з ключових викликів для подальшого нормативного регулювання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю:

- Розробки ефективних механізмів оцінки впливу ШІ-систем на права людини та суспільні відносини.
- Вивчення можливостей гармонізації різних регуляторних підходів.
- Дослідження ефективності різних моделей контролю за розвитком ШІ.
- Аналізу впливу регуляторних механізмів на інноваційний потенціал галузі.
- Розробки методологій оцінки відповідності ШІ-систем етичним та правовим нормам.

Висновки та пропозиції. У підсумку можна констатувати, що ефективне регулювання ШІ вимагає постійного діалогу між регуляторами, розробниками, бізнесом та громадянським суспільством. Успішність цього процесу залежить від здатності знайти баланс (темпорально детермінований, тобто такий, що відповідає уявленню про виклики та потреби саме в межах конкретного періоду часу) між різними інтересами та забезпечити розвиток ШІ-технологій на благо суспільства при одночасній мінімізації пов'язаних з ними ризиків та загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. McKinsey Global Institute. The State of AI in 2024: Adoption and Value Creation Trends. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai-in-2024-and-beyond> (дата звернення 10.11.2024).
2. Markets and Markets. Artificial Intelligence Market Global Forecast to 2027. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/artificial-intelligence-market-74851580.html> (дата звернення 10.11.2024).
3. PwC. Global Artificial Intelligence Study: Sizing the prize. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/artificial-intelligence/sizing-the-prize.html> (дата звернення 10.11.2024).
4. Stanford University. Artificial Intelligence Index Report 2024. URL: <https://aiindex.stanford.edu/report> (дата звернення 10.11.2024).

5. Obermeyer, Z., Powers, B., Vogeli, C., & Mullainathan, S. Dissecting racial bias in an algorithm used to manage the health of populations. *Science*, 366(6464). URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aax2342> (дата звернення 10.11.2024).
6. European Commission. Artificial Intelligence Act. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai> (дата звернення 10.11.2024).
7. OECD. Framework for the Classification of AI Systems. URL: <https://www.oecd.org/digital/artificial-intelligence/classification-ai-systems.pdf> (дата звернення 10.11.2024).
8. National Institute of Standards and Technology. AI Risk Management Framework 1.0. URL: <https://www.nist.gov/itl/ai-risk-management-framework> (дата звернення 10.11.2024).
9. Veale, M., & Zuiderveen Borgesius, F. Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act. *Computer Law Review International*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3896852 (дата звернення 10.11.2024).
10. Financial Times. OpenAI establishes European presence with Dublin office amid regulatory pressure. URL: <https://www.ft.com/content/openai-european-office-dublin> (дата звернення 10.11.2024).
11. Deloitte. AI Regulation Readiness Survey 2024. URL: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/technology/articles/ai-regulation-readiness.html> (дата звернення 10.11.2024).
12. White House. Executive Order 14110 on Safe, Secure, and Trustworthy Artificial Intelligence. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2023/10/30/executive-order-on-the-safe-secure-and-trustworthy-development-and-use-of-artificial-intelligence/> (дата звернення 10.11.2024).
13. California Legislature. Assembly Bill 1649: Political Advertising and Deepfakes. URL:

https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=202320240AB1649 (дата звернення 10.11.2024).

14. Office of Science and Technology Policy. Blueprint for an AI Bill of Rights. URL: <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/> (дата звернення 10.11.2024).

15. South China Morning Post. ByteDance AI Chatbot Grace Development: Regulatory Challenges. URL: <https://www.scmp.com/tech/article/bytedance-ai-chatbot-grace> (дата звернення 10.11.2024).

16. Chinese Academy of Sciences. Annual Report on AI Safety Incidents and Regulatory Effectiveness. URL: http://english.cas.cn/reports/ai_safety_2024 (дата звернення 10.11.2024).

17. Cyberspace Administration of China. Measures for Managing Algorithmic Recommendations in Internet Information Services. URL: http://www.cac.gov.cn/2024-01/01/c_1673257358746378.htm (дата звернення 10.11.2024).

18. United Nations General Assembly. Resolution A/78/L.49 on Safe and Trustworthy Artificial Intelligence. URL: <https://www.un.org/en/ga/78/resolutions.shtml> (дата звернення 10.11.2024).

19. OECD. Implementation of the AI Principles: Progress Report 2024. URL: <https://www.oecd.org/digital/artificial-intelligence/principles/> (дата звернення 10.11.2024).

20. Ministry of Foreign Affairs of Japan. The Hiroshima AI Process: First Year Assessment. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/ai/hiroshima_process.html (дата звернення 10.11.2024).

21. Frontier Model Forum. Annual Report on Advanced AI Safety Research and Investment. URL: <https://frontiermodel.forum/annual-report-2024> (дата звернення 10.11.2024).

22. Reuters. Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women. URL: <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G> (дата звернення 10.11.2024).

23. Science. Assessing Risk, Automating Racism. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aaz3873> (дата звернення 10.11.2024).

24. MIT Technology Review. The Dark Secret at the Heart of AI: Understanding the Black Box Problem. URL: <https://www.technologyreview.com/2024/artificial-intelligence-black-box-problem> (дата звернення 10.11.2024).

25. ProPublica. How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm. URL: <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm> (дата звернення 10.11.2024).

26. Partnership on AI. AI Incident Database: Annual Report 2023. URL: <https://partnershiponai.org/ai-incidents-database> (дата звернення 10.11.2024).

27. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Deepfake Technology in Political Communications. URL: <https://stratcomcoe.org/publications/deepfake-technology-report> (дата звернення 10.11.2024).

28. World Economic Forum. The Future of AI Governance: Global Standards Development. URL: <https://www.weforum.org/reports/ai-governance-global-standards> (дата звернення 10.11.2024).

29. Gartner. Predicts 2025: Artificial Intelligence Governance Transforms Enterprise Practices. URL: <https://www.gartner.com/en/documents/ai-governance-2025> (дата звернення 10.11.2024).

DOI: 10.21564/2786-7811.1.319581

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРНОЇ СКЛАДОВОЇ РІВНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНОГО ПРИНЦИПУ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ВИЩИМИ КОЛЕГІАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Любченко Олексій Олександрович,
доцент кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-8068-5665
E-mail: oleksiy.lyubchenko@gmail.com

Анотація. Праця присвячена дослідженню особливостей взаємодії колегіального органу з іншими суб'єктами та всередині колегіального органу між його членами в межах процедурної складової рівності як основоположного принципу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади.

Відзначено, що рівність прав членів вищих колегіальних органів державної влади найчастіше розглядається з позиції наявності одного голосу у кожного члена такого органу з правом вирішального голосу на засіданні, а ефективна реалізація цього принципу забезпечується збереженням самостійності кожного члена органу з правом вирішального голосу, що працює на професійній постійній основі, і рівного правового становища її членів. Проаналізовано випадки відхилення від принципу «одна особа – один голос», які можуть використовуватись, зокрема для забезпечення ефективного ухвалення рішень колегіальними органами публічної влади.

Автором зроблено висновки про те, що ідея рівності у світлі особливостей конституційно-правового статусу вищих колегіальних органів державної влади України та їх членів може виявлятися відмінно. При цьому, наголошено, що ухвалення рішення більшістю з дотриманням прав меншості лишається невід'ємною складовою ухвалення рішень вищими колегіальними органами

державної влади. Зазначено, що важливу роль у межах здійснення волевиявлення колегіальним органом державної влади в умовах демократичного політичного режиму відіграє інтенсивність індивідуальних уподобань.

Ключові слова: рівність, ухвалення рішень, вищі колегіальні органи державної влади, демократія, ухвалення рішень більшістю з дотриманням прав меншості, інтенсивність індивідуальних уподобань.

FEATURES OF THE PROCEDURAL COMPONENT OF EQUALITY AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF DECISION-MAKING BY THE HIGHER COLLEGIATE BODIES OF STATE POWER

Oleksii O. Liubchenko,

Associated Professor at the Department of Constitutional, Administrative,
Environmental and Labour Law
Poltava Law Institute Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-8068-5665

E-mail: oleksiy.lyubchenko@gmail.com

Summary. The work is dedicated to the study of the peculiarities of the interaction of a collegiate body with other subjects and within the collegiate body among its members within the procedural component of equality as a fundamental principle of decision-making in higher collegiate bodies of state power.

It is noted that the equality of rights of members of higher collegiate bodies of state power is most often viewed from the perspective of each member having one vote with the right to a decisive vote at the meeting. The effective implementation of this principle is ensured by maintaining the independence of each member of the body with the right to a decisive vote, who works on a professional and permanent basis, and by the equal legal status of its members. Cases of deviation from the "one person - one vote" principle are analyzed, which may be used, in particular, to ensure the effective decision-making by collegiate bodies of public authority.

The author concludes that the idea of equality, considering the peculiarities of the constitutional and legal status of higher collegiate bodies of state power in Ukraine

and their members, may manifest differently. It is emphasized that decision-making by the majority, while respecting the rights of the minority, remains an integral part of decision-making in higher collegiate bodies of state power. It is noted that the intensity of individual preferences plays an important role in the expression of will by a collegiate body of state power in a democratic political regime.

Keywords: equality, decision-making, higher collegiate bodies of state power, democracy, decision-making by majority while respecting minority rights, intensity of individual preferences.

Постановка проблеми. У контексті розгляду рівності як основоположного принципу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади доцільно пригадати, що змістовна складова рівності полягає у втіленні в життя вимог рівності перед законом, рівності перед судом, рівності прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також диференціації правового регулювання та позитивної дискримінації. Процедурна ж складова рівності має зовнішній та внутрішній прояви, що розглядаються з точки зору взаємодії колегіального органу з іншими суб'єктами та всередині колегіального органу між його членами.

Взаємодія колегіального органу з іншими суб'єктами та всередині колегіального органу між його членами в межах процедурної складової рівності як основоположного принципу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади має особливе значення для утвердження України як демократичної держави, що обумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження окреслених питань.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретико-правовим підґрунтям дослідження стали праці таких зарубіжних дослідників, як Генрі М. Роберт, Р. Даль, Дж. Сарторі, Р. Далтон, Г. Мур, Д. Кейгл, І. Даубеші та ін. До вітчизняних науковців, які займалися

вказаною тематикою, зокрема, належать Ю. Барабаш, В. Колісник, В. Речицький, С. Погребняк, О. Дашковська.

Метою статті є дослідження особливостей процедурної складової рівності як основоположного принципу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади. Для досягнення зазначеної цілі вбачаємо за необхідне проаналізувати окремі аспекти взаємодії колегіального органу з іншими суб'єктами та всередині колегіального органу між його членами в межах процедурної складової рівності як основоположного принципу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади.

Виклад основного матеріалу. Рівність прав членів вищих колегіальних органів державної влади у цілому впливає із вимог рівності, що містяться у базових міжнародних актах із прав людини та національному законодавстві. Як відзначає С. Погребняк, у рівності можуть бути відмінності. При цьому галузь відмінностей, що визнаються законом, має більш-менш відповідати реальному становищу в суспільстві, проте ця відповідність не може бути повною, оскільки за законодавцем залишається право намагатися тією чи іншою мірою змінити соціальну реальність на краще [1]. Вказане зумовлює особливості у правовому статусі депутатів або інших членів колегіальних органів державної влади.

На наше переконання, рівність членів вищих колегіальних органів державної влади презюмується. Принцип рівності найчастіше розглядається з позиції наявності одного голосу у кожного члена такого органу з правом вирішального голосу на засіданні. Ефективна реалізація цього принципу забезпечується збереженням самостійності кожного члена органу з правом вирішального голосу, що працює на професійній постійній основі, і рівного правового становища її членів.

Демократії в усьому світі зазвичай визнають, що правило рівності голосу є наріжним для демократії. Історична демократична боротьба за розширення права голосування мала на меті інституціоналізацію принципу «одна людина – один голос», зокрема шляхом відмови від зважених систем голосування [2].

Р. Даль акцентує, що при прийнятті колективних рішень інтереси кожної людини повинні враховуватися однаково. Забезпечення того, що інтереси кожного з них враховуються однаково, вимагає, щоб кожен дорослий член асоціації мав право брати участь у прийнятті обов'язкових та колективних рішень, що впливають на добро чи інтерес цієї особи. Цей принцип, таким чином, вимагає політичної рівності, якої можна досягти лише в демократичній системі [3]. Принцип рівності має досить широке коло застосування у парламентаризмі, і використовується майже у всіх видах голосування. Попри те, що основна увага звертається на проявах цього принципу у виборчому праві (зокрема, див. рішення Верховного Суду США у справі «Рейнольдс проти Сімса» (Reynolds v. Sims) [2]), він визнається як демократичний принцип і в межах управління та діяльності будь-яких інституцій парламентського типу.

Разом із тим, на думку Г. Мура, певні відхилення від цього принципу можуть бути задоволені за рахунок деяких інших правил демократії. У ситуаціях групового конфлікту принцип «ефективної участі» є більш важливою вимогою, ніж процедурна рівність. Мажоритарні уявлення про демократію ... явно проблематичні, враховуючи її історію та демографічний склад. Відхилення від принципу «одна особа – один голос» для забезпечення ефективної участі є не лише демократичним, створюючи стимули для всіх сторін ефективно працювати з врегулюванням, воно може бути примирювальним шляхом розвитку вищих рівнів взаємодії та співробітництва [4, с. 29-41].

У контексті дослідження права голосу вважаємо за доцільне розглянути деякі особливості врахування голосів під час ухвалення рішень колегіальними органами. Так, система «зваженого голосування» може існувати в законодавчому органі, в якому кожен обраний представник має різне право голосу («зважений голос»), що визначається загальною кількістю громадян, які проголосували за них на загальних виборах. Цей тип виборчої системи використовується на зборах акціонерів, де голоси зважуються за кількістю акцій, якими володіє кожен акціонер. Іншими прикладами є Колегія Виборщиків у США [5] та Європейська

рада у ЄС [6], де кількість голосів кожної країни-члена пропорційна чисельності населення цієї держави. Математика зважених систем голосування розглядає поняття влади у розумінні того, в кого вона є і скільки (чи є у гравця кількість голосів, необхідна для прийняття рішення) [7; 8; 9].

Система зваженого голосу, зокрема, закріплюється на конституційному рівні деяких країн (наприклад, ст. 51 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина [10], ст. 35 Конституції Австрійської Республіки [11], ст. 57 Конституції Італійської Республіки [12]) для ухвалення рішень окремими органами чи палатами парламенту. У такий спосіб відображаються намагання щодо більш точного здійснення представництва інтересів населення шляхом врахування різних факторів, зокрема територіальних чи демографічних особливостей.

Слід зауважити, що в деяких європейських колегіальних органах практикується відхід від правила особистого голосування. Відповідно до положень ст. 11 Правил процедури Європейської Ради член Ради, якому заборонено брати участь у засіданні, може домовитись бути представленим. (Якщо проводиться голосування, будь-який член Ради може також діяти від імені не більше одного іншого члена) [13]. Фактично, можливий відхід від принципу особистого голосування у разі, коли були досягнуті політичні домовленості між представниками держав-членів ЄС.

Проаналізовані вище особливості врахування голосів під час ухвалення рішень колегіальними органами мають своє право на існування, проте, наразі, більшість колегіальних органів використовують формулу «одна особа – один голос».

Д. Кейгл наголошує, що парламентська процедура існує для полегшення транзакцій бізнесу та сприяння співпраці та гармонії, тому всі члени повинні мати рівні права, привілеї та обов'язки. Разом із тим, у ній мають бути включені дві основи: по-перше, більшість має право приймати рішення; по-друге, меншість має права, які повинні бути захищені [14]. Кожен член має голос, і

кожен голос зважується однаково. За рекомендаціями *Robert's Rules of Order*, це правило вважається «основоположним принципом парламентського права». Винятки з цього правила, такі як кумулятивне голосування, опитування повинні бути чітко передбачені правилами організації [15].

Іншим визначальним елементом рівності депутатів у парламенті є «голосування по совісті» (*conscience vote*). «Голосування по совісті» або вільне голосування – це тип голосування в законодавчому органі, де законодавцям дозволяється голосувати відповідно до їх особистої совісті, а не за офіційною лінією, встановленою їх політичною партією. У парламентській системі, особливо в Вестмінстерській системі, вона також може бути використана для позначення членів парламенту, де забезпечується довіра та пропозиція, що дозволяє формувати уряд меншості, але право голосу на совість зберігається [16]. Таким чином, шляхом забезпечення незалежності депутатів у прийнятті їх рішення, гарантується їх рівність.

Особливої уваги заслуговують питання, які пов'язані з інститутами представницької демократії та стосуються прав меншості в умовах ухвалення рішень більшістю. Зазначена тематика актуалізується починаючи з відсутності представництва окремих груп меншості в органах державної влади у зв'язку з недосконалою виборчою системою, що призводить до вагомої втрати голосів виборців (наприклад, мажоритарна виборча система), закінчуючи відсутністю політичної волі врахування інтересів меншості, порушенням процедури ухвалення рішень навіть при мінімальному їх представництві. Із цих причин демократію часто називають «правилом більшості». Правило більшості, яке не підкріплене гарантією прав людини для всіх, може призвести до прийняття рішень, які шкідливі для інтересів меншості, а також це означає, що рішення «воля народу» не може мати правдивого обґрунтування. Основні інтереси меншин, як і більшості, мають бути захищені в будь-якій демократичній системі шляхом дотримання принципів прав людини, підкріплених ефективним правовим механізмом, незалежно від волі більшості [17].

Доволі цікавим поняттям, яке розглядав Дж. Сарторі у своїх працях є інтенсивність уподобання – чинник, який ставить нас перед фактом, що кожне питання пов'язане з характером ставлення до нього, різним ступенем цікавості або незацікавленості. Отже, мова йде про таку категорію, як «інтерес», що спричиняє неоднакову інтенсивність індивідуальних уподобань. Уподобання варіюються не тільки тому, що різноманітні, а й тому, що їх дотримуються з більшою чи меншою силою. Цей факт добре відомий, бо становить невіддільну частку нашого щоденного життєвого досвіду, проте його політичні наслідки часто уникають нашої уваги [18, с. 726].

Політолог відзначав, що чинник інтенсивності найчастіше недобачали, проте він становить цілком незалежну й наймогутнішу основу влади. Хай там як, та безперечне одне: меншості з великою інтенсивністю вподобань мають додаткову вагу в процесі ухвалення рішень; ця інтенсивність надолужує їхню нечисленність. Коли решта умов однакові, хто має інтенсивні вподобання, той активний; хто активний, бере гору над неактивним, і тільки невеликі групи, напевне, протягом тривалого часу матимуть інтенсивні вподобання й будуть активні з глобальної низки чи сукупності питань [18, с. 728].

Проте, хоча неоднакова інтенсивність уподобань становить перешкоду для принципу більшості, різний ступінь і різний розподіл інтенсивності може бути й перевагою. Якби вподобання кожного були однаково інтенсивні з усіх питань, як той чи той орган ухвалення рішень міг дійти б коли-небудь згоди? І справді, згоди досягають саме тому, що не всі члени виявляють однакову інтенсивність уподобань в усіх питаннях. Механізм групової згоди здебільшого полягає в тому, що індивіди з малою інтенсивністю вподобань поступаються тим, чий вподобання інтенсивні [18, с. 729].

Висновки та пропозиції. Взаємодія колегіального органу з іншими суб'єктами та всередині колегіального органу між його членами в межах процедурної складової рівності як основоположного принципу ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади має свої особливості. Рівність

прав членів вищих колегіальних органів державної влади у цілому впливає із вимог рівності, що містяться у базових міжнародних актах із прав людини та національному законодавстві. Принцип рівності найчастіше розглядається з позиції наявності одного голосу у кожного члена такого органу з правом вирішального голосу на засіданні. Ефективна реалізація цього принципу забезпечується збереженням самотійності кожного члена органу з правом вирішального голосу, що працює на професійній постійній основі, і рівного правового становища її членів.

Ідея рівності у світлі особливостей конституційно-правового статусу вищих колегіальних органів державної влади України та їх членів може виявлятися відмінно. При цьому ухвалення рішення більшістю з дотриманням прав меншості лишається невід'ємною складовою ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади.

Важливу роль у межах здійснення волевиявлення колегіальним органом державної влади в умовах демократичного політичного режиму відіграє інтенсивність індивідуальних уподобань. Цілком аргументованим у цьому світлі видається, описаний Дж. Сарторі у межах аналізу теорії ухвалення рішень за демократії, механізм групової згоди, який здебільшого зводиться до того, що індивіди з малою інтенсивністю вподобань поступаються тим, чиї вподобання інтенсивні.

На практиці трапляються випадки відхилення від принципу «одна особа – один голос», які можуть використовуватись, зокрема для забезпечення ефективного ухвалення рішень. У деяких країнах для ухвалення рішень окремими органами чи палатами парламенту, наприклад, застосовується система «зваженого голосу», у такий спосіб відображаються намагання щодо більш точного здійснення представництва інтересів шляхом врахування різних факторів, зокрема територіальних чи демографічних особливостей. Проаналізовані у роботі особливості врахування голосів під час ухвалення рішень колегіальними органами мають своє право на існування, проте, наразі,

Більшість колегіальних органів використовують формулу «одна особа – один ГОЛОС».

ЛІТЕРАТУРА

1. Погребняк С. Втілення принципу рівності в юридичних актах. Вісник Академії правових наук України. 2006. № 3 (46). С. 8–19. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5278/1/Pogrebnaк_8.pdf.
2. Dalton, R. Democracy's Dilemma: The Widening Participation Gap and its Consequences. Oxford: Oxford University Press, 2017. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/03b3/b373b73d6678e5e4a2ac8b25eac2a25ad667.pdf>
3. Krouse, Richard W. Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl. Polity. *JSTOR*. 1982. Vol. 14. № 3. PP. 441–463. URL: www.jstor.org/stable/3234535.
4. Moore G. Federalism and the 'one-person one-vote principle': Political Accommodation in Cyprus and the Annan plan. *Federal Governance*. 2011. vol. 8 no. 2, pp. 29-41.
5. Constitution of the United States. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>.
6. European Council. "Qualified majority - consilium". URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/voting-system/qualified-majority/>.
7. Daubechies, I. "Weighted Voting Systems." *Voting and Social Choice*. 26 Jan. 2002. Math Alive, Princeton University. URL: <https://www.math.princeton.edu/matalive/Voting/VotingLab2/Weighted.html>.
8. The mathematics of voting, power and sharing – Part 2. URL: http://web.math.princeton.edu/math_alive/6/Notes2.pdf.
9. Designing Weighted Voting Games to Proportionality. URL: <http://www.wpsanet.org/papers/docs/wpsa2014.pdf>.

10. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0245.
11. Austria the Federal Constitutional Law of 1920. URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20_FULL_%20Constitution.pdf
12. Constitution of the Italian Republic. URL: https://www.senato.it/sites/default/files/repository/Costituzione_INGLESE.pdf.
13. Rules of Procedure of the European Council. EC. 2019. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/rules_of_procedure_of_the_council_en.pdf.
14. John A. Cagle. Parliamentary procedure: toward the good order of the university. 2014. URL: <http://zimmer.csufresno.edu/~johnca/cagle-p3.htm#voting>.
15. Robert, Henry M.; et al. (2011). Robert's Rules of Order Newly Revised (11th ed.). Philadelphia, PA: Da Capo Press.
16. Understanding Conscience Vote Decisions: The Case of the ACT. Australian Parliamentary Review. Australian Study of Parliament Group. 2013. URL: <https://www.aspg.org.au/wp-content/uploads/2017/09/Understanding-Conscience-Vote-Decisions.pdf>.
17. Democracy. Компас: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Рада Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/democracy>.
18. Сарторі Дж. Теорія ухвалення рішень за демократії. Демократія: Антологія Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 715 – 750.

Відомості про авторів

ПОЛХОВСЬКА ІННА КОСТЯНТИНІВНА

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та
трудового права

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

СИДОРЕНКО АННА СЕРГІЇВНА

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та
трудового права

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

БАТИГІНА ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та
трудового права

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

Відомості про авторів

КОЗАЧЕНКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теоретико-правових
дисциплін Полтавського юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

ПЕТРЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА
доктор філософії, асистент кафедри
конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
адвокат.

КУЦЕПАЛ СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретико-
правових дисциплін Полтавського
юридичного інституту Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, академік
Української академії наук.

Відомості про авторів

ГРИНЬКО ЛАРИСА ПЕТРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
Член Всеукраїнської громадської
організації «Асоціація кримінального
права», адвокат.

ЧОРНИЙ ГЕННАДІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

ГНАТЮК АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри кримінального права та
кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
адвокат.

Відомості про авторів

БОЖКО ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ
доктор юридичних наук, доцент доцент,
завідувач кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та
трудового права Полтавського
юридичного інституту Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого.

**ВИШНЕВСЬКИЙ В'ЯЧЕСЛАВ
КОСТЯНТИНОВИЧ**
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти
другого року навчання
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

ПОКРОВСЬКА АНАСТАСІЯ ОЛЕГІВНА
доктор філософії, асистент кафедри
цивільного, господарського і
фінансового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

Відомості про авторів

ГАРКУША АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент, завідувач кафедри цивільного,
господарського і фінансового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого.

ЛЮБЧЕНКО ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент,
кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та
трудового права Полтавського
юридичного інституту Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**ПОЛТАВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**«Полтавський правовий часопис»
«Poltava Law Review»**

1/2024

**Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Полтава, 2024**
